11389

ՔԱՂԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԱԳԻՐՔ

ԿՈՄՅԵՐԻՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՊՐԱԿ I

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿ. ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՈՍԿՎԱ 1928

3(02)
Ք-16

3(02)
Ք-16
25 SEP 2006
1 DEC 2009

ՔԱՂԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԱԳԻՐՔ

ԿՈՄՅԵՐԻՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ
Բ. ՈԼ’ԽՈՎՈՑ

Հանձնարարված է Լենկոմյերիտմիության Կենտկոմի Ագիտ-Պրոպ բաժնի կողմից

ՊՐԱԿ I

1003
(14409)
1495
10505

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՈՍԿՎԱ, 1928

29 AUG 2013

11389

62-92

Главлит № 98327 Зак. № 1936. Тираж 5000 экз.

Книжн. ф-ка Центральн. Изд-ва Народов СССР. Москва, Шлюзовая наб., 6.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

I ՊՐԱԿԻ

		էջ
1.	ԽՍՀՄ յեվ կապիտալիստական աշխարհը	5
2.	Կապիտալիստական հասարակակարգը	31
3.	Իմպերիալիզմը կապիտալիստական հասարակակարգի վերջին աստիճանն է	53
4.	Պրոլետարական հեղափոխությունը յեվ պրոլետարիատի դիկտատուրան	73
5.	Կոմունիզմը—պրոլետարիատի վերջնական նպատակն է .	100

II ՊՐԱԿ*

6. Կուսակցության տնտեսական քաղաքականության հիմքերը։
7. Կուսակցության անելիքները արդյունաբերության բնագավառում։
8. Կուսակցության անելիքները գյուղական տնտեսության բնագավառում։
9. Կուլտուրական հեղափոխություն։
10. Սոցիալիզմի շինարարների նոր կադրեր պատրաստելը։

III ՊՐԱԿ*

11. Համ. Կոմկուսը (բ) բանվոր դասակարգի առաջավոր ջոկատն է։
12. Համ. Կոմկուսի (բ) կանոնադրության հիմունքները։
13. Համ. Լենինյան Կոմյերիտմիություն։
14. Համաշխարհային հեղափոխության ուղիները։
15. Համաշխարհային հեղափոխության ուղիները (շարունակություն)։

* Դասագրքի II և III պրակները մամուլի տակ են և շուտով լույս կտեսնեն։

Այս դասագիրքը կազմել են՝ ԲՐՈՆԻՆ, ԿԱՄԻՐԵՆԿՈ, ԿՈԼԵՍՆԻԿՈՎ, ՌԵԶՆԻԿ յեվ ԼԵՈՆՏԻԵՎ. ընդհանուր խմբագրությունը՝ Բ. ՈԼ'ԽՈՎՈՅԻ: Հայերեն թարգմանությունը (փոխադրությունը) կատարված է ձեռագրից:

Շտապ լույս ընծայելու (ժամանակին հասցնելու) համար, դասագիրքը հրատարակում ենք յերեք պրակով: II յեվ III պրակները մամուլի տակ են: I-ին պրակին վերաբերող մի քանի դիագրամներ կտրվին II պրակի վերջում: Դասագիրքը կազմված է համաձայն այն ծրագրի (1928—29 ուս. տար.), վոր Լենկոմյերիտմիության Կենտկոմը հաստատել է քաղդպրոցների համար:

10 սեպտեմբերի 1928.

Մոսկվա.

ԽՍՀՄ ՅԵՎ ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ

1. ՊՐՈԼԵՏԱՐԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՀԱՂԹՈՂ ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ԱՆԵԼԻՔՆԵՐԸ

Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միությունը ծնվեց պրոլետարական հաղթական հեղափոխության հետեվանքով: 1917 թ. հոկտեմբերին բանվոր դասակարգը, չքավոր գյուղացիության հետ միացած, տապալեց կապիտալիստների կառավարությունը Ռուսաստանում և հայտարարեց Խորհուրդների Իշխանություն: Պրոլետարական հեղափոխությունը պատրաստվում է ամբողջ նախընթաց զարգացումով այն հասարակակարգի, վոր կոչվում է կապիտալիզմ: Կապիտալիզմի գլխավոր հատկանիշը հանդիսանում է հասարակության բաժանումը յերկու հիմնական դասակարգերի—կապիտալիստների, վորոնք տիրում են ֆաբրիկաներին, գործարաններին և ընդհանրապես արտադրության բոլոր միջոցներին, ու պրոլետարների, վորոնք զրկված են արտադրության միջոցներից և այդ պատճառով էլ իրենց բանվորական ուժը ծախում են կապիտալիստներին: Բացի այդ հիմնական դասակարգերից, ամեն մի կապիտալիստական յերկրում կան բազմաթիվ մանր սեփականատերեր, մանր տնտեսություններ (գյուղացիներ, տնայնագործներ, արհեստավորներ և այլն), վորոնք տիրում են արտադրության միջոցներին, սակայն վորոնց օգնությամբ իրենք են աշխատում: Մանր սեփականատերերը (մանր բուրժուազիան) միջանկյալ տեղ են բռնում բանվոր դասակարգի ու գյուղացիության միջև և կապիտալիզմի որոք իրենցից ներկայացնում են մինչ կապիտալիստական հասարակության ձևի մնացորդները: Կապիտալիզմի զարգացմամբ, մանր սեփականատերերի մեծ մասը քայ-

քայքայում է և անցնում պրոլետարիատի շարքերը, իսկ չնչին մասն աճում է դեպի վեր, անցնելով բուրժուազիայի շարքերը (որ. կուլակը գյուղում): Բանվոր դասակարգը կապիտալիստների դասակարգի կողմից յենթարկվում է շահագործման, այսինքն կապիտալիստները յուրացնում են բանվորների աշխատանքի արդյունքի վորոշ մասը: Այդպիսի շահագործումը (մի դասակարգի կողմից մյուս դասակարգի աշխատանքի յուրացումը) հնարավոր է այն պատճառով, վոր կապիտալիստների դասակարգը արտադրության միջոցների տերն է հանդիսանում (այդ մասին ավելի մանրամասն տալու յե յերկրորդ գլուխում): Մինչդեռ բանվորները ձգտում են բանվորական օրը կրճատել և աշխատավարձը բարձրացնել, այսինքն իրենց շահագործումն կապիտալիստների կողմից պակասեցնել, կապիտալիստներն ընկած շահույթի յետևից, ձգտում են բանվորների դրության վատթարացման: Կապիտալիզմը շահագործում է վոչ միայն բանվորներին, այլև մանր սեփականատերերին (գյուղացիներին, տնայնագործներին և այլն): Ցարական Ռուսաստանում գյուղացիները յենթարկվում եյին չարաչար շահագործման՝ ահագին քանակությամբ հողերին տիրող կալվածատերերի կողմից: Սակայն, մինչդեռ մանր արտադրողների շահագործումը կատարվում է ամեն տեսակի քողարկումներով և սեփական արտադրության միջոցների առկայությունը մանր արտադրողին կապում է տնտեսության բուրժուական սիստեմի հետ—«ֆաբրիկ-գործարանային պրոլետարիատի շահագործումը շատ մեծ է, համայնացված և համակենտրոնացված... Բանվորն արդեն չի կարող չտեսնել, վոր կապիտալը ճնշում է իրեն և վոր *բուրժուական դասակարգի* դեմ պետք է կռվել» (Լենին):

Այդ պատճառով էլ մեծամեծ ձեռնարկություններում, խոշոր մասսաներով կենտրոնացված պրոլետարներն ավելի շուտ են հասկանում իրենց դասակարգային շահերի ընդհանրությունը և կամ ինչպես ասում են, համերաշխությունը, քան շահագործվող մանր սեփականատերերը: Բանվոր դասակարգի շահագործումը հանդես է գալիս ամենապարզ կերպով, և նա իր ամենաանհրաժեշտ տնտեսական կարիքների բավարարման համար (աշխատավարձի բարձրացումը, բանվորական օրվա կրճատումը) մղվող պայքարում անխուսափելիորեն ընդհարվում է շահագործող *դասակարգի*

հետ, և այդ նրան հասցնում է *դասակարգային պայքարին*: Այդ իսկ պատճառներով բանվոր դասակարգը, հանձինս յուր ավելի առաջավոր ներկայացուցիչների, գալիս է այն յեզրակացության, վոր բանվորների դրության լուրջ բարելավումը կապիտալիզմի օրոք անհնար է, վոր շահագործումից ազատվել կարելի յե միայն կապիտալիստական հասարակակարգի կործանման և նոր հասարակակարգին—կոմունիզմին անցնելու միջոցով: Զանազան յերկրների պրոլետարների դրության միատեսակ լինելը, կապիտալի կողմից տարբեր յերկրների տնտեսության միացումը համաշխարհային տնտեսության մեջ, հանգում է նրան, վոր բանվոր դասակարգի պայքարը կապիտալիստների դասակարգի դեմ ընդունում է միջազգային բնույթ, սահմանվում է բանվորների ինտերնացիոնալ համերաշխություն, վորովհետև կապիտալիզմին վերջնականապես հաղթելը հնարավոր է միայն միջազգային հեղափոխության հետևանքով: Պրոլետարական հեղափոխությունն առանձին յերկրներում դառնում պրոլետարիատի միջազգային հեղափոխության միայն բաղադրիչ մասը:

Ֆաբրիկ-գործարանային արտադրության պայմանների շնորհիվ, յուր դասակարգային աճող միաձուլության հետևանքով, կապիտալիստական սիստեմում ամեն տեսակ շահագրգռվածություն չունենալու հետևանքով — քանի վոր պրոլետարները վոչինչ չունեն կորցնելու, բացի իրենց շղթաներից» (Կ. Մարքս)—բանվոր դասակարգը շահագործողների՝ կապիտալիստների և կալվածատերերի դեմ մղվող պայքարում առաջ է քաշվում *վորպես ճնշվող և շահագործվող ամբողջ աշխատավորության առաջավոր ներկայացուցիչ*: Այսինքն, կապիտալիզմի դեմ մղվող պայքարում պրոլետարիատը խաղում է ղեկավարող դեր, հանդիսանալով միակ դասակարգը, վորն ընդունակ է պարզ և վճռողականորեն առաջադրել հեղափոխական խնդիրներ ու մինչև վերջը կռվել նրանց իրագործման համար:

Միաձուլությունը, կազմակերպվածությունը և գիտակցության զարգացումը բանվոր դասակարգի շարքերում աճում են կապիտալիզմի աճման հետ միասին, վորպիսի հանգամանքը ֆաբրիկաներում ու գործարաններում ավելի յե կենտրոնացնում բանվորական մասսաներ, քայքայված ու պրոլետարների վերածված մանր սեփականատերերի ավելի և ավելի խոշոր մասսաներ:

Սակայն այստեղից հարց է ծագում՝ արդյոք հենց այդ պատճառով չպե՞տք է պրոլետարական հեղափոխությունը սկզբում տեղի ունենա այն յերկրներում, վորտեղ կապիտալիզմն ավելի բարձր է զարգացած, վորտեղ արդյունաբերությունն ամբողջ ժողովրդական տնտեսության մեջ կազմում է խոշորագույն մասը։ Յեվ ինչով բացատրել, վոր պրոլետարական հեղափոխությունը սկզբում տեղի ունեցավ այնպիսի յետամնաց յերկրում, վորպիսին Ռուսաստանն է։

Նախկին ռուսական իմպերիան, վորի տերրիտորիայի վրա սկսվեց և հաղթեց պրոլետարական հեղափոխությունը, ինչպես պատկանում եր ավելի յետամնաց կապիտալիստական յերկրների թվին։ 1913 թ. արդյունաբերության տարեկան պրոդուկցիան կազմում եր ժողովրդական տնտեսության ամբողջ պրոդուկցիայի 40,7%-ը (ներառյալ գյուղական տնտեսությունը)։ Այսպիսով յերկրում արտադրվող ամբողջ արժեքների կեսից շատ ավելին արտադրում եյին ցիրուցան և մանր գյուղական տնտեսությունները։ Կապիտալիզմի առաջավոր յերկրներում (Անգլիա, Ամերիկա, Գերմանիա, Ֆրանսիա) արդյունաբերությունը ժողովրդական տնտեսության մեջ արդեն վաղուց անհամեմատ կերպով ավելի մեծ տեղ է բռնում, քան գյուղատնտեսությունը։

Ռուսաստանում կապիտալիզմն սկսեց զարգանալ ավելի ուշ, քան մյուս յերկրներում։ Քարածուխի, պողպատի և չուգունի արդյունաբերությամբ Ռուսաստանը, չնայած յուր ահագին բնական պաշարներին և մեծությանը, մյուս խոշոր պետությունների շարքում բռնում եր 5-րդ տեղը։ Անգլիայում 1913 թվին հանված եր 243.043 հազար տոնն ածուխ, Հյուսիս. Ամերիկ. Միաց. Նահանգներում՝ 517.057 հազար, իսկ ԽՍՀՄ տերրիտորիայի վրա ընդամենը հանված եր 36.010 հազար տոնն։ Մեխանիքական եներգիայի քանակի սպառումը բնակչության մի անձի վրա, նույնիսկ այժմ, ԽՍՀՄ մեջ գալիս է 20,5 անգամ քիչ, քան Միաց. Նահանգներում, 4 անգամ քիչ, քան Գերմանիայում և 2 անգամ քիչ, քան Յապոնիայում։

Գյուղատնտեսությունը, վոր արդյունաբերությանը նշանակալի չափով մատակարարում է հում նյութ, նույնպես կանգնած եր զարգացման շատ ցածր մակարդակի վրա։ Ռուսաստանում 1911 թվին ամբողջ հողից մշակման համար հարմար հող հաշ-

վում եյին միայն 40,4%-ը։ Այնինչ Ֆրանսիայում հարմար հողերի տոկոսը կազմում եր 94,5%, Ավստրիայում՝ 94,3%, Գերմանիայում 94,9% և այլն։ Ռուսաստանում մինչև վերջին պատերազմը ցորենի բերքը յերկու անգամ ցածր եր, քան Ավստրիայում ու Ֆրանսիայում, և չորս ու կես անգամ ցածր՝ քան Դանիայում։ Վարսակի բերքը Ռուսաստանում $2\frac{1}{2}$ անգամ ցածր եր քան Դանիայում, գետնախնձորինը՝ 2 անգամ։ Յեթե յերկրում յեղած ազգային ամբողջ հարստությունը և արժեքները հավասար բաժանել ազգաբնակչության միջև, ապա Անգլիայում յուրաքանչյուր մարդուն կընկներ 1522 դոլլար, իսկ Ռուսաստանում՝ 355 դոլլար։ Բայց կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում կատարվեց այնպիսի ժամանակ, յերբ համաշխարհային կապիտալիզմի զարգացումն սկսեց առանձին յերկրների տնտեսությունը ավելի և ավելի միացնել համաշխարհային տնտեսության մի ընդհանուր սիստեմում։ Այդ պատճառով պրոլետարական հեղափոխության պայմանների հասունացումն սկսեց կախում ունենալ ամբողջ կապիտալիստական սիստեմի վիճակից, համաշխարհային տնտեսութան ներքին հակասություններից, համաշխարհային կապիտալիզմի զարգացման մակարդակից։ Այսպիսով, կազմվեց համաշխարհային կապիտալի միացյալ ճակատ և բոլոր յերկրների հեղափոխական շարժման միացյալ ճակատ։ Ստեղծվեցին պայմաններ, վորոնց շնորհիվ կապիտալի ֆրոնտը պիտի պատռվեր այնտեղ,—վոչ պարտադրապես այնտեղ, վորտեղ տնտեսության զարգացումն ավելի բարձր է, վորտեղ բանվորությունն ավելի շատ է, այլ այնտեղ, վորտեղ կապիտալի ֆրոնտը ավելի թույլ եր, վորտեղ կապիտալիզմին հատուկ հակասություններն ավելի ուժեղ կերպով եյին հանդես գալիս։ Այստեղից ստեղծվեց այդ ֆրոնտը ճեղքելու հնարավորություն նույնիսկ այնպիսի յերկրում, վորտեղ արդյունաբերությունն ավելի քիչ է զարգացած, քան ուրիշ յերկրներում։ Համաշխարահային կապիտալի ֆրոնտի հենց այդպիսի պատռումն կատարվեց Ռուսաստանում 1917 թ. հոկտեմբերին։

Ռուսաստանում ինչպիսի՞ պայմաններ նպաստեցին բուրժուական իշխանության տապալմանը։

Չնայած Ռուսաստանի արդյունաբերության համեմատաբար վոչ մեծ տեսակարար կշռի, նա հասավ այնպիսի համակենտրո-

Սակայն այստեղից հարց է ծագում՝ արդյոք հենց այդ պատճառով չպե՞տք է պրոլետարական հեղափոխությունը սկզբում տեղի ունենա այն յերկրներում, վորտեղ կապիտալիզմն ավելի բարձր է զարգացած, վորտեղ արդյունաբերությունն ամբողջ ժողովրդական տնտեսության մեջ կազմում է խոշորագույն մասը։ Յեվ ի՞նչով բացատրել, վոր պրոլետարական հեղափոխությունը սկզբում տեղի ունեցավ այնպիսի յետամնաց յերկրում, վորպիսին Ռուսաստանն է։

Նախկին ռուսական իմպերիան, վորի տերրիտորիայի վրա սկսվեց և հաղթեց պրոլետարական հեղափոխությունը, իսկապես պատկանում էր ավելի յետամնաց կապիտալիստական յերկրների թվին։ 1913 թ. արդյունաբերության տարեկան պրոդուկցիան կազմում էր ժողովրդական տնտեսության ամբողջ պրոդուկցիայի 40,7%-ը (ներառյալ գյուղական տնտեսությունը)։ Այսպիսով յերկրում արտադրվող ամբողջ արժեքների կեսից շատ ավելին արտադրում եյին ցիրուցան և մանր գյուղական տնտեսությունները։ Կապիտալիզմի առաջավոր յերկրներում (Անգլիա, Ամերիկա, Գերմանիա, Ֆրանսիա) արդյունաբերությունը ժողովրդական տնտեսության մեջ արդեն վաղուց անհամեմատ կերպով ավելի մեծ տեղ է բռնում, քան գյուղատնտեսությունը։

Ռուսաստանում կապիտալիզմն սկսեց զարգանալ ավելի ուշ, քան մյուս յերկրներում։ Քարածուխի, պողպատի և չուգունի արդյունաբերությամբ Ռուսաստանը, չնայած յուր ահագին բնական պաշարներին և մեծությանը, մյուս խոշոր պետությունների շարքում բռնում էր 5-րդ տեղը։ Անգլիայում 1913 թվին հանված էր 243.043 հազար տոնն ածուխ, Հյուսիս. Ամերիկ. Միաց. Նահանգներում՝ 517.057 հազար, իսկ ԽՍՀՄ տերրիտորիայի վրա ընդամենը հանված էր 36.010 հազար տոնն։ Մեխանիկական էներգիայի քանակի սպառումը բնակչության մի անձի վրա, նույնիսկ այժմ, ԽՍՀՄ մեջ գալիս է 20,5 անգամ քիչ, քան Միաց. Նահանգներում, 4 անգամ քիչ, քան Գերմանիայում և 2 անգամ քիչ, քան Յապոնիայում։

Գյուղատնտեսությունը, վոր արդյունաբերությանը նշանակալի չափով մատակարարում է հում նյութ, նույնպես կանգնած էր զարգացման շատ ցածր մակարդակի վրա։ Ռուսաստանում 1911 թվին ամբողջ հողից մշակման համար հարմար հող հաշ-

վում եյին միայն 40,4%-ը։ Այնինչ Ֆրանսիայում հարմար հողերի տոկոսը կազմում էր 94,5%, Ավստրիայում՝ 94,3%, Գերմանիայում 94,9% և այլն։ Ռուսաստանում մինչև վերջին պատերազմը ցորենի բերքը յերկու անգամ ցածր էր, քան Ավստրիայում ու Ֆրանսիայում, և չորս ու կես անգամ ցածր՝ քան Դանիայում։ Վարսակի բերքը Ռուսաստանում 2½ անգամ ցածր էր քան Դանիայում, գետնախնձորինը՝ 2 անգամ։ Յեթե յերկրում յեղած ազգային ամբողջ հարստությունը և արժեքները հավասար բաժանել ազգաբնակչության միջև, ապա Անգլիայում յուրաքանչյուր մարդուն կընկներ 1522 դոլլար, իսկ Ռուսաստանում՝ 355 դոլլար։ Բայց կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում կատարվեց այնպիսի ժամանակ, յերբ համաշխարհային կապիտալիզմի զարգացումն սկսեց առանձին յերկրների տնտեսությունը ավելի և ավելի միացնել համաշխարհային տնտեսության մի ընդհանուր սիստեմում։ Այդ պատճառով պրոլետարական հեղափոխության պայմանների հասունացումն սկսեց կախում ունենալ ամբողջ կապիտալիստական սիստեմի վիճակից, համաշխարհային տնտեսութան ներքին հակասություններից, համաշխարհային կապիտալիզմի զարգացման մակարդակից։ Այսպիսով, կազմվեց համաշխարհային կապիտալի միացյալ ճակատ և բոլոր յերկրների հեղափոխական շարժման միացյալ ճակատ։ Ստեղծվեցին պայմաններ, վորոնց շնորհիվ կապիտալի ֆրոնտը պիտի պատռվեր այնտեղ,—վոչ պարտադրապես այնտեղ, վորտեղ տնտեսության զարգացումն ավելի բարձր է, վորտեղ բանվորությունն ավելի շատ է, այլ այնտեղ, վորտեղ կապիտալի ֆրոնտը ավելի թույլ էր, վորտեղ կապիտալիզմին հատուկ հակասություններն ավելի ուժեղ կերպով եյին հանդես գալիս։ Այստեղից ստեղծվեց այդ ֆրոնտը ճեղքելու հնարավորություն նույնիսկ այնպիսի յերկրում, վորտեղ արդյունաբերությունն ավելի քիչ է զարգացած, քան ուրիշ յերկրներում։ Համաշխարհային կապիտալի ֆրոնտի հենց այդպիսի պատռումն կատարվեց Ռուսաստանում 1917 թ. հոկտեմբերին։

Ռուսաստանում ինչպիսի՞ պայմաններ նպաստեցին բուրժուական իշխանության տապալմանը։

Չնայած Ռուսաստանի արդյունաբերության համեմատաբար վոչ մեծ տեսակարար կշռի, նա հասավ այնպիսի համակենտրո-

նացման, վորն անցավ առաջավոր յերկրների համակենտրոնացումից։ Մինչդեռ Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում հինգհարյուր բանվորից ավելի մարդ ունեցող ձեռնարկություններում աշխատում եր ամբողջ բանվորների 33%-ը, Ռուսաստանում նույն մասշտաբի ձեռնարկություններում զբաղված եր ամբողջ բանվորների 54%-ը։

Շահագործման խայտառակ ձևերը միանում եյին ամենածանր քաղաքական ճնշման հետ, վոր բանվորների ամեն մի գործադուլ անխուսափելիորեն դարձնում եր ընդհարում՝ պետության հետ։ Դրանով **ռուսական բանվոր դասակարգը ստացավ իրեն մինչև ուղնուծուծը հեղափոխական դարձնող քաղաքական կոփվածություն**։ Մեր յերկրի բանվոր դասակարգը հասավ հոկտեմբերյան հեղափոխության, անցնելով ցարիզմի և բուրժուազիայի դեմ մղվող հեղափոխական պայքարի ահագին դպրոց։ Կալվածատերերի անսահման իշխանությունը գյուղում և ճնշումը ցարիզմի կողմից, սակավահողությունից տառապող գյուղացիներին ստիպեցին միանալ բանվոր դասակարգի հետ, վորպես հիմնական հեղափոխական ուժի։

Վերջապես, իմպերիալիստական պատերազմը ցարիզմի և բուրժուազիայի լուծը դարձրեց անտանելի, բանվորների և գյուղացիների թշվառությունը ծայրահեղ չափերի հասավ։ 13.000.000 բանվորներ և գյուղացիներ խրամատային տանջանքների մատնվեցին, յերկիրն այնպիսի խորը ցնցումներ կրեց, վոր արձակվեցին հեղափոխական ուժերը։ Այսպիսով ստեղծվեցին այն բոլոր պայմանները, վորոնց շնորհիվ 1917 թ. փետրվարին սկսած հեղափոխությունը Ռուսաստանում, վորպես բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխություն, այսինքն, յուր առաջ ունենալով ցարիզմի, կալվածատիրական հողատիրության և չինովնիկների անսահման իշխանության լիկվիդացիայի խնդիրները՝ կարողացավ 1917 թ. հոկտեմբերին դառնալ պրոլետարական հեղափոխություն, այսինքն, յուր առաջ դնել կապիտալիզմի տապալման, պրոլետարական դիկտատուրայի սահմանման խնդիրները, և միևնույն ժամանակ լուծել փետրվարյան հեղափոխության կողմից չվճռված՝ բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխության խնդիրները (կալվածատերերի հողատիրության լիկվիդացիան և այլն)։

Պրոլետարիատի քաղաքականապես կոփված լինելը, նրա միաձուլությունը՝ շնորհիվ արտադրության համակենտրոնացման, և չքավոր գյուղացիության հետ միասին դուրս գալու հնարավորությունը, ապահովեցին կապիտալիստների կործանումը բանվոր դասակարգի կողմից։ Սակայն կապիտալիստների իշխանությունը կործանելով, պրոլետարիատը տակավին չի լուծել այն բոլոր խնդիրները, վորոնք կանգնած են յուր առաջ։

«Իշխանության գրավումը—դա միայն գործի սկիզբն է։ Մի յերկրում տապալված բուրժուազիան, շատ պատճառների շնորհիվ, դեռ յերկար ժամանակ ավելի ուժեղ է մնում, քան իրեն տապալող պրոլետարիատը։ Այդ պատճառով ել ամբողջ գործն այն է, վորպեսզի պահել իշխանությունը, ամրացնել այդ և դարձնել անհաղթելի։ Ի՞նչ է անհրաժեշտ այդ նպատակին հասնելու համար։ Դրա համար անհրաժեշտ է լուծել հաղթանակի «հաջորդ օրում» պրոլետարիատի առաջ կանգնող առնվազն յերեք գլխավոր խնդիրներ.

ա) ջախջախել հեղափոխության կողմից տապալված և եքսպրոպրիացիայի (բռնագրավման) յենթարկված կալվածատերերի ու կապիտալիստների դիմադրությունը, լիկվիդացիայի յենթարկել կապիտալի իշխանությունը վերականգնելու ամեն մի փորձ.

բ) շինարարությունը կազմակերպել ամբողջ աշխատավորությունը պրոլետարիատի շուրջը համախմբելու վոգով և այդ աշխատանքը տանել՝ դասակարգերի լիկվիդացիան, վոչնչացումը պատրաստող ուղղությամբ.

գ) զինել հեղափոխությունը և կազմակերպել հեղափոխության բանակը արտաքին թշնամիների դեմ կռվելու համար»։ (Ստալին)։

Բուրժուազիայի ճնշման և սոցիալիզմի կառուցման պայմաններ ստեղծելու համար—այսինքն, այնպիսի հասարակակարգ, վորի օրոք պետք է վոչնչացվի ամեն մի շահագործում, մարդկանց ամեն մի բաժանում դասակարգերի—բանվոր դասակարգը պետք է սահմանի յուր դիկտատուրան վոչ՝ վոքի հետ չբաժանելով իշխանությունը։ Իշխանությունը պետք է պատկանի բանվոր դասակարգին, վորպես ամբողջ աշխատավորության ավելի միաձույլ

կայուն և կոփված ավանգարդի։ Սակայն իրականացնելով սոցիալիզմի կառուցման խնդիրը, բանվոր դասակարգը այդ գործի մեջ պետք է ներգրավի մեր յերկրի ազգաբնակչության ահագին մեծամասնությունը կազմող աշխատավոր գյուղացիության ամենալայն խավերին։ Այդ խնդիրների իրականացման գործում բանվոր դասակարգին վիճակված է հաղթահարել մի շարք դժվարություններ, վորոնք բղխում են՝ առաջին, նրանից, վոր հեղափոխությունը կատարվեց տեխնիքապես և տնտեսապես յետամնաց յերկրում, յերկրորդ՝ նրանից, վոր պրոլետարիատի կողմից իշխանությունը գրավված է միայն մի յերկրում, իսկ նրան շրջապատում են յերկրներ, վորտեղ իշխում են կապիտալիստները։

Չե վոր ԽՍՀՄ մոտավորապես բռնում է յերկրագնդի միայն մի վեցերորդ մասը։ Համաշխարհային պատերազմը արթնացրեց հեղափոխական շարժումը նաև մի շարք ուրիշ յերկրներում։ Ավստրիայում և Գերմանիայում հեղափոխության ճնշման տակ տապալվեցին միապետությունները և այդ տեղերի իմպերատորների գլուխներից վայր գլորվեցին թագերը։ Վենգրիայում և Բավարիայում կարճ ժամանակով գոյություն ունեցան նույնիսկ խորհրդային հանրապետություններ։ Իտալիայում 1920 թվին բանվորները սկսեցին ֆաբրիկաների և գործարանների բռնի գրավումը։ Սակայն, վորոշ չափով, շնորհիվ բանվորներին արած ժամանակավոր զիջումների, իսկ գլխավորապես, շնորհիվ սոցիալ-դեմոկրատիայի դավաճանության, շնորհիվ Արևմուտքում այն ժամանակ դեռ նոր ծնված կոմունիստական կուսակցությունների թուլության և վերջապես շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր արևմտյան յեվրոպական պրոլետարիատը զուրկ եր ռուսական բանվորի հեղափոխական պայքարի փորձից,—բուրժուազիային հաջողվեց ջախջախել և ճնշել հեղափոխությունը բոլոր յերկրներում, բացի ԽՍՀ Միության մեջ։ Նույնիսկ նախկին ռուսական իմպերիայի առանձին մասերում (Լատվիա, Լիտվա, Եստոնիա, Ֆինլանդիա և Լեհաստանը, վորին միացավ Գերմանիային և Ավստրիային պատկանող տերրիտորիաների մի մասը), վորոնց մեծամասնության մեջ մի ժամանակ սահմանված եր խորհրդային իշխանություն, համաշխարհային կապիտալի ոգնությամբ բանվորական շարժումը ջարդվեց և քշվեց պոդպոլիա։

Կապիտալիզմից կոմունիզմին անցնելը—պատմական մի ամբողջ եպոխա յե։ Մինչև սոցիալիզմը չդառնա կատարված փաստ, մինչև չանհետանան դասակարգերը, բուրժուազիան շարունակելու յե հույս դնել հին, մինչհեղափոխական կարգերի վերադառնալու վրա։ Իսկ յերբ պրոլետարիատը միայն մի յերկրում է հաղթանակում, այդ հույսերը բուրժուազիայի մոտ առանձնապես մեծ են։ Տապալված բուրժուազիան դեռ բավական ուժեղ է յուր միջազգային կապերով. միակ բանվորական պետության դեմ կանգնած է ամբողջ միջազգային կապիտալը։ Բացի դրանից, շահագործողները հեղաշրջումից հետո յել դեռ յերկար ժամանակ շարունակում են պահել մի շարք փաստական առավելություններ, առաջին հերթին՝ կապեր, կառավարելու, կազմակերպելու ունակություններ, յերկրորդ՝ ավելի բարձր կրթություն ու մոտիկություն տեխնիքապես բարձր պերսոնալի (բուրժուաբար ապրող և մտածող) հետ։ Յեվ վերջապես այն մանր արտադրությունը, վորը պահպանվում է հեղափոխությունից հետո, ծնում է կապիտալիզմ և ծառայում նրան վորպես սննդարար միջավայր։

Այդ պատճառով ել յերբ իշխանությունը գրավում է բանվոր դասակարգը, այդ չի նշանակում, վոր դասակարգային պայքարը վերջանում է։ Ընդհակառակը, նա չի անհետանում կամ բթանում, այլ ընդունում է նոր ձևեր և բռնում սոցիալիզմին հասնելու ամբողջ անցողական շրջանը և վերջնականապես անհետանում է միայն սոցիալիստական հասարակակարգի ստեղծումով, այսինքն այնպիսի հասարակակարգի, վորտեղ չկան դասակարգեր։

2. ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Սոցիալիզմ — նշանակում է տնտեսության լիակատար համայնացում։ Սոցիալիստական տնտեսության հիմքը կարող է լինել միայն խոշոր արտադրությունը, խոշոր արդյունաբերությունը։ Առանց այդպիսի արդյունաբերության, չի կարելի ազատ-

վել արդյունաբերության տեսակետից ավելի առաջավոր կապիտալիստական յերկրների տեխնիքական կախումից։ Առանց խոշոր արդյունաբերության, չի կարելի գյուղական տնտեսությունը դնել նոր տեխնիքական հիմքի վրա, ստեղծել պայմաններ ինչպես նրա համայնացման, այնպես էլ վերջին հաշվով քաղաքի ու գյուղի միջև յեղած տարբերությունը վոչնչացնելու համար։ Հաղթող պրոլետարիատի առաջ խնդիր է դրված՝ արտադրական ուժերի զարգացման բնագավառում հասնել և անցնել կապիտալիստական յերկրներն ու այդպիսով ցույց տալ նոր տնտեսական կարգի առավելությունները։

Վերևում արդեն ասացինք, թե Ռուսաստանը տնտեսապես վորքան յետամնաց եր։ Իմպերիալիստական յերկարատև պատերազմը և այնուհետև արտասահմանյան բուրժուազիայի ոգնության վրա հենվող սպիտակ գվարդիականների դեմ մղված քաղաքացիական կռիվը ժողովրդական տնտեսությունը խիստ քայքայեցին։ Քաղաքացիական կռվի ընթացքում սպիտակ գվարդիականությունը պաշտպանող ոտարյերկրյա բուրժուական բանակների խորհրդային յերկիրը ներխուժելու ժամանակվա ընթացքում, քայքայվեցին 3672 յերկաթուղային կամուրջներ, 3597 սովորական շինություններ և այլն։ Արդյունաբերությանը հասած կորուստը հաշվվում է 10 միլլիարդ ռուբլու։ Իսկ յերկրին հասած ամբողջ կորուստը հավասար է 46 միլլիարդ 330 միլլիոն ռուբլու։

Քաղաքացիական կռվի վերջանալուց հետո խորհրդային իշխանությունն առաջին հերթին այդ վերքերի շուտափույթ բուժման խնդիրն առաջադրեց։

Տնտեսության խորհրդային սիստեմի առավելությունները հանդես յեկան նրանում, վոր 5—6 տարվա ընթացքում այդ ծանրագույն վերքերը բուժվեցին և մեր յերկիրը վերականգման շրջանից անցավ ռեկոնստրուկցիայի շրջանին, այսինքն, ժողովրդական տնտեսությունը նոր տեխնիքական բազայի վրա վերակառուցելու շրջանին։ Պրոլետարիատը գրավելով իշխանությունը, խլեց կապիտալիստներից նաև տնտեսական գլխավոր

բարձունքները՝ խոշոր արդյունաբերությունը, տրանսպորտը, բանկերը և բանվորական պետությանը հանձնեց արտաքին առևտրի վարումն ու սահմանեց նրա մենաշնորհը։ Ժողովրդական տնտեսության այդ մասը գտնվում է բանվորական պետության անմիջական ղեկավարության տակ և պատկանում է բանվոր դասակարգին։ Նայած թե ինչպես է զարգանում արդյունաբերությունը, կարելի յե դատել նաև այն մասին, թե ինչպես են ամրանում բանվոր դասակարգի դիրքերը։ Իսկ այդ աճումը տալիս է հետևյալ պատկերը։ Յեթե մինչպատերազմյան ռուսական արդյունաբերության համար, արդյունաբերության հիմնական կապիտալների աճումը հասնում եր՝ 1885—95 թ.թ. 20,4%, 1895—905 թ.թ. 10,7%, 1905—13 թ.թ. 8,4%, իսկ Հյուսիս. Ամերիկ. Միաց. Նահանգներում՝ 1899—904 թ.թ. 8,2%, 1904—1909 թ.թ. 9%, 1909—14 թ.թ. 4,7%, ապա ԽՍՀՄ հիմնական կապիտալների աճումը մի տարվա մեջ, ըստ ամենազգույշ հաշիվների, 12%-ից պակաս չէ։ Այսպիսով մեր աճման տեմպն առա է անցել կապիտալիզմի պայմաններում յերբևիցե հանդիպած ամենաարագ տեմպից։ Այդ տեմպը հարկավոր է պահել և ուժեղացնել նրա համար, վորպեսզի «կապիտալիստական յերկրներից առաջ անցնել»։

Մեր զարգացման տեմպը (թափը) ցույց է տալիս, վոր տեխնիքական յետամնացությունը հաղթահարելի յե։ Դա միանգամայն հասկանալի յե, վորովհետև տնտեսության խորհրդային սիստեմի առավելությունն այն է, վոր նա, շնորհիվ արդյունաբերության, բանկերի, հողի և արտաքին առևտրի ազգայնացման, հնարավորություն ունի տարեց-տարի ավելի և ավելի պլանային կերպով ազդել ամբողջ ժողովրդական տնտեսության վրա, վոր նա չգիտե կապիտալիզմին հատուկ կոնկուրենցիան (մրցումը), ձեռնարկությունների պայքարը միմիանց դեմ, վոր ԽՍՀՄ մեջ, համեմատած կապիտալիզմի յերկրների հետ, նվազագույն չափի յե հասցված ճպարազիտ (ձրիակեր) դասակարգերի սպառումը, վոր բանվորն արտադրության բարձրացմանը այնպես է վերաբերվում, ինչպես մի խնդրի, վորում ինքն արյամբ է շահագրգռված։ Սակայն ԽՍՀՄ դեպի սոցիալիզմն ընթանալու դժվարությունների պատճառը մեր յերկրի միայն տեխնիքական յետամնացությունը չէ։

Բացի նրանից (տեխնիքական յետամնացությունից), կան դժվարություններ, հակասություններ, վորոնք գտնվում են մեր յերկրի տնտեսական յետամնացության, և մեզ մոտ զանազան տնտեսական ձևերի միաժամանակ գոյություն ունենալու մեջ։

Սոցիալիզմի կառուցում—նշանակում է հակասությունների, ներհակությունների յերկու խմբերի հաղթահարում։

Ներհակությունների առաջին խումբը գտնըվում է այն հակասությունների մեջ, վորոնք գոյություն ունեն տնտեսության սոցիալիստական էլեմենտների (տարրերի) և կապիտալիզմի մնացորդների միջև։ Բանվոր դասակարգի և կապիտալիստ-ձեռնարկատերերի արմատական շահերը անհաշտելի յեն, չնայած վոր ԽՍՀՄ պայմաններում կապիտալիստներին, հանձինս նեպմանների (քաղաքում) և կուլակների (գյուղում), մասնավոր չափով և վորոշ պայմաններով թույլ է տրված մասնակցել յերկրի տնտեսական կյանքին։ Մեզ մոտ ԽՍՀՄ մեջ կան մասնավոր ձեռնարկատերերին կապալով (արենդով) տրված ֆաբրիկաներ և գործարաններ, կան կապիտալիստներին պատկանող օտարյերկրյա կոնցեսիաներ, կան մասնավոր մագազիններ, առևտրական ընկերություններ և այլն։ Մեզ մոտ ԽՍՀՄ մեջ գյուղում կան կուլակային տնտեսություններ, վորոնք նույնպես հանդիսանում են շահագործող և կապիտալիստական տնտեսություններ։ Այդ բոլոր մասնավոր ձեռնարկատերերի նպատակը—իրենց շահույթը շատացնելն է։ Գործարանի կապալառույի կամ կոնցեսիոների համար դա հնարավոր է՝ միայն բանվորների շահագործումն ուժեղացնելու դեպքում։ Կուլակի համար շահույթի շատացումը կախում ունի բատրակներին շահագործելու աստիճանից և աղքատների հետ կնքված կաբալային (ստրկացնող) պայմաններից։ Տընտեսական սոցիալիստական ձևերի ուժեղացումը, պետական արդյունաբերության և առևտրի ամրացումն ու կոոպերացիայի բարելավումը՝ սպառում են շահագործողների ուժերը։ Անդասակարգային հասարակակարգը, վորը ձգտում է կառուցել պրոլետարիատը՝ հանդիսանալու յե շահագործողների վերջը, դրա համար էլ նրանք իրենց ամբողջ ուժերով աշխատում են խոչընդոտ հանդիսանալ նրա կառուցման և այդ է պատճառը, վոր տնտեսության սոցիալիստական ձևերի զարգացումը վոչ թե թուլացնում է կապիտալիստական էլեմենտների դիմադրությունը այլ ուժեղացնում է։

Հանդիսանալով սոցիալիզմի թշնամիները, նրանք (կապիտալիստական էլեմենտները) անխոչընդոտ և անսահմանափակ զարգացման դեպքում սկսելու էյին նեղել սոցիալիստական էլեմենտներին, սկսելու էյին զարգացնել ճիշտ այնպիսի շահագործում, վորպիսին գոյություն ունի կապիտալիստական պայմաններում։ Պրոլետարիատի խնդիրն ամենից առաջ այդ կապիտալիստական էլեմենտների աճման սահմանափակումն է։ Խորհրդային իշխանությունն այդ նպատակի համար մասնավոր կապիտալը յենթարկում է համապատասխան տուրքի։ Աշխատանքի խորհրդային օրենսդրությունը, վորը ամբողջապես պարտադիր է և մասնավոր ձեռնարկությունների համար, պաշտպանում է բանվորներին չափից դուրս շահագործումից, սահմանում է ութժամյա բանվորական օր, աշխատավարձի մինիմում և աշխատանքի պարտադիր պայմաններ։ Բայց միևնույն ժամանակ մեր սոցիալիստական արդյունաբերությունը և կոոպերատիվ ու պետական առևտուրը նպատակ ունեն աստիճանաբար և վերջնապես դուրս մղել մասնավոր կապիտալը։ Վորքան արագ են աճում մեր արդյունաբերությունը և առևտուրը, այնքան շատ է պակասում մասնավոր կապիտալի տեսակարար կշիռն առևտրի և արդյունաբերության մեջ։ Զարգացումը տեղի յե ունենում այնպես, վոր պետական և սոցիալիստական էլեմենտների գերակշռությունն ամբողջ ժամանակ ավելանում է։ Յեթե վերցնենք շատ թե քիչ խոշոր ձեռնարկությունները, ապա մասնավոր կապիտալի տեսակարար կշռի պակասումը տեղի կունենա հետևյալ կերպով. 1923/24 թվին մասնավոր արդյունաբերությունն ուներ՝ ձեռնարկությունների ամբողջ քանակի 19,7%-ը, բանվորների ամբողջ թվի 2,8% և պրոդուկցիայի 4,4%-ը։ 1927 թվին մասնավոր կապիտալը, ներառյալ կոնցեսիաները, արդեն ունի՝ ձեռնարկությունների միայն 12,4%-ը, բանվորների 1,8%-ը և պրոդուկցիայի 2,2%-ը։ Սակայն մեր արդյունաբերության այդ ուժեղացումն, դեռ ամբողջապես չի վերացնում մասնավոր կապիտալի հարցը։ Մենք առայժմ ստիպված ենք պետական միջոցները կենտրոնացնել տնտեսական ֆոնդի ավելի կարևորա-

գույն մասերում։ Դրանից ոգտվում են արտակարգ կերպով կենսունակ և ճարպիկ մասնավորները, վորոնք շատ շուտ հարմարվելով կացության փոփոխումներին, տեղափոխում են իրենց գործնեյությունն ավելի պակաս սպասարկվող մասերում։ Այսպես, այժմ մասնավոր կապիտալն առանձին ուժով ձգտում է դեպի տնայնագործական արդյունաբերությունը, արտելներն և այլն, արհեստագործական կոոպերացիայի դրոշի տակ շահագործելով տնայնագործներին, կառուցող բանվորներին և ուրիշներին։

Բացի մասնավոր կապիտալի վրա դրված տուրքերի ուժեղացումից, բացի մեր արդյունաբերության և առևտրին ոժանդակելու նպատակով պետական իշխանության բոլոր առավելությունների ոգտագործելուց, մենք պետք է աշխատենք, վոր մեր արդյունաբերությունը և առևտուրն իրենց ճկունությամբ, սպառողին հասնելով, էժանությամբ ու վորակով ասպարեզից դուրս քշեն մասնավորին։ Մեր էկոնոմիկայի առավելությունները պետք է հանդես գան մասնավոր կապիտալի հետ մրցելու, կոնկուրենցիայի պրոցեսսում։

Խորհրդային իշխանությունը պայքարի այդպիսի գիծ է տանում նաև շահագործող կուլակային տնտեսություններին դուրս մղելու համար։

Քաղաքի և գյուղի կապիտալիստական էլեմենտների վրա հարձակվելը, նրանց կողմից ամենաուժեղ պայքար է առաջացնում սոցիալիստական էլեմենտների դեմ։ Գյուղում կուլակությունը պայքար է մղում կոլեկտիվ տնտեսությունների դեմ, վորոնք միացած գյուղացիներին հնարավորություն են տալիս ապրելու՝ առանց կուլակությունից փոխառություն անելու, առանց նրանց պատկանող մեքենաներն ոգտագործելու։ Կուլակությունը հացամթերման ժամանակ վոչ միայն ինքը հաց չէր տալիս մթերող որգաններին, այլև աղքատների և միջակների մեջ ագիտացիա յեր մղում հաց տալու դեմ։ Առանձին դեպքերում կուլակները կազմակերպելով կեղծ կոլեկտիվներ և մի կերպ մտնելով կոոպերատիվների ընտրական որգանների մեջ, աշխատում են իրենց նպատակների համար ոգտագործել նույնիսկ կոլեկտիվ տնտեսությունները։

Առաջին խմբի հակասությունների, այսինքն տնտեսության սոցիալիստական և կապիտալիստական էլեմենտների միջև յեղած հակասությունների հաղթահարումը կատարվում է պետարդյունաբերության և կոոպերացիայի զարգացման հիման վրա, կապիտալիստին ժողովրդական տնտեսության բոլոր տեղերից վերջնականապես դուրս քշելու միջոցով։ Վորչափ վոր պետարդյունաբերությունը և կոոպերացիան ընդգրկեն նորանոր բնագավառներ, այն չափով էլ տնտեսապես ավելորդ պիտի դառնան կապիտալիստը, կուլակը և նեպմանը։

Ավելի բարդ է հակասությունների յերկրորդ խումբը, հակասություններ, վոր գոյություն ունեն արտադրության սոցիալիստական ձևի և ուրիշի աշխատանքը չշահագործող գյուղացի ու տնայնագործ մանր ապրանք-արտադրողների միջև։ Մանր արտադրությունը շարունակ կապիտալիզմ է ծնում։ Սակայն հարստանում են շատ քչերը, իսկ քայքայվում և կործանվում են բավական խոշոր շերտեր։ Գյուղացիության մեջ շնորհիվ շերտավորման այդպիսի պրոցեսի, այսինքն շնորհիվ վոմանց շարժմանը դեպի վեր, իսկ վոմանց՝ դեպի ցած, ունենք յերեք խումբ։ Վերևը (վերխուշկան) կազմում են կուլակները, վորոնք ավելի հարստանալու նպատակով զբաղվում են վարձու աշխատանքի շահագործումով։ Ներքին աստիճանը բռնում է չքավորությունը, վորը վոչ միայն վոչ վոքի չի շահագործում, այլ յուր տնտեսության մեջ ծայրը ծայրին չի հասցնում, զրկված է արտադրության անհրաժեշտ միջոցներից և շատ անգամ գնում է վարձվելու։ Այդ յերկու ծայրահեղ խմբերի միջև միջանկյալ տեղ են բռնում միջակները՝ գյուղացիներ, վորոնք ուրիշի աշխատանքը չեն շահագործում, ունեն աշխատանքի անհրաժեշտ գործիքներ և իրենք իրենց բանվորական ույժը չեն ծախում (սեզոնային գնացումներն ի հարկե, չեն հաշվվում)։ Կապիտալիստական զարգացման որոք միջակների և ինքնուրույն տնայնագործների գրուպպան անընդհատ լուծվում է վերին (վերխուշկայի) և ներքին հարկերի միջև։ Կապիտալիստական զարգացումը մանր արտադրողին չի կարող ապահովել կայուն գոյությամբ։ Այդ պատճառով էլ մանր արտադրողն ևս շահագրգռված է խոշոր սեփականատերերի վոչնչացման, հին կարգերի չվերադառնալուն և հետևապես պրոլետարիատի դիկտատուրայի ամրացման ու վերջին հաշվով, սոցիալիզմի կառուցման հարցերում։ Կապիտալիստական փակուղուց դուրս գալու այլ յելք,

բացի պրոլետարիատի կողմից սանձելի հասարակակարգից՝ չկա: Այդ պատճառով էլ պրոլետարիատի և մանր արտադրողների արմատական շահերը զուգադիպվում են և մեկ են: Սակայն մանր արտադրողը յուր բնությամբ յերկուական է—մի կողմից նա կրում է կապիտալիզմի պայմաններում տիրապետող կոնկուրենցիայի հարվածները, վորի ժամանակ նրան հարվածում է ավելի խոշոր սեփականատերը, մյուս կողմից նա ունի արտադրության միջոցներ, սեփականություն, վորոնց հետ նրան կապում է սովորության ուժը: Մանր սեփականատերերն, այդ յերկվության շնորհիվ, ներկայացնում են իրենցից տատանվող մասսա: «Նա (այդ մասսան) շարժվում է և տատանվում, այսօր գնում է պրոլետարիատի յետևից, վաղը վախենում է հեղաշրջման դժվարություններից, խուճապի յե մատնըվում բանվորների առաջին պարտությունից կամ կիսապարտությունից, ջղայնանում է, դես ու դեն վազում, մղկտում, փախչում բանակից բանակ» (Լենին): Գյուղի չքավորը, վոր զուրկ է սեփականությունից և կիսով չափ պրոլետար (կիսապրոլետար)՝ ներկայացնում է իրենից ավելի կայուն ուժ և դրա համար էլ հանդիսանում է պրոլետարիատի հենարանը: Բայց միջակը ներկայացնում է իրենից խոշոր «տատանումների ուժ»: Սոցիալիզմի կառուցման պայմաններում, յերբ բանվոր դասակարգի կողմից իշխանությունն արդեն նվաճված է, ստեղծվում են պայմաններ՝ ինչպես միջակին բանվոր դասակարգի կողմը գրավելու, այնպես էլ բանվոր դասակարգի և գյուղական չքավորության՝ միջակի հետ դաշինք կնքելու համար: Այդ դաշինքն ևս մեր յերկրի բանվոր դասակարգն իրականացնում է մի շարք տարիների ընթացքում: Բանվոր դասակարգի առաջ խնդիր է դրված՝ աշխատել մանր-ապրանքային տնտեսությունն աստիճանաբար համայնացնել և նրան ևս, խոշոր արդյունաբերության նման, դնել սոցիալիստական ռելսերի վրա: Կապիտալիստներին և կալվածատերերին կարելի յե վոչնչացնել տնտեսությունից վռնդելով և դուրս մղելով: Մանր արտադրողներին «չի կարելի վռնդել», նրանց չի կարելի ճնշել, «նրանց հետ պետք է կարողանալ ապրել, նրանց կարելի յե (և պետք է) վերամշակել, վերադաստիարակել՝ միայն շատ յերկարատև, դանդաղ և զգույշ կազմակերպչական աշխատանքով» (Լենին): Ի՞նչում պետք է կայանա այդ կազմա-

կերպչական աշխատանքը: Անհրաժեշտ է աշխատել ցիրուցան, մաս-մաս յեղած մանր տնտեսություններից անցնել կոլլեկտիվ տնտեսության, այսինքն ցիրուցան ու մաս-մաս յեղած արտադրության միջոցների միացման: Առաջին աստիճանի վրա մանրապրանքային տնտեսությունների վերասարքման կարևորագույն լծակը հանդիսանալու յե կոոպերացիան, վորը թույլ է տալիս միացնել հասարակական կազմակերպությունը, միությունը՝ անձնական շահագրգռվածության հետ: Վորպես բարձր աստիճաններ ծառայելու յեն կոմունաները, վորոնց մեջ արտադրության ամբողջ պրոցեսը համայնացված է: Խնդիրն այն չէ՝ ստիպել գյուղացիներին, վոր նրանք թեկուզ չուզենալով մտնեն կոոպերացիայի և կոմունաների մեջ: «Այստեղ գործել բռնությամբ, նշանակում է կործանել ամբողջ գործը: Այստեղ անհրաժեշտ է յերկարատև դաստիարակչական աշխատանք: Գյուղացուն՝ վորը վոչ միայն մեզ մոտ, այլև ամբողջ աշխարհում հանդիսանում է գործնական և ռեալիստ, ապացուցելու համար, վոր կոմունան ամենից լավն է՝ պետք է ցույց տանք կոնկրետ օրինակներ» (Լենին):

Տնայնագործների վերաբերյալ ևս մեր առաջ կանգնած են օգնելու, մանր արտադրողներին միացնելու և նրանց մեր շինարարության մեջ քաշելու խնդիրները: Սխալ կլիներ ձգտել, վոր տնայնագործները վերջ տային իրենց աշխատանքին: Արդյունաբերության թերի զարգացման և ծավալման պայմաններում շուկայի շատ կենսական պահանջները բավարարում է տնայնագործի պրոդուկցիան: Սակայն տնայնագործներին էլ գյուղացիների նման հարկավոր է միացնել կոոպերացիայում և պատրաստել համայնական արտադրության համար:

Մանր արտադրողներին վերամշակելու համար հարկավոր է կարողանալ ապրել նրանց հետ: Պրոլետարիատի առաջ խնդիր է կանգնած՝ ապահովել մշտական և ամուր միությունը միջակ գյուղացիության հետ, այնպիսի միություն, վորում ղեկավարող դերը պատկանում է բանվոր դասակարգին և վորի նպատակն է դասակարգերի վոչնչացումը և սոցիալիստական կարգերի ստեղծումը:

Մանր արտադրողներին պետք է ներգրավել՝ մասնակից անելու համար այն պայքարին, վորը մղում է պրոլետարիատը կապիտալիստական հարաբերությունների մնացորդների դեմ։ Չքավոր գյուղացիությունը, վորպես պրոլետարիատի ամենամոտիկ ոգնական, պետք է պայքար մղի կուլակի դեմ, միջակների վրա ազդեցություն ձեռք բերելու և գյուղացիական տնտեսությունները միացնելու համար։

Ներհակությունների յերկրորդ խումբը, վորը կայանում է արտադրության սոցիալիստական ձևի և մանր ապրանք-արտադրողների սեփական շահերի միջև գոյություն ունեցող հակասութուններում՝ այսպիսով լուծվում է այդ մանր-ապրանքային տընտեսութունները վերասարքելու յերկարատև աշխատանքով։ Մանր արտադրողին վերամշակելու համար պետք է կարողանալ նրա հետ ապրել։ Գյուղացիական տնտեսությունների վերասարքումն, նրանց կոլլեկտիվացումը հնարավոր է միայն անհրաժեշտ մեքենաներ ու արտադրության միջոցներ պատրաստող խոշոր ինդուստրիայի ոժանդակության դեպքում։ Այստեղ սոցիալիստական արդյունաբերության և գյուղացիական տնտեսությունների միջև գոյություն ունեցող դաշինքը մի կողմից ամրացնում է բանվորների և գյուղացիների միությունը, վորը ստեղծված է ընդհանուր թշնամիների դեմ պայքարելու հիման վրա և վորը սակայն կարող է ամրանալ միայն տնտեսական հիմքի վրա, իսկ մյուս կողմից՝ նյութական պայմաններ է ստեղծում մանր արտադրողներին վերամշակելու համար։ Քանի դեռ չի հաղթահարված յերկրորդ հակասությունը (սոցիալիզմի և մանր ապրանքային արտադրության միջև), չի անհետանալու հողը նաև առաջին խմբի հակասությունների (սոցիալիզմի և կապիտալիզմի միջև) համար, վորովհետև մանր արտադրությունը հանդիսանում է այն հողը, վորի վրա աճում է կապիտալիզմ։

Հակասությունների այդ յերկու խմբի հաղթահարումը նշանակում է սոցիալիզմի կառուցում մեր յերկրում։ Դուրս մղելով կապիտալիստական ելեմենտները և վերամշակելով մանր արտադրողների սեփականատիրական բնությունը, մենք վոչնչացնում ենք արտադրության սոցիալիստական ձևի հետ հակասության մեջ գտնվող տնտեսական ձևերը և իրականացնում սոցիալիզմի հաղթական կառուցումը։

3. ԽՍՀՄ ՅԵՎ ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՈՂԱԿՈՒՄԸ

Ներքին հակասություններով (վոր մենք կարող ենք մեր սեփական ուժերով հաղթահարել) չեն սպառվում այն դժվարությունները ու հակասությունները, վորոնց հետ մեզ վիճակվելու յե գործ ունենալ։ ԽՍՀՄ և կապիտալիստական պետությունները ներկայացնում են իրենցից յերկու բոլորովին հակադիր սիստեմներ, վորոնք կողք-կողքի յերկար ժամանակ գոյություն ունենալ չեն կարող։ Կապիտալիստական աշխարհը շատ մեծ վախով է նայում մեր տնտեսական հաջողությունների վրա, վորովհետև նրանք միջազգային պրոլետարիատին ավելի և ավելի շատ են համոզում ու ապացուցում 1917 թ. հոկտեմբերին ընտրած մեր ճանապարհի ճշտությունը։ Վաղ թե ուշ, պետք է տեղի ունենա այն ընդհարումը, վորը վերջանալու յե այդ յերկու սիստեմներից մեկի վոչնչացումով։ Այդ ընդհարումը կարող է վերածվել մի շարք պատերազմների, մի շարք պատերազմական ցնցումների, բայց վերջին հաշվով, խորհրդային և կապիտալիստական պետությունների միաժամանակ գոյություն ունենալը ավարտվելու յե սոցիալիզմի և կապիտալիզմի միջև տեղի ունենալիք վճռողական բաղխմամբ, յեթե այդ բաղխումները չկանխակալվեն պրոլետարական հեղափոխությամբ Արևմուտքում։ Խորհրդային իշխանության գոյության առաջին տարիներում միջազգային կապիտալը սպիտակ գվարդիական բանակներին փողով, զենքով և մարդկանցով խիստ ոգնելով, աշխատում եր ջախջախել առաջին բանվորական պետությունը։ 1918 թվի գարնան յապոնացիները ռազմական նավերից Վլադիվոստոկ դեսանտ են իջեցնում և գրավում քաղաքը։ Յապոնացիներից հետո գալիս են անգլիացիների, ֆրանսիացիների և ուրիշների զորքերը թվով մինչ հարյուր հազար։ 1918 թվի ամրան Արխանգելսկ և Մուրմսկ է ուղարկվում անգլիական եսկադրա և ափ իջեցվում նույնպես դեսանտ։ 1919 թվի վերջում անգլիական մի ուրիշ եսկադրա յերևան է գալիս Նովոռոսիյսկում։ Բագուն գրավում են անգլիական զորքերը, իսկ Ոդեսսա յեն գալիս ֆրանսիական նավերը, իջեցնելով 12000

մարդուց բաղկացած դեսանտ։ Բացի այդ զինված ուժերից, Անգլիան, Ֆրանսիան և ուրիշները սպիտակ գվարդիականներին օգնություն եյին ցույց տալիս նաև փողով ու զենքով։ Ըստ գեներալ Դենիկինի տվյալների, մենակ յուր բանակը 1919 թվի մարտից մինչև սեպտեմբերը Անգլիայից և Ֆրանսիայից ստացել է 558 թնդանոթ, 12 տանկ, մեկուկես միլիոնից ավել թնդանոթային գնդակներ, 160 միլիոնից ավել հրացանային փամփուշտներ և այլն։ Սակայն զինված ուժի միջոցով միջազգային կապիտալը խորհրդային իշխանությանը ջարդել չկարողացավ։ Դրան վորպես հիմնական արգելքներ ծառայեցին իրեն միջազգային կապիտալի ներսում գտնվող հակասությունները։

Հենց Հոկտեմբերյան հեղափոխության մոմենտին կապիտալիզմը պառակտված եր յերկու, մահվան չափ թշնամի բանակների։ Շնորհիվ նրա, վոր միմյանց դեմ կռվող իմպերիալիստները հնարավորություն չունեցան իրենց ուժերը կենտրոնացնել յերիտասարդ խորհրդային իշխանության դեմ, պրոլետարիատը հնարավորություն ստացավ լուրջ և ուժեղ կերպով կազմակերպել յուր ուժերը, ամրացնել յուր իշխանությունը և պատրաստել սպիտակ գվարդիական բանակների ջախջախումը։

Խորհրդային իշխանության ահագին ոժանդակություն ցույց տվեց նաև միջազգային հեղափոխական պրոլետարական շարժումը։ Պատերազմից հետո ամբողջ Յեվրոպայում տարածվեց հեղափոխության ալիքը։ Նա չլինելով այնքան ուժեղ, վորպեսզի կարողանար փշրել տիրող կապիտալիստական կարգերը, միևնույն ժամանակ կապիտալիստներին ստիպեց կենտրոնացնել իրենց ուժերը ներքին հակասությունների դեմ։

Ինտերվենցիայի (զինված միջամտության) անհաջողությունից հետո սկսվեց դադար, անկայուն հավասարակշռություն, վորով բնութագրվում են ԽՍՀՄ և կապիտալիստական աշխարհի փոխհարաբերությունները։ Այդ հավասարակշռությունն, առաջին հերթին, կախում ուներ այն պայմաններից, վորոնց մեջ ընկավ կապիտալիստական աշխարհը իմպերիալիստական պատերազմից հետո։ Ստացվեց այնպիսի դրություն, վորին Լենինը բնութագրեց հետևյալ խոսքերով՝ «վոչ մենք նրանց, վոչ նրանք մեզ», այս-

ինքն ստացվեց այնպիսի դրություն, յերբ մի կողմից պրոլետարական հեղափոխությունը չուներ այնքան ուժ, վորպեսզի հաղթեր ամբողջ աշխարհում, բայց այդ ուժը բավական եր նրա համար, վոր պաշտպաներ Խորհրդային յերկիրը, իսկ մյուս կողմից բուրժուական հակահեղափոխությունն ևս այնքան ուժեղ չեր, վոր կարողանար խեղդել ԽՍՀՄ, բայց ուժեղ եր Արևմուտքի յերկրներում իր իշխանությունը պահելու համար։ Պարզ է վոր այդպիսի դադար շատ թե քիչ յերկար ժամանակով կարող է շարունակվել, բայց հավիտյան գոյություն ունենալ չի կարող։

Այդ դադարը շարունակվում է մինչև այսօր, թեև ըստ բոլոր տվյալների նրա ժամանակամիջոցը կրճատվում է։ Կապիտալիզմի կրծող և քայքայող հիմնական հակասությունները չեն կարող վոչնչացվել, մինչև վոր չվոչնչացվի ինքը՝ կապիտալիստական սիստեմը։ Աճում են հակասությունները Ամերիկայի և Անգլիայի, Ամերիկայի և Յապոնիայի միջև։ Գաղութները շարունակում են ներկայացնել իրենցից վառոդային շտեմարաններ և մերթ ընդ մերթ բռնկում են նորանոր ապստամբություններ կապիտալիստական ճնշման դեմ (Ինդոնեզիա, Չինաստան)։ Բանվորական շարժումը ապրում է ուժերի արագ կուտակման շրջան, վոր արտահայտվում է կոմկուսների կողմից ավելի և ավելի խոշոր բանվորական մասսաներ գրավելով (Գերմանիա, Ֆրանսիա, Անգլիա)։ Սակայն միևնույն ժամանակ, բանվոր դասակարգին ուժեղ շահագործելու միջոցով, կապիտալիզմին հաջողվում է բուժել յուր վերքերը, արդյունաբերության շատ ճյուղերում հասնելով մինչպատերազմյան մակարդակին, իսկ մի քանիսում նրանից առաջ անցնելով։ Բանվորների հեղափոխական շարժումը մի շարք յերկրներում յենթարկվեց ջախջախման և կապիտալիզմը նույնիսկ սկսեց հարձակվել բանվորների վրա՝ իջեցնելով աշխատավարձը, յերկարացնելով բանվորական օրը, փողոց շպրտելով բանվորական մասսաները և այլն։ Տեղի ունեցավ, այսպես կոչված, կապիտալիզմի ստաբիլիզացիա, այսինքն, վերջ տրվեց պատերազմից հետո սկսված տնտեսական փլուզումին և կապիտալիստական տնտեսությունը սկսեց վոտքի կանգնել։ Կապիտալիզմի ստաբիլիզացիան ցանկություն է ծնում կապիտալիստների մեջ ավելի ամրանալ՝ Խորհրդային Միությունը վոչնչացնելու միջոցով։ ԽՍՀՄ դեմ պատերազմելու համար նրան դրդում են նաև հետևյալ հանգամանքները։

Նոր տնտեսական քաղաքականությանն անցնելու առաջին շրջանում միջազգային բուրժուազիան հույսեր ունեցավ, վոր խորհրդային իշխանությունը կվերասերվի։ Միջազգային կապիտալը տեսնելով նոր տնտեսական քաղաքականության մեջ զիջում մասնավոր կապիտալին, սպասում եր նորանոր զիջումների և նահանջների։ Սակայն ԽՍՀՄ ժողովրդական տնտեսության զարգացումը կործանեց այդ հույսերը։ Բանվոր դասակարգը վոչ միայն ամբողջությամբ պահեց յուր ձեռքում հրամայող բարձրունքները հանձինս խոշոր ինդուստրիայի, տրանսպորտի և արտաքին առևտրի ու բանկերի ազգայնացման, այլև առևտրի համայնացման գործում հասավ ահագին հաջողությունների։ Խորհրդային Միության ուժեղացումը միջազգային կապիտալի համար հանդիսանում է անհանդուրժելի մի յերևույթ, թեկուզ հենց այն պատճառով, վոր հաջողությամբ սոցիալիստական տնտեսություն կառուցող բանվորական պետության գոյության փաստը, ինքնըստինքյան ծառայում է վորպես վոգեվորող օրինակ միջազգային պրոլետարիատի պայքարում։ Բացի դրանից միջազգային կապիտալի կոկորդին է հասել և խեղդում է նրան արտաքին առևտրի մենաշնորհը մեր յերկրում, վորովհետև այդ մենաշնորհը խանգարում է կապիտալիզմին և չի թույլ տալիս, վոր նա առևտրի միջոցով մեր յերկիրը գաղութ դարձնի յուր համար։ Այդ պատճառով էլ կապիտալիստական պետությունները ձգտում են կարճացնել դադարի շրջանը և շուտափույթ կերպով կռիվ են պատրաստում Խորհրդային Միության դեմ։ Այդ նպատակով էլ ստեղծվում է ԽՍՀՄ սահմանակից պետությունների (Լեհաստան, Ռումինիա) ռազմական միություններ, տարվում է հակախորհրդային պրոպագանդ, վորն Անգլիայում վերջացավ ԽՍՀՄ հետ հարաբերությունների խզումով, և պատրաստվում են հակահեղափոխական ամեն տեսակ յելույթներ (ընկ. Վոյկովի սպանությունը, սպիտակ գվարդիականների առաքումը ԽՍՀՄ և այլն)։

Միաժամանակ բուրժուական պետություններն աշխատում են ամեն կերպ դժվարացնել Խորհրդային Միության տնտեսական զարգացումը։ Յեվրոպական պետությունների խոշոր մասի տնտեսական վերականգնումը պատերազմից հետո, տեղի ունեցավ շնորհիվ արտասահմանյան միջոցների խոշոր ներհոսման։ Մինչև պատերազմը ռուսական արդյունաբերությունը կարողացավ այդպիսի անսովոր արագ թափով զարգանալ, գլխավորապես շնորհիվ օտարյերկրյա կապիտալների։ Բացի ռուսական արդյունաբերությանը հատկացված վարկերից ու փոխատվություններից, Ռուսաստանում օտարյերկրյա կապիտալիստներին պատկանող ձեռնարկությունների արժեքը գնահատվում եր 400 միլլիոն ռուբլուց ավելի։ Խորհրդային Միությանը բուրժուական պետությունները վարկ և փոխառություն չեն տալիս, բացի Գերմանիայից, վորը հատկացրել է մեզ 150 միլլիոն ռուբլու յերկարատև վարկ։ Այն վարկերը, վոր Խորհրդային Միությանը պատրաստվում եյին տալ անգլիական մի քանի բանկեր, չստացվեցին, վորովհետև Անգլիայի կողմից ԽՍՀՄ հետ կապերի խզումը բացառաբար ազդեց բանկերի հետ բանակցելու վրա։ Կոնցեսիաների ձևով մեր կողմից ներգրաված կապիտալների չափը ընդամենը հասնում է միայն 47 միլլիոն ռուբլու։ Մի քիչ ավելի լավ են գործերը արտաքին առևտրի մեջ, սակայն ընդհանուր շրջանառությունը կազմում է մինչպատերազմականի 40%-ից վոչ ավելին։ ԽՍՀՄ բաժինը համաշխարային ապրանքաշրջանառության մեջ 3,7%-ից (1913 թվին) իջել է մինչև 1,2% (1926 թվին)։

Կապիտալիստները ներկայացնում են մեզ մի շարք պահանջներ, վորոնց ընդունելու դեպքում նրանք կհամաձայնվեյին նորմալ գործնական հարաբերությունների մեջ մտնել մեզ հետ։ Սակայն դրանք հանդիսանում են այնպիսի պահանջներ վորոնց բավարարել նշանակում է ԽՍՀՄ յենթարկել կապիտալիզմին։ Այդ պահանջներից մեկը հանդիսանում է ցարական պարտքերը վճարելու պահանջը, պարտքեր, վորոնք կազմում են մոտ տաս միլլիարդ ռուբլի և վորոնք ցարական կառավարության կողմից ծախսված են պատերազմներ մղելու և հեղափոխական շարժման դեմ պայքարելու համար։ Նմանապես անմիտ է նաև արտաքին առևտրի մենաշնորհը փոխելու պահանջը։ Այդ պահանջը բավարարելու դեպքում, մեր արդյունաբերության զարգացումը, կախում ունենալով արտասահմանյան զորեղ ինդուստրիայի հետ հաջող մրցելուց, ճնշվելու յեր և խորհրդային տնտեսությունը արվելու յեր կապիտալիստական գիշատիչներին թալանելու համար։ Անմիտ են նաև կոնցեսիոներների համար աշխատանքի օրենսդրությունը փոխելու պահանջները և այլն։

ԽՍՀՄ բնական աճազին հաջողությունները չեն թույլ տալիս, վոր կապիտալիստներն բոլորովին հրաժարվեն մեզ հետ առևտուր անելուց։ Սակայն ԽՍՀՄ տնտեսական կապերն արտասահմանի հետ, համեմատած յեղած հնարավորությունների հետ, շատ չնչին են։ Ամեն կերպ աշխատելով խանգարել ԽՍՀՄ տնտեսական զարգացումը, կապիտալիստները դիմում են տնտեսական հակահեղափոխական գործիքին, կաշառելով և գնելով տեխնիկներին ու ինժեներներին, ծախելով մեզ անպետք մեքենաներ, կազմակերպելով հրդեհումներ և պայթեցումներ (Դուբրովինսկու ֆաբրիկան հրդեհելը)։ Յեվրոպական կապիտալի ուղղակի օժանդակությամբ, գործում են արտասահմանում գտնվող հակահեղափոխական սպիտակ գվարդիական կազմակերպությունները, վորոնք խորհրդային ձեռնարկություններում կազմակերպում են փճացումներ (Շախտերի գործը), տերորիստական ակտեր և այլն։

ԽՍՀՄ հետ հարաբերությունների խզելն Անգլիայի կողմից, հարաբերությունների վատանալը Ֆրանսիայի հետ, վկայում են այն մասին, վոր ԽՍՀՄ համար միջազգային կացությունն սկսում է դասավորվել ավելի սուր կերպով։ Սակայն Խորհրդային միությունը ծնվել է պրոլետարական հեղափոխության հետևանքով, իսկ մենք արդեն տեսանք, վոր ժամանակակից պայմաններում պրոլետարական շարժումը, ինչպես և կապիտալիզմը, ստանում են համաշխարհային ընդգրկում (ծավալ)։ Յեթե Խորհրդային Միությունը հանկարծ զրկվեր համաշխարհային պրոլետարիատի օժանդակությունից, ապա համաշխարհային բուրժուազիային գուցե հաջողվեր ընկճել իրեն ատելի սոցիալիզմի հայրենիքը։ Սակայն միջազգային պրոլետարիատի համակրանքը դեպի ԽՍՀՄ աճում և ամրանում է. պատերազմը ԽՍՀՄ դեմ կարող է ավելի շուտ գերեզման հանդիսանալ միջազգային կապիտալի համար, քան սոցիալիզմ կառուցող յերկրի համար։

Ինտերվենցիայի, այսինքն՝ ԽՍՀՄ վրա զինված կերպով հարձակվելու և բուրժուազիայի իշխանությունը վերականգնելու վտանգը գոյություն է ունենալու այնքան ժամանակ, վորքան մեզ ողակում են կապիտալիստական պետությունները։ Այդ պատճառով էլ սոցիալիզմի վերջնական հաղթանակը, սոցիալիստական հասարակակարգի՝ հետագայում անվտանգ զար-

գանալու համար յերաշխիքներ ստեղծելը, հնարավոր է միայն միջազգային հեղափոխության հաղթանակի հետևանքով։ Դրա համար էլ սոցիալիզմի կառուցումը ԽՍՀՄ մեջ չի կարելի անջատել միջազգային բանվորական շարժումը ուժեղացնելու և զարգացնելու աշխատանքից։ ԽՍՀՄ հանդիսանում է վորպես բազա ապագա միջազգային հեղափոխության համար, սակայն ապագա միջազգային հեղափոխությունն էլ յուր հերթին ներկայացնելու յե իրենից հոկտեմբերյան հաղթանակի անհրաժեշտ ավարտումը և ամրացումը։

ԽՍՀՄ դեմ պատերազմ պատրաստելը կարող է թուլացվել և կասեցվել միայն այն ժամանակ, յերբ ամբողջ աշխարհի բանվորական ամենալայն մասսաները արիաբար և աննկուն կերպով պաշտպանեն Խորհրդային Միությունը։ Կոմինտերնում միացված զանազան յերկրների կոմկուսները հեղափոխական հայացքների պրոպագանդա յեն մղում բանվորական մասսաներում, կազմակերպում են բանվորներին համաշխարհային բուրժուազիայի դեմ կռվելու և սոցիալիստական հայրենիքը—ԽՍՀՄ՝ պաշտպանելու համար։ Այդ աշխատանքի ընթացքում պետք մղել դժվար և լուրջ պայքար համաձայնողական, մենշևիկյան կուսակցությունների դեմ, վորոնք, ոգտվելով այն բանից, վոր բուրժուական մամուլը չի տալիս Խորհրդային Միության կյանքի ճշմարիտ պարզաբանում և խիստ դժվար է ստանալ ճշգրիտ տեղեկություններ ԽՍՀՄ մասին—զրպարտում են ԽՍՀՄ։ Սակայն բանվորների մեջ գնալով ավելի և ավելի յե աճում ձգտումը դեպի ԽՍՀՄ— ձգտումն՝ անձամբ իմանալու, համոզվելու, թե ԽՍՀՄ մասին ասվածներից վորն է ճիշտ և վորը սուտ։ Չնայած պրոֆմիություններից հեռացնելուն, աշխատանքից զրկելուն, համաձայնողական կուսակցություններից վտարելուն՝ հարյուրավոր բանվորական պատգամավորներ գալիս են ԽՍՀՄ և վերադառնալով իրենց ծննդավայրերը, մերկացնում են համաձայնողականների զրպարտությունները։ ԽՍՀՄ հետ ծանոթանալը համոզում է բանվորական մասսաներին, վոր կարելի յե հաղթական կերպով կատարել հեղափոխություն և կառուցել նոր հասարակակարգ։ Խորհրդային Միությունը գնալով ավելի և ավելի յե դառնում պրոլետարական մասսաների հեղափոխական գիտակցության շարժիչ ուժ։

Մեր Միության տնտեսական ուժի ամրացումը, այն է՝ սոցիալիստական շինարարությունը, մոտեցնելով մեզ սոցիալիստական նոր հասարակության, միևնույն ժամանակ բարձրացնում է մեր պաշտպանունակությունը և արգելք հանդիսանում իմպերիալիստների հարձակողական պլաններին, իսկ մյուս կողմից՝ նպաստում է հեղափոխական գաղափարների տարածմանը արևմտյան պրոլետարիատի մեջ։ Հեղափոխական մարտիկների ուղին լուսավորող ջահի նույն դերը մեր Միությունը նաև խաղում է Արևելքի ճնշված ժողովուրդների համար, վորոնք տեսնում են հավասար իրավունքներ վայելող ազգերի համամտերմությունը մեր սոցիալիստական հանրապետություններում։

ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԱՊՐԱՆՔԱՅԻՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը վոչնչացրեց կապիտալիստական կարգերը մեր յերկրում։ Բայց մնացած ամբողջ աշխարհը մինչև այսոր էլ գտնվում է կապիտալի տիրապետության ներքո։ Մեր ընկերները և յեղբայրները, այն է՝ բոլոր յերկրների բանվորները, կոմունիստները մահացու պայքար են մղում կապիտալիզմի դեմ։ Համաշխարհային պատերազմն ևս յուր կողմից ատամ է սրում և ծանր ու թեթև անելով մտածում, թե ինչպես ջնջի աշխարհի յերեսից իրեն ատելի խորհրդային յերկիրը։ Միևնույն ժամանակ մեր յերկրում մենք տանում ենք սոցիալիզմը կառուցելու խոշոր աշխատանք, հաղթահարելով մեր տնտեսության մեջ գտնվող կապիտալիզմի մնացորդները։ Ահա այդ պատճառով էլ անհրաժեշտ է ծանոթանալ կապիտալիստական կարգերի եյության հետ։ Այժմ մենք պետք է ուսումնասիրենք կապիտալիստական տնտեսության այն որենքները, վոր հայտնաբերել է պրոլետարիատի մեծ ուսուցիչ՝ Կարլ Մարքսը։

Բնատնտեսություն յեվ ապրանքային տնտեսություն.—Յեթե ուշադրություն դարձնենք, թե ինչպես է տարվում տնտեսությունը կապիտալի տիրապետության որոք, ապա ամենից առաջ կտեսնենք, վոր այստեղ յուրաքանչյուր մարդ արտադրում է զանազան առարկաներ վոչ թե յուր սեփական սպառման համար, այլ ծ ա խ ե լ ո ւ հ ա մ ա ր։ Մետաղագործական վորևե գործարանի բանվորներն արտադրում են չուգուն և պողպատ, վորոնց կարիքն իրենք բոլորովին չունեն։ Դագաղագործն իր ամբողջ կյանքում պատրաստում է միմիայն դագաղներ. պարզ է, վոր նա այդ դագաղները չի պատրաստում վոչ իր և վոչ էլ յուր ընտանիքի համար։ Նման բոլոր դեպքերում ա ր տ ա դ ր ո ւ թ յ ո ւ ն ը տ ա ր-

վում է *փոխանակության համար*, նա ինկատի ունի սպառումը։

Հին ժամանակ չկար այնպիսի արտադրություն, վոր տարվեր բացառապես ծախելու համար։ Շատ հին ժամանակներում ամեն մի տնտեսություն յոլա յեր գնում ինքն իր պատրաստածով։ Քաղաքից գնում եյին միայն աղ և մեծ տոների համար ցորենի ալյուր։ Յերեկոները վառում եյին մարխ, իրենց կտավհատից և կանեփից գործում եյին կտավ, իսկ վոչխարների մորթուց կարում եյին քուրք և այլն։ Միայն շատ հազվադյուտ դեպքերում գյուղացիները տոնավաճառներում գնում եյին քաղաքային զանազան ապրանքներ, վորոնք այն ժամանակ շատ քիչ եյին։

Շատ յերկար և դանդաղ կերպով «իշխան կապիտալը քայքայեց հին կարգերը», ինչպես յերգվում է ժողովրդական յերգերում։ Գյուղացին արդեն սկսում է ծախել կտավհատը և գնել քաղաքային գործվածքներ, ծախել բուրդն ու կաշին և գնել կոշիկներ ու մահուդ, ծախել հացը և գնել գուլթան, ցաքան և այլն։

Ամեն մի իր, վոր ծառայում է վորևէ կարիք բավարարելու համար և վորը մարդ կարող է ստանալ միայն աշխատանք թափելով, կոչվում է պրոդուկտ։ Պրոդուկտ—դա մարդկային աշխատանքի ամեն մի արտադրածն է։ Այն առարկան, վորը պատրաստված է *սեփական սպառման* համար, մենք պիտի անվանենք պրոդուկտ։ Յեթե պրոդուկտը պատրաստված է վոչ սեփական պահանջների, այլ *ծախելու համար*, ապա նա, այսինքն այդ պրոդուկտը կոչվում է *ապրանք*։ Յերբ հին ժամանակ գյուղացին ցանում եր ցորեն, բերքը հավաքում, հետո կալսում, աղում և հաց թխում իր ընտանիքի համար, ապա այդ հացն ապրանք չեր։ Բայց յերբ նույն գյուղացին սկսեց ծախել իր ցորենը, ապա այդ ցորենն արդեն դարձավ ապրանք։

Մենք տեսանք, վոր *ապրանքային* տնտեսություն (կամ փոխանակական տնտեսություն) այսինքն, այնպիսի կարգ, յերբ պրոդուկտները պատրաստվում են վոչ թե սեփական սպառման, այլ ծախելու, փոխանակելու, շուկայի համար, *միշտ գոյություն չի ունեցել*։ Ընդհակառակը, հնագույն դարերից գերակշռել է բնատնտեսությունը, վորի որոք, ամեն մի գյուղական ընտանիք, յուր կարիքները բավարարել է սեփական աշխատանքով պատրաստած իրերով։

Փոխանակությունը յեվ մասնավոր սեփականությունը.—Իսկ ինչո՞ւ ապրանքային տնտեսությունը քայքայեց բնատնտեսության կարգերը։ Նրա համար, վոր նա հին բնատնտեսական կարգերից ավելի *ձեռնտու* հանդիսացավ։ Զուտ բնատնտեսությունը տիրապետում եր միայն այն ժամանակ, յերբ դեռ մարդիկ դուրս չեյին յեկել վայրենի վիճակից։ Այդ հին պապենական ժամանակներում մարդիկ հավասար եյին, բայց դա աղքատության և չքավորության հավասարություն եր։ Մարդն ամբողջ ժամանակ մտածում եր այն մասին, թե ինչպես յուր որվա ապրուստն ապահովի. փոխանակելու վոչինչ չկար։ Քանի դեռ գոյություն չուներ փոխանակություն, մարդիկ շատ մեծ դժվարությամբ եյին ձեռք բերում իրենց համար ամենաանհրաժեշտը։ Բայց չե վոր ամեն մարդ գիտե, վոր աշխատանքն այնքան լավ և շուտ է կատարվում, վորքան աշխատողը վարժված է և իր աշխատանքին սովորած։ Իսկ վորպեսզի մարդս սովորի, ասենք դերձակություն, հարկավոր է, վոր մի ուրիշը նրա համար հաց թխի, կոշիկ կարի, մահուդ գործի, տուն շինի և այլն։ Այնպիսի կարգը, յերբ յուրաքանչյուր մարդ կատարում է միայն մի վորոշ աշխատանք՝ մենք կոչում ենք *աշխատանքի բաժանում*։

Հետո, ապրանքային տնտեսության համար անպայման հարկավոր է, վոր լինի *մասնավոր սեփականություն*։ Փոխանակել կարելի յե միայն այն, ինչ վոր քեզ է պատկանում։ Իսկ վորպեսզի պատրաստի ապրանքը պատկանի արհեստավորին կամ տնայնագործին, հարկավոր է, վոր նրան պատկանեն նաև հում նյութը, արհեստանոցը, գործիքները և այլն։ Արհեստավորը կամ տնայնագործը տիրում է իր գործիքներին և արհեստանոցին, վորպես մասնավոր սեփականության։

Գործիքները, աշխատանքի մատերիալները, արհեստանոցը և ընդհանրապես այն բոլորը, ինչ վոր անհրաժեշտ է մարդկային աշխատանքի համար, մենք կոչում ենք *արտադրության միջոցներ*։ Ուրեմն ապրանքային տնտեսության համար անհրաժեշտ է՝ մասնավոր սեփականատիրություն արտադրության միջոցների վրա։

Յերբ գոյություն ունի ապրանքային տնտեսություն և մասնավոր սեփականություն, ապա անխուսափելի յե պայքարն ապ-

րանքներն արտադրող առանձին մարդկանց միջև։ Նույնիսկ, յերբ դեռ գոյություն չունեյին խոշոր ֆաբրիկաներ և գործարաններ, այլ կային միայն աշխատավոր արհեստավորներ, ապա հենց այդ արհեստավորներն եյին միմյանց դեմ կռվում հոգուտ գնողի, և շատ հաճախ, այդ կռվում քայքայում միմյանց։

Արդեն ապրանքային այն տնտեսությունը, վորը հիմնված է աշխատավոր տնայնագործի և արհեստավորի մանր սեփականության վրա, թագցնում է յուր մեջ՝ կապիտալիզմի, խոշոր սեփականության և մասսայի քայքայման սաղմերը։

Գինը յեվ ապրանքի արժեքը.—Ապրանքային տնտեսության որոք, ապրանք արտադրելը դեռ քիչ է, հարկավոր է դա նաև ծախել։ Նմանապես դեռ քիչ է նաև ծախելը, հարկավոր է դա ծախել լավ գնով։ Գործարքների ամբողջ մասսան, այսինքն ապրանքների առանձին ծախումները և գնումները ամբողջովին վերցրած՝ սովորաբար անվանում են շուկա։ Միանգամայն հասկանալի յե, թե ինչպիսի հսկայական նշանակություն ունի շուկան փոխանակական տնտեսության մեջ։ Փոխանակական տնտեսության որոք յուրաքանչյուր արտադրող արտադրում է վոչ թե վորոշ պատվիրատվի, այլ շուկայի համար, շուկայի, վորտեղ այսոր առնող կարող է լինել, իսկ վաղը վոչ, և ապրանքը կարող է չծախվել։ Այդ պատճառով էլ ապրանք արտադրողների միջև, շուկայի, ապրանքը ծախելու և գնողի համար առաջ է գալիս պայքար։

Կապիտալիստական շուկայում ապրանքների գները սովորաբար տատանվում են, վորի շնորհիվ հաճարի փութը նայած բերքին և ուրիշ հանգամանքներին, կարող է արժենալ 80 կոպ., 1 ռուբ., և կամ 1 ռ. 20 կոպ.։ Միևնույն կրկնակոշիկների համար, զանազան դեպքերում, կարելի յե վճարել և 3, և 4 ռուբ.։ Սակայն յուրաքանչյուրը հեշտությամբ կարող է նկատել հետաքրքրական մի յերևույթ։ Չնայած գների տատանումներին, նրանց մեջ կա ինչ վոր կայուն բան, ինչ վոր կայուն հիմք։ Այսպես, վոսկու մի փութը միշտ էլ շատ ավելի թանգ է, քան պղնձի, կրկնակոշիկների մի զույգն եժան է մահուդե կոստյումից, հաճարի փութը՝ ցորենի փթից և այլն։ Ահա ապրանքների գների այդ կայուն հիմքը մենք անվանում ենք ապրանքի արժեքը (կամ արժողություն)։

Աշխատանքը վորպես արժեքի հիմք.—Դժվար չե նկատել, վոր վորքան շատ աշխատանք է հարկավոր թափել վորևե ապրանք պատրաստելու համար, այնքան էլ նա թանգ է լինում։ Շատ թանգ են թանգագին քարերը, որինակ, ալմաստը։ Նրանք շատ քիչ են գտնվում յերկրի վրա և այդ պատճառով էլ նրանց գտնելու համար, ահագին աշխատանք է թափվում։ Նմանապես հեշտ է նկատել նաև այն, վոր յեթե վորևե արտադրության մեջ մտցվում են նոր մեքենաներ և աշխատանքն ավելի արդյունավետ է դառնում, ապա այդ արտադրության ապրանքների գներն ընկնում են։

Դեռ մի քանի տասնյակ տարի սրանից առաջ, ալյումինն ավելի թանգ եր արծաթից։ Սկսած այն ժամանակից, յերբ հնարեցին ավելի քիչ աշխատանք թափելով ալյումին ձեռք բերելու միջոց՝ նա խիստ եժանացավ։ Ներկայումս ալյումինից պատրաստում են հասարակ ամաններ։ Այսպիսով մենք տեսնում ենք, վոր յեթե հասարակությունը վորևե ապրանք պատրաստելու համար շատ աշխատանք է թափում, ապա այդ ապրանքը թանկ է գնահատվում։ Իսկ յեթե վոր և է ապրանք պատրաստելու համար քիչ աշխատանք է պահանջվում, ապա նա ավելի եժան է լինում։ Այստեղից շատ հեշտ է հասկանալ, վոր ապրանքի արժեքը (կամ արժողությունը), վորոշվում է աշխատանքի այն քանակով, վորն անհրաժեշտ է նրա պատրաստման համար։ Պարզ է իհարկե, վոր աշխատանքի քանակը չափվում է այն ժամանակով, վորի ընթացքում մարդն աշխատում է (որինակ մի ժամ)։

Սակայն յեթե ապրանքի արժեքը կախում ունի պատրաստելու համար թափված աշխատանքի քանակից, ապա կարծես, թե պետք եր առաջ գային զարմանալի յերևույթներ։ Յենթադրենք, վոր յերկու կոշկակարներից մեկն աշխատում է շատ արագ և մի զույգ կոշիկը պատրաստելու համար ծախսում է աշխատանքի մի որ։ Իսկ մյուս կոշկակարը, յենթադրենք, ավելի վատ վարպետ է, և միևնույն ժամանակ հարբեցող ու ճիշտ նույնպիսի մի զույգ կոշիկ կարելու համար քարշ է գալիս ամբողջ յերեք որ։ Կարելի յե արդյոք մտածել, վոր յերկրորդ վարպետի պատրաստած կոշիկները յերեք անգամ ավելի թանգ պիտի լինեն առաջինից, քանի վոր նրանց արտադրության վրա յերեք անգամ ավելի շատ աշխատանք է թափված։ Հասկանալի յե, վոր վոչ։

Գնողը վոչ մի գործ չունի նրա հետ, թե յուրաքանչյուր առանձին աշխատող վորքան աշխատանք է թափել։ Շուկայում միևնույն վորակն ունեցող ապրանքների արժեքը մեկ է։ Շատերն ապրանքը պատրաստում են ավելի կարճ ժամանակամիջոցում, իսկ վոմանք յերկար։ Վոմանք աշխատում են հին պապենական գործիքներով, իսկ վոմանք՝ նորագույն մեքենաներով։ Սակայն շուկայում այդ բոլոր տարբերությունները վոչնչացվում են։ Ապրանքի արժեքը վորոշվում է վոչ թե առանձին առանձին աշխատողի աշխատանքով, այլ այդ ապրանքի արտադրության վրա թափած հանրորեն անհրաժեշտ բանվորական ժամանակով։

Հանրորեն անհրաժեշտ աշխատանքի տակ հասկացվում է տվյալ ժամանակամիջոցում, տվյալ հասարակության նորմալ պայմաններում աշխատող միջին աշխատավորի (այսինքն վոչ ամենալավի և վոչ ամենավատի) աշխատանքը։ Յեթե տվյալ յերկրում կոշիկների խոշոր մասը պատրաստվում է ձեռքով, ապա այդ յերկրի հանրորեն անհրաժեշտ աշխատանքը լինելու յե տնայնագործ կոշկակարի աշխատանքը։ Իսկ յեթե շուկայի նշանակալի մասը կոշիկներով մատակարարվում է ֆաբրիկաների կողմից, ապա կոշիկների արժեքը սահմանվելու յե համապատասխան աշխատանքի այն քանակի, վորն անհրաժեշտ է կոշիկների ֆաբրիկային արտադրության համար։

Այս հարցին կարելի յե մոտենալ նաև ուրիշ կողմից։ Ապրանքային տնտեսության որոք վոչ վոք ուժով չի ստիպում մեկին թխվածքներ անել, իսկ մյուսին՝ կոշիկներ կարել։ Մի զույգ կոշիկի և մի զույգ անդրավարտիկի վրա տասական ռուբլու մատերիալ է ծախսվում։ Նրանց պատրաստելու վրա էլ հավասար աշխատանք է թափվում, յենթադրենք՝ մեկական բանվորական որ։ Սակայն ահա շուկայում նրանց գները տարբեր են. անդրավարտիկի համար վճարում են 13 ռուբլի, իսկ կոշիկների համար միայն 12 ռուբլի։ Հետևապես, միևնույն ժամանակվա աշխատանքի համար դերձակը ստանում է 13 ռուբլի, իսկ կոշկակարը 12 ռուբլի։ Դա լինում է այն ժամանակ, յերբ անդրավարտիկներ համեմատաբար քիչ են արտադրվում և դրա համար էլ պահանջը նրանց վրա բարձրանում է և ահա, չնայած վոր հավասարաչափ աշխատանք է թափված, անդրավարտիկի գները

լինում են ավելի բարձր, քան կոշիկների գները։ Պարզ է, վոր կոշկակարը գոհ չի լինելու այդպիսի դրությունից։ Նա մտածելու յե յուր դարդերին դարման անելու մասին և դուրս գալու յելք հեշտությամբ է գտնելու։ «Դե, ուրեմն յես էլ կսկսեմ անդրավարտիկներ կարել»—ասելու յե նա ինքն իրեն։ Այն ժամանակ, անդրավարտիկների թիվը սկսելու յե շատանալ շուկայում, իսկ կոշիկներինը պակասել։ Հետևանքը՝ անդրավարտիկների գինն իջնելու յե, կոշիկներինը՝ բարձրանալու։

2. ԱՐԺԵՔԻ ՈՐԵՆՔԸ ՎՈՐՊԵՍ ԱՊՐԱՆՔԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՌԵԳՈՒԼՅԱՏՈՐ (*ԿԱՆՈՆԱՎՈՐԻՉ*)

Ինչպես է արժեքի որենքն ապրանքային տնտեսության մեջ արտադրությունը վարում.—*Այսպիսով մենք տեսնում ենք, վոր ապրանքի արժեքը կախում ունի իրեն պատրաստելու համար թափված անհրաժեշտ աշխատանքի մեծությունից։ Ապրանքների գները, վորոնցով նրանք գնվում և ծախվում են, կախում ունեն վոչ միայն այդ արժեքից, այլ նաև պահանջից ու առաջարկից։ Յեթե պահանջը բարձր է առաջարկից (այսինքն՝ յեթե առնողները շատ են, իսկ ապրանքը քիչ), ապա գներն արժեքից բարձր են, իսկ յեթե ընդհակառակը, առաջարկն է բարձր պահանջից (յեթե ապրանքը շատ է, իսկ առնողները քիչ), այն ժամանակ արժեքն է գներից բարձր։*

Շուկան, գների տատանման միջոցով և նայած նրան, թե տվյալ ապրանքի գինը վորքան բարձր է, կարծես առանձին աշխատող արհեստավորներին և ընդհանրապես արտադրողներին հրամայում է, ցույց տալով, թե ով պետք է ավելի լայնացնի յուր արտադրությունը, և ով, ընդհակառակը՝ կրճատի։ Ապրանքների գների տատանումներն արժեքից վեր ու վար, այսպիսով ազդում են աշխատանքի բաշխման վրա արտադրության առանձին ճյուղերի մեջ։

Այնպիսի հասարակակարգում, վորտեղ մարդկանց միմյանց համար աշխատելը կատարվում է շուկայի փոխանակության համար ապրանքներ արտադրելու ձևով, առանձին արտադրողներին կամ ձեռնարկատերերին վոչ վոք չի ասում, չի ցույց տալիս, թե ինչ և վո՞ր քանակով պետք է արտադրել։ Այնինչ հասարակու-

թյունը յուր ամբողջությամբ կարիք ունի ամեն տեսակ ապրանքների միայն վորո՛շ քանակության։ Վո՞րտեղից գիտե արտադրողը, թե ինչ է հարկավոր հասարակության և ինչ քանակով, և չի՞ սկսել մի ուրիշը հենց այդ ապրանքների արտադրության գործը։

Յերբ արտադրողը (որինակի համար վորևե տնայնագործ) սկսում է յուր աշխատանքը, նա այդ ամենի մասին վոչինչ չը գիտե։ Բայց ահենք, ապրանքը պատրաստ է և դուրս է բերված ծախելու համար։ Ահա հենց այստեղ է, վոր մեր արտադրողը տեսնում է յուր հաշիվների ճիշտ կամ սխալ լինելը։

Յեթե նրա ապրանքները հասարակության պետք չեն, և գներն ընկնում են, տնայնագործը չի արդարացնում յուր ծախսերն ու աշխատանքը և ստիպված, վաղ թե ուշ, սկսում է աշխատել արտադրության մի ուրիշ ճյուղի մեջ։ Ահա այսպիսի ձևով են կրճատվում արտադրության վորոշ ճյուղերը և լայնանում ուրիշները։

Այսպես է գործում շուկայի փոխանակության մեխանիզմը՝ տարերայնորեն, անկազմակերպ։ Դրանումն է փոխանակության, շուկայի, գների շարժման և աշխատանքային արժեքի որենքի գլխավոր նշանակությունը։ Այսպիսի ճանապարհով է ապրանքային տնտեսության մեջ ստեղծվում վորոշ կանոնավորում և արտադրության վորոշ ղեկավարում։ Սակայն ինքնըստինքյան հասկանալի յե, վոր դա այն գիտակցաբար կանոնավորումը և ղեկավարումը չե, վորպիսին տանում են մեր պլանային որգանները ԽՍՀՄ մեջ։

Դա այնպիսի կանոնավորում և ղեկավարում է, վորը կատարվում է ինքն իրեն, անղեկ, անկազմակերպ, և կամ ինչպես ասում են՝ անիշխանական, անարխիստական ձևով։

Յեթե գոյություն չունենար աշխատանքային արժեքի որենքը, յեթե ապրանքների փոխանակությունը կատարվեր պահանջի և առաջարկի կողմից բոլորովին պատահական կերպով սահմանված գներով, ապա ապրանքային արտադրությունը չեր կարող գոյություն ունենալ, չեր կարող ապրել։ Նա զրկվելու յեր յուր միակ ռեգուլյատորից, վորով արտադրության զանազան ճյուղերի մեջ պահպանվում է վորոշ կարգ, վորոշ կանոն։

3. ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հասարակ ապրանքային տնտեսությունը յեվ կապիտալիզմը.— Այնպիսի տնտեսություն, վորի մասին խոսեցինք վերևում, հասարակ ապրանքային տնտեսություն է կոչվում։ Հասարակ ապրանքային տնտեսությունն ունի հետևյալ առանձնահատկությունները. 1) մասնավոր սեփականություն այն բոլորի վրա, վորն անհրաժեշտ է աշխատանքի համար (կամ ինչպես ասում են՝ արտադրության միջոցների վրա), 2) ապրանքների արտադրություն շուկայի համար, 3) վարձու աշխատանքի բացակայություն։

Մենք արդեն տեսանք, թե ինչպես արհեստավորների, գյուղացիների և տնայնագործների հասարակ ապրանքային տնտեսությունը թաքցնում է յուր մեջ կապիտալիզմի սաղմերը։ Կապիտալիզմը ծնվում է և աճում հասարակ ապրանքային արտադրությունից։ Սակայն հարկավոր է ուշադիր կերպով տարբերել հասարակ ապրանքային տնտեսությունը և կապիտալիստական տնտեսությունը։

Յուրաքանչյուր պրոլետար, վոր հեղափոխությունից առաջ աշխատել է ֆաբրիկայում կամ գործարանում, շատ լավ գիտե և հիշում է, թե վորն է կապիտալիստական ձեռնարկության առանձնահատկությունը, տարբերությունը։ Ամենից առաջ այդ ձեռնարկությունը պատկանում է այնպիսի մարդկանց, վորոնք սովորաբար նրա մեջ չեն աշխատում։ Միայն յերբեմն, այն ել շատ քիչ դեպքերում կապիտալիստ-տերն ինքն է ղեկավարում յուր գործերը։ Դա սովորաբար լինում է միայն մանր ձեռնարկություններում։ Մեծ մասամբ ֆաբրիկայի կամ գործարանի գլխին կանգնած են վարձու ծառայողներ, վորոնց և կապիտալիստները հանձնում են իրենց բարիքների մասին հոգալու գործը։ Ռուսաստանում գտնվող շատ ֆաբրիկաների և գործարանների տերերն ապրում եյին յոթ աշխարհից այն կողմը, շատ հաճախ, անգամ վոչ մի գաղափար չունեյին, թե վորտեղ են գտնվում իրենց ունեցվածքները։

Ո՞վ է ուրեմն աշխատում կապիտալիստական ձեռնարկություններում։ Աշխատում են վարձու բանվորները։

Ինչպես է ծնվում կապիտալիզմը.—Այսպիսով մենք տեսնում ենք կապիտալիստական տնտեսության յերկու կարևորագույն

պայմաններ։ Առաջին, անհրաժեշտ է, վոր արտադրության միջոցները (շենքերը, մեքենաները, հողը և այլն) դառնան փոքրաթիվ հարուստների՝ կապիտալիստների դասակարգի սեփականություն։ Յերկրորդ, անհրաժեշտ է, վոր գյուղացիների, արհեստավորների, տնայնագործների խոշոր մասսաները քայքայվեն և դառնան վարձու բանվորներ։ Կապիտալիզմը ծնվում և աճում է մանր տնտեսարարների կարգերից։ Ինքնուրույն մանր տնտեսարարների կարգերի որոք, փոխադարձ կատաղի պայքարն անխուսափելի յե։ Հետևանքն այն է լինում, վոր վոմանք հարստանում են, իսկ վոմանք էլ (պիտի շեշտենք, վոր մեծ մասը) քայքայվում են։ Հենց այդպիսով ծնվեցին և մեծացան օրինակի համար, Կենտրոնական Ռուսաստանի վիթխարի մանվածագործական (տեքստիլ) ֆաբրիկաները։ Բոլոր այդ խոշորագույն մանվածագործական տուզերի՝ Մարոզովների, Բուրըլլինների, Պրոխորովների և ուրիշների պապերն ու նախապապերը յեղել են ճորտ գյուղացիներ, ճիշտ այնպես, ինչպես և իրենց բանվորների և բանվորուհիների պապերը։ Շնորհիվ իրենց ճարպիկության, իրենց համագյուղացիներին ու նախկին տեր-կալվածատերերին խաբելու միջոցով, այդ յերեկվա ճորտերը կառուցեցին հազարավոր բանվորներ ունեցող ահագին կորպուսներ։ Իսկ այդ Մորոզովների և այլն քայքայված հայրենակիցները, ստիպված պիտի գնային նրանց մոտ և վարձվեյին վորպես բանվորներ, վորովհետև քայքայված գյուղացու կամ արհեստավորի համար ուրիշ յելք չկա։

Կապիտալիստական շահագործումը.— Կապիտալիզմի որոք, բոլոր դազգահները և մեքենաները, հում նյութի ամբողջ պաշարը, բոլոր գործարաններն ու հանքերը, մի խոսքով ամբողջ հարստությունը խլել է հարուստների մի փոքրիկ խմբակ։ Իսկ ազգաբնակության մասսան դրանցից վոչինչ չունի և դրա համար էլ ստիպված է գնալ և մեջք ծռել կապիտալիստների համար։

Ամեն մարդ գիտե, վոր ֆաբրիկանտները վողորմածության համար չէ, վոր պրոլետարներին աշխատանք են տալիս. նրանք այդ անում են նրա համար, վոր շահույթ, վաստակ ստանան։ Բանվորը ծախում է կապիտալիստներին յուր աշխատելու ընդունակությունը կամ, ինչպես ասում են, ծախում է յուր բանվորական ուժը։

Բանվորական ուժը գնելով, ի՞նչ է անում ֆաբրիկանտը այդ ուժի հետ։ Նա նախորոք ձեռք է բերում համապատասխան շենքեր, մեքենաներ, հում նյութ, քարածուխ կամ նավթ և էլ ուրիշ մատերիալներ, իսկ յերբ բանվորները գալիս են, նա ստիպում է նրանց աշխատել, արտադրել վորոշ ապրանք։

Վորպեսզի պարզենք, թե վորտեղից է ավելանում կապիտալիզմի շահույթը (շահը, վաստակը), առաջադրենք այսպիսի մի հարց. վո՞րքան է բանվորի կողմից արտադրած ապրանքի արժեքը։ Առաջին, այդ ապրանքը ծծում է յուր մեջ ծախսված հում նյութի, մատերիալների, կահավորման ու ֆաբրիկայի շենքերի մաշված մասի և այլն արժեքները։ Յերկրորդ, այդ ապրանքին է անցնում նաև մի նոր արժեք, վորը ստեղծվում է բանվորների աշխատանքով։ Յենթադրենք, վոր 25 որվա ընթացքում, որական տասական ժամ ֆաբրիկանտի մոտ աշխատում են 100 մարդ. ուրեմն նրանք ծախսում են 25 հազար ժամվա աշխատանք (այսինքն՝ $100 \times 25 \times 10$)։ Յեթե ծախսված մատերիալների, դազգահների և այլն արժեքը հավասար է, ասենք, 15 հազար ժամվա աշխատանքի, այն ժամանակ պատրաստված ապրանքի լրիվ արժեքը լինելու յե $25.000 + 15.000 = 40.000$ ժամվա աշխատանքի։ Հիմա տեսնենք, թե այդ ապրանքն ինչ արժե կապիտալիստի համար։ Մատերիալների, հում նյութի, դազգահների և շենքի մաշված մասերի և այլն համար նա վճարում է նույն 15 հազար ժամվա աշխատանքի արժեքը։ Բացի այդ 15 հազար ժամվա աշխատանքից, վոր կազմում է ծախսված արտադրության միջոցները, ապրանքի ընդհանուր արժեքի մեջ մտնում է նաև 25 հազ. ժամվա աշխատանք, վորը ծախսված է ֆաբրիկայի բանվորների կողմից։ Վճարե՞ց արդյոք կապիտալիստը բանվորներին նույն արժեքը, թե վոչ։ Ահա հենց այստեղ է թաղնված կապիտալիստի հարստանալու գաղտնիքը։

Ֆաբրիկանտը յուր հարյուր բանվորին վճարում է վոչ թե 25.000 ժամվա աշխատանքի արժեքը, այլ միայն, յենթադրենք, 12 հազար ժամվա աշխատանքի արժեքը, իսկ մնացած ժամանակը բոլորովին չի վարձատրում։ Ի՞նչպես նա հնարավորություն ունի այդպիսի ֆոկուս անելու։ Այլ բան է այն աշխատանքի քանակը, վորը թափում է յուրաքանչյուր բանվոր գործարանում և բոլորովին ուրիշ բան է այն արժեքը, վորը կապիտալիստը

վճարում է բանվորին։ Պարզենք այս հարցն ավելի մանրամասն կերպով։

Բանվորական ուժը որպես ապրանք. բանվորական ուժի արժեքը.—Կապիտալիստը բանվորից գնում է նրա բանվորական ուժը։ Կապիտալիզմի օրոք բանվորական ուժը շարունակ գնվում և ծախվում է։ Նա ևս մյուս բոլոր ապրանքների նման դառնում է ա պ ր ա ն ք։ Նա ևս, ինչպես ամեն մի ապրանք, պետք է ունենա յուր գինը։ Ինչի՞ց կախում ունի այդ գինը։ Մենք արդեն տեսանք, որ ամեն մի ապրանքի գին կախում ունի աշխատանքի այն քանակից (մյուս բոլոր ապրանքների հավասարության դեպքում) որն անհրաժեշտ է նրա արտադրության համար։ Պարզ է, որ բանվորական ուժի գինն էլ կախում ունի նույն պայմաններից (որովհետև նա յել ապրանք է)։ Բայց ինչ է նշանակում «բանվորական ուժի արտադրություն»։ Յերբ բանվորը վերջացնում է աշխատանքը, նա հոգնած է, սոված, նա այլևս աշխատել չի կարող։ Նրա բանվորական ուժն արդեն ծախսված է։ Այդ ուժը վերականգնելու համար անհրաժեշտ է ուտել, քնել կամ հանգստանալ, ու կարող է պատահել, նաև զվարճանալ։ Այդ բոլորից հետո կարելի կլինի նորից սկսել աշխատանքը։

Այսպիսով մենք տեսնում ենք, որ յերբ բանվորն սպառում է,—դա հենց բանվորական ուժի արտադրելն է։ Բանվորին անհրաժեշտ են սպառելու որոշ ապրանքներ՝ ուտելիք, հագուստ, լրագրներ, գրքեր և այլն։ Այդ բոլոր ապրանքներն աշխատանք արժեն։

Ակնհայտ է, որ այդ ապրանքների արժեքները կազմում են և բանվորական ուժի արժեքը։ Բանվորական ուժի արժեքի մեջ մտնում են նաև բանվորի ընտանիքը պահելու ծախքերը։ Բանն ինարկե, բոլորովին այն չէ, որ կապիտալիստը հոգ է տանում յուր ազատագուրկ ստրուկների ընտանեկան յերջանկության մասին։ Կապիտալիզմը կարիք ունի, որ անընդհատ հոսե թարմ բանվորական ուժը։ Իսկ դրա համար պետք է բանվորներին հնարավորություն տրվի բազմանալ, պահել իրենց ընտանիքը։ Հակառակ դեպքում կապիտալիզմը մի գեղեցիկ օր կարող էր մնալ առանց մի հատիկ բանվորի։ Բայց կապիտալիստները նորից աշխատում են կրճատել այդ ծախսերը մինչև վերջին սահմանի։ Նրանք արտադրության մեջ են գրավում ոչ միայն

չափահաս բանվորներին, այլ և նրանց կանանց ու անչափահաս յերեխաներին։ Կապիտալիստը վճարելով բանվորական ընտանիքը պահելու ծախսերը, դրա փոխարեն քամում է այդ ընտանիքի բոլոր անդամների ամբողջ հյութերը։

Հետո, շատ հաճախ, կապիտալիստներին հարկավոր են սովորած, որակյալ բանվորներ։ Բայց սովորելու ժամանակվա վրա բանվորը պետք է որոշ ծախսեր անի։ Այսպիսով, բանվորական ուժի արժեքի մեջ մտնում են նաև բանվորների սովորելու վրա արված ծախսերը։

Բանվորական ուժի գնողը—ֆաբրիկանտը—աշխատավարձի ձևով վճարում է բանվորական ուժի հենց այդ արժեքը։

Վերևում մենք ասացինք, որ ֆաբրիկայի տերը, յուր 100 բանվորներին 25 որվա աշխատանքի համար, վճարեց 12.000 ժամվա աշխատանքի արժեք։ Դա նշանակում է, որ 25 որվա մեջ մի բանվորի ուժի արժեքը կազմում է միայն 125 ժամվա աշխատանք։ Ուրեմն բանվորին մի օր պահելու համար անհրաժեշտ սպառման միջոցները կարելի յե արտադրել 5 ժամվա ընթացքում։ Բայց ֆաբրիկանտների մոտ յուրաքանչյուր բանվոր օրական աշխատում է ոչ թե 5 ժամ, այլ 10 ժամ։ Հենց այդ ամենօրյա 5-ական հավելյալ ժամերն են, որ կազմում են կապիտալիստի հարստացման աղբյուրը։ Մեր օրինակում կապիտալիստը 13.000 ժամվա աշխատանքի օգուտ է ստանում։ Կապիտալիստի կողմից բանվորին այդ չվճարած աշխատանքը կոչվում է հ ա վ ե լ յ ա լ ա ր ժ ե ք։

Հավելյալ արժեքը և նրա բաշխումը.—1913 թվին (պատերազմից առաջ), Ռուսաստանի ամբողջ ֆաբրիկա-գործարանային արդյունաբերության մեջ աշխատում էյին $2^{1}/_{2}$ միլիոնից ավելի բանվորներ։ Մի տարվա մեջ նրանք արտադրում էյին 5.620 միլիոն ռուբլու ապրանք։ Կապիտալիստների արած ծախսերը հում նյութի մատերիալների, մեքենաների մաշվելու և այլն վրա կազմում էյին 3.840 միլ. ռուբլի։ Ուրեմն մի տարվա մեջ բանվորներն արտադրում էյին 5.620—3.840=1.780 միլլիոն ռուբլու նոր արժեքներ։ Այդ գումարից, որպես աշխատավարձ, բանվորներն ստանում էյին կեսից քիչ,—ընդամենը միայն 820 միլ. ռուբլի։ Կ ե ս ի ց ա վ ե լ ի ն—960 մ ի լ. ռ ո ւ բ լ ի—կ ա զ մ ո ւ մ է ր հ ա վ ե լ յ ա լ ա ր ժ ե ք։

Յուրաքանչյուր բանվոր մի տարվա ընթացքում ստանում էր միջին հաշվով 291 ռուբլի աշխատավարձ։ Իսկ յուրաքանչյուր բանվոր արտադրում էր կլոր թվով 660 ռուբլու նոր արժեքներ։ Այսպիսով ֆաբրիկանտները յուրաքանչյուր բանվորից մի տարվա ընթացքում ստանում էյին 369-ական ռուբլի շահույթ (օգուտ, շահ, վաստակ)։ Յեթե բանվորական օրը միջին հաշվով հավասար էր 11 ժամի, ապա դուրս կգա, վոր բանվորը յուր համար աշխատում էր միայն 5 ժամ, իսկ կապիտալիստի համար՝ 6 ժամ։

Կապիտալիզմի օրոք ստացվող բոլոր անաշխատ յեկամուտների աղբյուրը՝ դա բանվոր դասակարգի կողմից արտադրվող հավելյալ արժեքն է։ Այդ հավելյալ արժեքը մտնում է տիրող դասակարգերի գրպանները։ Մի մասը ստանում է ֆաբրիկատեր-գործարանատերը — դա նրա ձեռնարկատիրական շահույթն է։ Մի մասն ընկնում է առևտրականների գրպանը։ Մի մասը հասնում է հողատեր-կալվածատիրոջը և վերջապես, մնացած մասն էլ պետությունն է վերցնում վորպես տուրք։ Յեկեղեցիները, հասարակական տները, բուրժուազիայի վարձու գրչակները, նրա քաղաքականությունը կյանքի մեջ կիրառողները, նրա դերասանները—այդ բոլորն էլ ապրում են նմանապես հավելյալ արժեքի հաշվին։

Բանվորներից քամած հավելյալ արժեքի մի մասը կապիտալիստները միացնում են իրենց կապիտալի հետ և թողնում գործի մեջ։ Նրանք գնալով ավելի և ավելի յեն ստիպում բանվորներին աշխատել, կառուցում են նորանոր ֆաբրիկաներ և գործարաններ, մտցնում են նոր մեքենաներ և այլն։ Առանձին կապիտալիստների միջև սկսվում է կատաղի պայքար, ամեն մեկն ուզում է կուլ տալ յուր ախոյանին։ Յուրաքանչյուրն աշխատում է, արտադրելով ավելի եժան և ավելի լավ ապրանքներ քան յուր հակառակորդը, ջախջախել նրան մրցման պայքարում և այդպիսով ստանալ ավելի և ավելի խոշոր յեկամուտներ։

Կապիտալիզմի հիմնական հակասությունների զարգացումը.— Կապիտալիզմի օրոք արտադրությունը կատարվում է առանց վորև է պլանի։ Յուրաքանչյուր ֆաբրիկատեր ազատ է արտադրելու ցանկացած տեսակի և քանակի ապրանքներ։ Վոչ վոք նախօրոք չի կարող ասել, ծախվելու յեն արդյոք յուր պատրաստած ապրանքները, թե վոչ։ Այսպիսի կարգը կոչում

ենք *արտադրության անարխիա* (*անիշխանություն*)։ Դա կապիտալիստական մեխանիզմի հիմնական պակասություններից մեկն է։ Կապիտալիզմի մյուս կարևորագույն հակասությունը հանդիսանում է բուրժուազիայի և պրոլետարիատի միջև գտնվող և շարունակ աճող անդունդը։ Մարդկանց նորանոր մասսաներ, վորոնք անցյալում ինքնուրույն էյին, ստիպված ընկնում են կապիտալի լծի տակ։ Բոլոր տեխնիքական գյուտերը և գիտական հայտնաբերությունները, վորոնք դյուրացնում են մարդու աշխատանքը, գլխավորապես գնում են բուրժուազիայի օգտի համար։ Կապիտալիզմը շահագործում է բանվորներին վոչ միայն հարուստ, առաջավոր յերկրներում։ Նա գաղութներում, յետամնաց յերկրներում էլ ստրկացնում է միլիոնավոր մարդկանց, վորոնք անցյալում ինքնուրույն արտադրողներ էյին։ Բանվորների այդ նոր բանակներն այժմ ավելի վատ են ապրում, քան յեվրոպական բանվորը սրանից հարյուր տարի առաջ։

Կապիտալիզմին հատուկ է՝ *անվերջ ձգտել շահագործելու*։ Յեվ բնատնտեսության շրջանում էլ կար շահագործում, վորովհետև կալվածատերերն ապրում էյին իրենց ճորտերի աշխատանքի հաշվին։ Սակայն մինչ ապրանքա-փողային հարաբերությունների լայն տարածվելը, այդ շահագործումն ուներ բավական նեղ շրջանակներ։ Կալվածատերը պահանջում էր այնքան միս, հաց, կտավ և ուրիշ մթերքներ, վորքան նա կարող էր սպառել յուր ընտանիքի և բազմաթիվ ծառաների հետ։ Ծախելու տեղ չկար։ Նույնը չէ կապիտալիզմի օրոք։ Այստեղ յուրաքանչյուր ապրանք կարելի յե վերածել փողի, իսկ փողի ծարավը չգիտե վոչ մի սահման։

Շահույթի անսահման ծարավը դրդում է կապիտալիստներին ավելի և ավելի ուժեղ վոլորել շահագործման պտուտակները։ Ամեն տեղ ուր հնարավոր է, ֆաբրիկանտներն աշխատում են յերկարացնել բանվորական օրը, իջեցնել աշխատանքի գնահատումները, չափահասների թանկ աշխատանքը փոխարինել յերեխաների աշխատանքով և այլն, սակայն այդ գործում ֆաբրիկանտները իսկույն հանդիպում են բանվորական մասսաների դիմադրության։ Բանվորները շատ յերկրներում ամենակատաղի պայքարի միջոցով ստիպում են հրատարակել ֆաբրիկային այնպիսի

օրենքներ, որոնք սահմանափակում են բանվորական օրվա տևողությունը և շատ թե քիչ պաշտպանում են կանանց ու յերեխաներին ամարդաբար շահագործելուց։

Բայց կապիտալիստները գիտեն և ուրիշ միջոցներ իրենց շահույթը բարձրացնելու և շահագործումն ուժեղացնելու համար։ Մեքենաների աճող գործադրումն ավելորդ է դարձնում բանվորների մի մասը և միևնույն ժամանակ հնարավորություն է տալիս դուրս քամել արտադրության մեջ մնացած մասից ավելի շատ հավելյալ արժեք։ Փոխադարձ պայքարը և մրցումը դրդում են արդյունաբերողներին կատարել նորանոր բարելավումներ։ Արտադրության տեխնիկան գնալով ավելի յե կատարելագործվում։ Բարձրանում է մարդու աշխատանքի արտադրողականությունը։ Աճում է նաև կապիտալիստների գրպանը հոսող հավելյալ արժեքը։

Կապիտալիզմը յուր զարգացման ամբողջ ընթացքով անհրաժեշտորեն պատրաստում է հասարակության ուրիշ, ավելի խելացի սկզբունքների վրա վերակառուցելու հնարավորություն։ Կապիտալիզմը հանձինս պրոլետարիատի՝ վոչ միայն պատրաստում է յուր գերեզմանափորին, այլև նա պատրաստում է նոր հասարակության ծնվելու համար անհրաժեշտ բոլոր պայմանները, հասարակության, վորը գալիս է փոխարինելու կապիտալիզմին։ Կապիտալիզմը յուր հետ բերում է տեխնիկայի կատաղի զարգացումը, մարդու՝ բնության վրա իշխելու արագ աճում։ Այդ մոքով կապիտալի յերեք հարյուր տարվա տիրապետության շրջանում մարդկությունն ավելի շատ է առաջ գնացել, քան շատ հազար տարիներ կազմող յուր ամբողջ նախընթաց ժամանակվա ընթացքում։

Կապիտալիզմը ստիպում է մարդկանց աշխատել այնպիսի վիթխարի ձեռնարկություններում, վորոնց մեջ աշխատում են հազարավոր բանվորներ։ Բանվորների անջատ-անջատ աշխատելու պապենական ձևը գնալով ավանդության գիրկն է ընկնում։ Մնում է միայն տապալել կապիտալի իշխանությունը և համայնական, սոցիալիստական արտադրության անցնելն ապահովված է։ Իսկ մարդու իշխանության զորեղ աճումը բնության վրա, վստահություն է տալիս, վոր սոցիալիստական հասարակակարգը բերելու յե յուր հետ վոչ թե աղքատության հավասարություն,

այլ ընդհակառակը,—լիություն, առատություն, հավասարություն և ամբողջ մարդկության յերջանկություն։

Կապիտալիզմի հակասություններն ուժեղ կերպով յերևան են գալիս ճգնաժամերի (կրիզիսների) ժամանակ։ Կապիտալիստական հասարակության մեջ ամեն տեսակ ապրանքներ տարեցտարի արտադրվում են ավելի շատ։ Կարծես, դրանից լավ ինչ կարելի յե ուզել։ Սակայն այդպես չի դուրս գալիս։ Յուրաքանչյուր վորոշ ժամանակամիջոցներից հետո — մոտավորապես յուրաքանչյուր տաս տարուց — հասնում է այնպիսի ժամանակ, յերբ ապրանքներն առնող չկա, յերբ սպառում չկա։ Բայց առնող չկա վոչ թե նրա համար, վոր այդ ապրանքներն ավելորդ են և վոչ վոք կարիք չունի։ Ընդհակառակը, կան շատ քաղցածներ, վորոնք հացի յեն կարոտ, կան շատ բոբիկներ, վորոնք կոշիկ չունեն, կան շատ մարդիկ, վորոնք շոր չունեն, տուն չունեն։ Իսկ միևնույն ժամանակ հացի, վոտնամանների և շորերի անհագին լեռներ են ընկած պահեստներում ու գնող չունեն։ Ցավն այն է, վոր այդ բոլոր մերկերը, բոբիկները, սովածները փող չունեն, վորպեսզի գնեն այն ապրանքները, վորոնց կարիքն այնքան ուժեղ են զգում։ Ապրանքների սպառումը դժվարանում է և վերջապես կանգ առնում։ Կապիտալիստներն սկսում են կրճատել արտադրությունը։ Ֆաբրիկաները փակվում են, բանվորական մասսաները փողոց շպրտվում։ Աճում է անգործությունը։ Կրիզիսների գլխավոր ծանրությունն ընկնում է բանվոր դասակարգի վրա, և աշխատավոր մասսաների առանց այն էլ ծանր դրությունն ավելի յե վատանում։ Պրոլետարիատի շարքերում ավելի և ավելի յե ամրանում կապիտալիստական հասարակակարգը՝ բռնության և ճնշման այդ հասարակակարգը քար ու քանդ անելու գաղափարը։

Այսպիսով կապիտալիզմի զարգացումը նյութական տվյալներ է պատրաստում նոր, ավելի կատարելագործված հասարակակարգի՝ սոցիալիզմին անցնելու համար, վորովհետև նա անկասկած, վիթխարի կերպով զարգացնում է տեխնիկան, ուժեղացնում մարդու իշխանությունը բնության վրա, բարձրացնում մարդու աշխատանքի արտադրողականությունը, կենտրոնացնում արդյունաբերությունը հսկա ձեռնարկություններում։ Իսկ այդ բոլորը ստեղծում են տնտեսությունը պլանաչափորեն ղեկավա-

րելու հնարավորություն։ Մյուս կողմից կապիտալիզմի նույն զարգացումն արմատապես կոտրում, կոփում ու բովում է պրոլետարական բանակի շահագործվող կադրերը, վորոնք ատելությամբ են լցված դեպի կապիտալիզմը, վորոնք լիքն են պատրաստակամությամբ՝ պայքարելու կապիտալիզմի վոչնչացման և պրոլետարական հեղափոխության համար։ Կապիտալիզմը պատրաստում է յուր սեփական գերեզմանափորին՝ հանձինս պրոլետարիատի։

4. ՄԱՆՐ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՎԻՃԱԿԸ ԿԱՊԻՏԱԼԻԶՄԻ ՈՐՈՔ

Մանր արտադրության դուրս մղվելը խոշոր արտադրության կողմից.—Կապիտալիստական աշխարհում ֆաբրիկան և գործարանը անընդհատ պայքար են մղում տնայնագործի և արհեստավորի դեմ։ Այն ապրանքները, վոր առաջ արտադրում եյին արհեստավորները (կոշիկներ, հագուստներ, կողպեքներ և այլն), հետզհետե դուրս են քշվում ֆաբրիկաներում պատրաստված ապրանքների կողմից։ Արդեն պատերազմից առաջ շուկան լցված եր ֆաբրիկաների արտադրած ամաններով, կոշիկներով, հագուստեղեններով և գործարանային ամեն տեսակի մետաղե ապրանքներով։

Հսկա ֆաբրիկան դուրս է քշում մանր տերերին և դա զարմանալի չէ։ Որինակ, մի զույգ կոշիկ ձեռքով կարելու համար հարկավոր է յերկու որ, իսկ մեքենայով կարելիս պահանջվում է միայն յերկու ժամ։ Բայց չէ վոր շուկայում մի որենք կա՝ միևնույն տեսակի և վորակի վորևե ապրանքի համար—միևնույն գինն է վճարվում։ Յեվ արժեքի այդ անողորմ որենքը յուր սուր կողմը դարձնում է ինքնուրույն մանր արտադրողի դեմ և մատնում նրան կործանման. մանր արտադրողը դառնում է խոշոր կապիտալին յենթակա։

Վո՞րն է խոշոր ձեռնարկության առավելությունը մանրի հանդեպ։ Խոշոր ձեռնարկությունը տնտեսում է շենքի, վառելիքի, լուսավորության և այլն վրա։ Ֆաբրիկատերը հում նյութը և մյուս բոլոր մատերիալները գնում է մեծ քանակությամբ, և դրա համար էլ նրա վրա ավելի եժան է նստում, քան մանր-արտադրողի վրա։ Բայց գլխավոր առավելու-

թյունն այն է, վոր խոշոր ձեռնարկության մեջ կարելի յե գործադրել մարդու աշխատանքի արտադրողականությունը չափազանց բարձրացնող այնպիսի մեքենաներ, վորոնց կիրառումը մանր ձեռնարկություններում, տնայնագործի արհեստանոցում և փոքրիկ ֆաբրիկայում անհնար է։ Յեթե գործերը վատ են գնում, կապիտալիստը կարող է սպասել մինչև նրանց լավանալը, իսկ արհեստավորը քայքայվում է և ստիպված ծախում յուր աղքատիկ գործիքները։ Ինչքան էլ մանր արտադրողը ճգնի և ուժ թափի, միևնույն է, նա յերբեք չի կարողանա մրցել խոշոր կապիտալիստի հետ, վորը շուկան գրավելու բոլոր առավելություններն ունի։

Բայց կապիտալը վոչ միայն դուրս է քշում և քայքայում մանր արտադրողին, այլ և նրան յենթարկում է իրեն։ Ճորտատիրական իրավունքի ժամանակ ձեռագործ անող կանայք գործվածքներ եյին պատրաստում իրենց տերերի համար։ Ճորտատիրության անկումից հետո պետք եր այդ գործվածքները մի վորևե տեղ ծախել, նրանց համար շուկա գտնել։ Մի քանի ավելի հարուստ և ավելի համարձակ գործող կանայք սկսում են այդ գործը։ Շուտով նրանք դադարում են աշխատելուց և սկսում են զբաղվել ուրիշների գործվածքները ծախելով։ Այսպես է յերևան գալիս գնորդ-միջնորդը։ Հետզհետե նա տնայնագործին ավելի ու ավելի յե խճճում յուր ցանցերի մեջ։ Նա նրան պարտքով տալիս է հում նյութ, յերբեմն հաց, փող և այլն։ Բայց դրա փոխարեն տնայնագործը պետք է յուր պատրաստած ապրանքները ծախի միայն այդ գնորդ-միջնորդին, վորը գնում է շատ չնչին գնով, իսկ ծախում մեծ ոգուտներով։ Շահագործելով տնայնագործներին, գնորդ-միջնորդը հարստանում է։ Շատ հաճախ, նա վերջիվերջո ձեռք է բերում ֆաբրիկա և իր կողմից քայքայված տնայնագործները, աշխատանք ճարելու համար, ստիպված գնում են նրա մոտ վարձվելու։

Խոշոր կապիտալիստները քայքայում են վոչ միայն արհեստավորներին, այլ խեղդում են նաև իրենց ախոյաններին՝ ավելի փոքր կապիտալիստներին։ Մանր արտադրողները ճնշված են, նեղված, և քայքայվում են հսկա գործարանների և ֆաբրիկաների կողմից։

Ահա թվեր, վորոնք ցույց են տալիս, թե Ռուսաստանում ինչպես է կատարվում խոշոր արտադրության աճումը ի հաշիվ մանրի։

Տարիներ	10—50 բանվոր ունեցող (մանր) ձեռնարկությունները	50—500 բանվոր ունեցող (միջակ) ձեռնարկությունները	500-ից ավելի բանվոր ունեցող (խոշոր) ձեռնարկությունները
1895	15,9%	38,9%	45,2%
1915	8,2%	30,6%	61,2%
	պակասում 7,7%-ով	պակասում 8,3%-ով	աճում 16%-ով

Խոշոր յեվ մանր արտադրությունը գյուղական տնտեսության մեջ.—Ինչպես արդյունաբերության, այնպես էլ գյուղատնտեսության մեջ խոշոր արտադրությունն ավելի ոգտակար է մանրից։ Խոշոր կալվածքում ավելի հեշտ է տնտեսությունը վարել գիտականորեն։ Շատ հաճախ գյուղատնտեսական մեքենաները (տրակտոր, ցանիչ, հնձիչ, կալսող) բոլորովին անմատչելի յեն փոքր տնտեսության տեր գյուղացու համար։ Այդ մեքենաները կարող են ոգտագործվել ինչպես պետք է միայն խոշոր արտադրության դեպքում։ Ձիյով կամ յեզներով վարող գութանը կարող է լիակատար կերպով ոգտագործվել միայն 30 հեկտարից (մի հեկտարը 10.000 քառ. մետր է, կամ $^{11}/_{12}$ դեսյատին) վոչ պակաս հող ունեցող տնտեսության մեջ, հասարակ ցանիչը, հընձիչը և կալսողը՝ 70 հեկտարից վոչ պակաս տնտեսության մեջ, շոգեկալսիչը՝ 250, շոգեգութանը՝ 1000 հեկտար ունեցող և այլն։ Հողի լավացման (վոռոգման, ճահիճների չորացման) աշխատանքները նույնպես մատչելի յեն միայն խոշոր տնտեսության մեջ։ Ինչպես արդյունաբերության, այնպես էլ գյուղատնտեսության մեջ խոշոր տնտեսությունը շատ ծախսեր տնտեսում է։

Սակայն գյուղատնտեսության մեջ մանր տնտեսության նեղվելը և դուրս քշվելը խոշորի կողմից տեղի յե ունենում ավելի դանդաղ և դժվարությամբ, քան արդյունաբերության մեջ։

Բանն այն է, վոր կապիտալիզմն անդունդ է փորում արդյունաբերության և գյուղատնտեսության միջև, քաղաքի և

գյուղի միջև։ Գիտության և տեխնիկայի բոլոր նվաճումներն առաջին հերթին քաղաքին են բաժին դառնում։ Գյուղը խորթ զավակի տեղ է բռնում. նրա վայրենությունն ու անկուլտուրականությունը շատ ուշ են անհետանում նույնիսկ ամենահարուստ յերկրներում։ Կապիտալի գլխավոր մասսաները գնում են արդյունաբերության և վոչ գյուղատնտեսության մեջ։

Յեվ շատ հասկանալի յե, թե ինչու կապիտալն առանձնապես չի ձգտում դեպի գյուղական տնտեսությունը։ Ամենից առաջ կապիտալիզմի որոք հողը մշակելու թույլտվության համար պետք է փող վճարել հողատեր-կալվածատիրոջը։ Այդ տուրքն անվանում են ռենտա, ըստ վորում նա այնքան շատ է, վորքան բերրի և հարմար է հողամասը։ Կարելի յե, իհարկե, հողը գնել կալվածատերից, բայց դա կնշանակեր, վոր կապիտալիստը համարյա իզուր է այդ փողերը տալիս, քանի վոր պահանջն ուտելիքի մթերքների վրա չի կարող աճել այնպես, ինչպես արդյունաբերության ապրանքների վրա։ Յեվ իսկապես, յեթե անց է կացվում մի մեծ յերկաթուղի, ապա միանգամից պահանջվում է ռելսերի (գծերի) և ուրիշ մատերիալների ահագին քանակություն։ Ռելսերի ֆաբրիկատերերը կարող են կրկնապատկել կամ քառապատկել իրենց արտադրությունը։ Նույնը չէ գյուղատնտեսության մեջ։

Կապիտալը վախենում է նույնպես և բերքի անկայունությունից, այնինչ արդյունաբերության մեջ յեղանակի վերաբերյալ նա վոչ մի ռիսկ չի անում։ Վերջապես գյուղատնտեսության մեջ ամեն ինչ ընթանում է շատ դանդաղ, ապրանքի արտադրության ժամանակամիջոցը կախում ունի բնական պայմաններից։ Որինակ, անասնապահության դեպքում ստիպված պետք է սպասել մինչև անասունը մեծանա, հողագործության դեպքում չի կարելի բերքը հավաքել ժամանակից առաջ։ Իսկ արդյունաբերության մեջ նոր գյուտերի և կատարելագործումների միջոցով կապիտալը կարող է ավելի և ավելի կրճատել ապրանքի արտադրության ժամանակամիջոցը, ավելի և ավելի արագ բաց թողնել ապրանքները և ավելի շատ փող աշխատել։

Գյուղական տնտեսության յետամնաց պայմաններում մանր արտադրությունը գյուղում ավելի կենսունակ է լինում և ապրում է ավելի յերկար, քան քաղաքում։ Սակայն դա ձեռք է բեր-

վում թանգ գնով։ Կապիտալիզմի օրոք գյուղացին մատնված է ծանր աշխատանքի։ Նա ճիգ է անում, կաշվից դուրս է գալիս, միայն թե պահպանի յուր չնչին «ինքնուրույն» տնտեսությունը։ Հողը ուժից ընկնում է, վատանում է անասունների խնամքը, ինքը գյուղացին և ընտանիքը ապրում են ավելի և ավելի վատ, ճնշում են տուրքերը․ հարկավոր է վճարել հողի կապալավարձը և այլն։ Գյուղացին շատ հեշտությամբ դառնում է վաշխառույին գերի, վորը ծծում է նրա արյունը։ Յուր հացը և անասունները սովորաբար նա ծախում է գնորդ-միջնորդին—վո՞րտեղից նրան ուժ և ժամանակ, վոր գնա շատ հեռուները՝ ապրանքը ծախելու համար։ Վաշխառուն և առևտրականը ամուր կերպով պահում են գյուղացուն իրենց ճանկերի մեջ։ Գյուղի վրա հետզհետե ավելի և ավելի ուժեղ կերպով աճում է կապիտալի ճնշումը, կապիտալի, վորն ահագին անդունդ է փորում՝ յուր տեխնիկայով, գիտությամբ, գեղարվեստով առաջավոր քաղաքի, և խուլ, մութ, յուր զարգացմամբ հարյուրավոր տարիներով քաղաքից յետ մնացած գյուղի միջև։ Այդ անդունդը կարող է վոչնչացնել միայն սոցիալիզմը։

ԻՄՊԵՐԻԱԼԻԶՄԸ ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՐԳԻ ՎԵՐՋԻՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆ Է

1. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԸ ԻՄՊԵՐԻԱԼԻԶՄԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Նախապես ծագումն առնելով Արևմտյան Յեվրոպայում, կապիտալիզմը սկսեց արագ տարածվել վողջ յերկրագնդի վրա, ընդգրկելով մի յերկիրը մյուսի յետևից։ Շատ յերկրներում կապիտալիզմը հանդես եր գալիս յեվրոպական պետությունների զրահակիրների, զորքերի և արտիլլերիայի ուղեկցությամբ։ Կապիտալիստական յերկրները—ամենից առաջ Անգլիան և Ֆրանսիան զինված բռունցքով տիրացան յերկրագնդի ամենահամեղ պատառներին, վողջ շրջաններ ու հսկայական յերկրներ իրենց գաղութներ դարձրին։

Կապիտալիզմը սրանից մի հիսուն տարի առաջ մտնում եր զարգացման նոր շրջան։ Կապիտալիստական տնտեսությունը վերասերվում է. այդ պրոցեսը ավարտվում է միայն XX-րդ դարի սկզբին։ Կապիտալիզմի այդ նոր շրջանին մենք *իմպերիալիզմ* անունն ենք տալիս։ Իմպերիալիզմի ժամանակ կապիտալիզմի բոլոր հիմնական հակասությունները արտակարգ սուր բնույթ են ստանում։ Տնտեսական կյանքը դառնում է ավելի անհամաչափ քան առաջ, շարժվում է վոստյուններով։ Իմպերիալիզմի ժամանակ բացարձակապես գծագրվում է կապիտալիզմի աղջամուղջը. «իմպերիալիզմը ճիշտ նախօրյակն է հեղափոխության»,—ինչպես ասում է ընկ. Լենինը։ Դիտենք մանրամասնաբար թե ինչպես է կապիտալիզմի զարգացումը հասնում իր իմպերիալիստական շրջանին և պարզենք, թե ինչ նոր հատկագծեր է ստանում իմպերիալիզմի եպոխայի կապիտալիզմը։

Ազատ կոնկուրենցիայից դեպի մոնոպոլիայի գերիշխանությունը.—Կապիտալիզմի հիմնական առանձնահատկություններից

մեկը խոշոր արտադրության հաղթանակն է մանր արտադրության վրա։ Սակավաթիվ հարուստների ձեռքերում կենտրոնանում են անհագին կարողություններ ի հաշիվ մանր ձեռնարկողների կործանման։ Տարեց տարի խոշորանում են նրանց կուտակումներն և խոշորագույն կապիտալիստների հարստությունները աճում են սարից գլորվող ձյունագնդի նման։ Կատարվում է, ինչպես ասում են, կապիտալի կոնցենտրացիա (խոշորացումը, խտացումը) և կենտրոնացումը՝ սակավաթիվ խոշորագույն կապիտալիստների ձեռքերում։

Դեռ մի կես դար սրանից առաջ կապիտալիստական յերկիրների ձեռնարկությանց մեծամասնությունը պատկանում եր առանձին անձանց։ Հետզհետե պատկերը սկսում է փոխվել։ Առանձին տերերին փոխարինում է *բաժնետիրական ընկերությունը*։ Բաժնետիրական ընկերության եյությունը նրանումն է, վոր խոշոր կապիտալիստները օգտագործում են մանր կապիտալիստների կապիտալները և յերբեմն, նույնիսկ ծառայողների, պաշտոնյաների, գյուղացիների և բանվորների խնայողությունները։ Յուրաքանչյուրը մտցնելով վորոշ գումար, այդ գումարի փոխարեն ստանում է բաժնետոմսերի համապատասխան քանակ։ Բաժնետոմսը—մի վկայական է՝ ձեռնարկություններին մեջ մաս ունենալու։ Բաժնետոմսի տերը կարող է ծախել իր բաժնետոմսը յերբ և ում կամենա։ Բաժնետոմսերի վաճառքն ու գնումը կատարվում է բորսաներում։

Բաժնետիրական ձեռնարկության գործերի քննության, կառավարիչ անձանց նշանակման, յեկամուտների բաժանման ժամանակ յուրաքանչյուր մասնակցող ունի իր բաժնետոմսերի քանակին համապատասխան ձայներ։ Պարզ է, վոր խոշոր կապիտալիստները բացարձակ իշխում են բաժնետիրական ձեռնարկություններում։

Սակայն գործը չի սահմանափակվում բաժնետիրական ընկերությունների ծավալումով։ Աճում են արագարար *կապիտալիստների միությունները*՝ սինդիկատները, տրեստներն ու կարտելները։ Ի՞նչպես են սրանք առաջանում։ Մանր կապիտալիստների հեռացումից հետո, արդյունաբերության յուրաքանչյուր ճյուղի մեջ մնում է խոշոր ֆաբրիկանտների աննշան քանակություն։ Սրանց միջև պայքարը ահռելի ձևեր է ստանում,

ամեն մեկը աշխատում է ազատվել իր ախոյանից։ Յերկու մրցող շոգենավային ձեռնարկությունների մասին մի զվարճալի պատմվածք կա.—նրանք գները իրարից այնքան են պակասեցնում, վոր մեկը սկսում է ճանապարհորդներին անվճար տեղափոխել, այն ժամանակ մյուսը, վորպեսզի վերջնականապես վոչնչացնի իր ախոյանին, սկսում է, բացի անվճար տեղափոխությունից, իբրև հավելում, ճանապարհորդներին մի մի «բուլկի» նվիրել։

Յերբ արդյունաբերության յուրաքանչյուր ճյուղում մնում է խոշորագույն կապիտալիստների սակավաթիվ քանակություն, նրանց ձեռնտու յե իրար հետ համաձայնության գալ՝ գնորդին միասին թալանելու համար։ Այսպես են առաջանում կապիտալիստների միությունները—մոնոպոլիաները։

Ի՞նչ է *մոնոպոլիան*։ Մի գրող իր պատմվածքում գրում է այն մասին, թե ինչպես են հարստացել փոքրիկ, վողջ աշխարհից կտրված մի քաղաքից յեկած յերկու խաբեբաներ։ Նրանք առնում են քաղաքի բոլոր յերեք գինետները, փակում են դրանցից յերկուսը, և յերրորդում սկսում են գինու մի բաժակը մի դոլլարով (2 ռուբլով) ծախել։ Կարճ ժամանակի ընթացքում վոչ միայն յետ են ստանում իրենց ծախսած գումարը, այլև մեծ օգուտ են ստանում։

Այս որինակը բնորոշում է մոնոպոլիայի եյությունը։ Բանը նրանումն է, վոր մի վորևե ապրանք ամբողջովին, կամ գրեթե ամբողջովին գտնվում է մեկի մոտ։ Այդ դեպքում ամեն մի այդ ապրանքի կարիք ունեցողին կարելի յե ստիպել առանց այլևայլության վճարել այն գինը, վորը նրանից պահանջում են։

Հետևապես կապիտալիստական մոնոպոլիան կապիտալիստների մի պայմանագիր է, վորի նպատակն է ազատ կոնկուրենցիայի վոչնչացումը։

Բաժնետիրական ընկերությունների հանդես գալու ժամանակ բթամիտ սոցիալ-դեմոկրատներն ու համաձայնողականները հիացած եյին։ Ըստ նրանց խոսքերի գործը այնպես եր պատկերանում, վորպես թե այժմ ամեն մի բանվոր կարող է կապիտալիստ դառնալ, նա պետք է միայն բաժնետոմս գնի։ Սակայն սա մի անասելի անհեթեթություն է։ Իրոք բաժնետիրական ընկերությունների շնորհիվ ավելի ևս արագ հարստանում են խոշորագույն սեփականատերերը, կապիտալի արքաները։ Բանվորների

և ծառայողների խնայողությունները (բաժնետոմսերի գնման համար հատկացված) այդ կապիտալիստական ակուլաները գործածում են իրենց ձեռնարկությունների ընդլայնեցման և շահերի ավելացման համար։ Նույնպես չարդարացան համաձայնողականների այն յենթադրությունները, վոր խոշոր կապիտալիստական միությունների իշխանությունը կարող է վերացնել տնտեսության անկազմակերպությունը (արտադրության անարխիան) և կրիզիսները (ճգնաժամերը)։ Ընդհակառակը, մոնոպոլիաների իշխանության ժամանակ կապիտալիստների պ ա յ ք ա ր ը հարյուրապատիկ դաժան է դառնում, քանի վոր առանձին ձեռնարկողների փոխարեն առաջ են գալիս հզոր միություններ։ Կրիզիսները դառնում են ավելի կործանարար, խոշորագույն կապիտալիստները հազարավոր միջոցներ են գտնում կրիզիսների գլխավոր հատուցումը, գլխավոր վնասները բացառապես աշխատավոր մասսաներից ստանալու։

Ազատ կոնկուրենցիայից դեպի մոնոպոլիաների իշխանությունն անցնելը ունի շատ կարեվոր հետևանքներ։ Առաջ ազատ կոնկուրենցիան տեխնիքական զարգացման գլխավոր շարժիչն եր։ Մրցակիցների հետ պայքարելը յուրաքանչյուր արդյունաբերողից պահանջում եր նոր և կատարելագործված մեքենաների գործադրություն։ Մոնոպոլիաների գերիշխանության ժամանակ այդ դրդապատճառը բացակայում է։ Ցեվ մենք իրոք շատ հաճախ տեսնում ենք, վոր կապիտալիստական արդյունաբերությունը տարիներ շարունակ չի գործադրում նոր գյուտերը։ Այսպիսով մոնոպոլիաները կապիտալիզմը հասցնում են իր նեխման շրջանին։

Կապիտալիստների մոնոպոլիստական միությունները սովորաբար ընդգրկում են միայն մի կողմը։ Յուրաքանչյուր առանձին յերկրի սահմաններում այդ միությունները վոչնչացնում են ազատ կոնկուրենցիան։ Սակայն ավելի ուժեղ է բորբոքվում պայքարը զանազան յերկրների զորեղ միությունների միջև։ Այդ պայքարի մեջ է քաշվում և պետությունը, վորը սովորաբար սպասարկու յե հանդիսանում նավթի, պողպատի, ածուխի արքաների։ Խոշոր յերկրների միջև այդ պայքարը խիստ դաժան է։ Կոնկուրենցիայի այս նոր ձևը հղի յե պատերազմներով և ցընցումներով։

Մոնոպոլիստական միությունները կարեվորագույն յերկրներում.— Մոնոպոլիստական միությունները ամենից արագ տարածվում եյին Ամերիկայում. դրա համար Ամերիկան կոչվում է «տրեստների յերկիր»։ Արդեն ներկա դարի սկզբին ամերիկական տրեստները կենտրոնացրել եյին իրենց ձեռքերում արտադրության մեծագույն մասը։ Այսպես, նավթային տրեստը իր մեջ է կենտրոնացրել նավթի ամբողջ արտադրության 95%-ը. նավթային տրեստը ոգտվելով իր մոնոպոլիայից բարձրացրեց իր շահույթը 5%-ից (1882 թվին) մինչև 48% (ներկա դարի սկզբին)։ Քիմիական տրեստը միացնում է արտադրության 81%, կապարայինը—85% և այլն։ Ամերիկական պողպատի տրեստը կապիտալի ամենազորեղ կազմակերպությունն է ամբողջ աշխարհում։ Նա 4 միլլիարդ դոլլար*) կապիտալի տեր է։ Նա ունի 147 գործարան, 500 հալոցային վառարան։ Այդ տրեստի ձեռնարկություններում աշխատում են 276.000 մարդ։ Այդքան էլ մոտավորապես աշխատում են մի այլ տրեստի ձեռնարկություններում ամերիկական հեռագրական կամպանիայում, վորի մեջ կենտրոնացած են յերկրի հեռագրական և հեռախոսային գործի 80—85%-ը։ Ամերիկական նավթային տրեստի կապիտալը մի միլլիարդ դոլլարից ավել է. այդ տրեստի 1926 թվի շրջանառությունը հավասար եր 1.120.000.000 դոլլար կլորիկ գումարի։ Յերկու խոշորագույն ավտոմոբիլային ֆիրմաներից (մինչև որս իրար հետ մրցող) մեկը հայտնի Ֆորդի ֆիրման է, մյուսը նրա ախոյան ամերիկյան ավտոմոբիլային կամպանիան։ Ֆորդը մի միլլիարդ դոլլարից ավելի կապիտալ ունի, «ամերիկյան կամպանիան»—մեկուկես միլլիարդ։ Սրանից առաջինը 1926 թվին ավտոմոբիլներ ծախեց մի միլլիարդ դոլլարի, Ֆորդը—յերեք քառորդ միլլիարդի։ Առաջինի զուտ ոգուտը հավասար եր 180 միլլիոն դոլլարի, իսկ Ֆորդինը մոտ 100 միլլիոնի։

Գերմանիայում մինչ պատերազմը պողպատի «միությունը» իր մեջ եր կենտրոնացրել պողպատի արտադրության 9/10-ը։ Քարածուխի արդյունաբերության մեջ Ռայն-վեստֆալյան սինդիկատը դեռ իր հիմնադրման սկզբին միացրել եր գերմանիայի այդ ածխաշատ շրջանի ածուխի արտադրության 87%-ը (հետագայում 95%)։ 1926 թ. վերջին Գերմանիայում գոյություն ունե-

*) Մի դոլլարը հավասար է մոտավորապես 2 ռուբլու վոսկով։

ցող բաժնետիրական ընկերությունների 2/3 մասը մտնում եյին այս կամ այն կապիտալիստական միությունների մեջ։ Ժամանակակից Գերմանիայի յերկու խոշորագույն տրեստները—քիմիականն ու կալիյի—ունեն մոտ յերկու միլլիարդ մարկայի*) կապիտալ։

Գերմանիայում յետ-պատերազմյան շրջանում առանձնապես հռչակված եր Ստիննեսի հսկայական ձեռնարկությունը (կոնցերն)։ Այս արդյունաբերողը սաստիկ հարստացավ պատերազմական մատակարարումների շնորհիվ։ Պատերազմից հետո նա ոգտվելով տիրող տագնապից, սկսեց ամենաեժան գներով գնել ամեն տեսակի ձեռնարկություններ՝ ածխահանքեր և ելեքտրական ձեռնարկություններ, հեռագրական գործակալություններ և բանկեր, թղթի ֆաբրիկաներ և շոգենավային կամպանիաներ, մետաղագործական գործարաններ և լրագրեր։ Այդ հսկայական ձեռնարկությունը, վոր հարյուր հազարներով բանվորներ և ծառայողներ ուներ, իր հիմնադրի մահից հետո քայքայվեց։

Ցարական Ռուսաստանում եվս գոյություն ունեյին կապիտալիստների խոշոր մոնոպոլիստական մի շարք միություններ։ «Պրոդուգոլ» սինդիկատը միացնում եր դոնեցի ածուխի արտադրության կեսից ավելին։ «Պրոդամետա» մի այլ սինդիկատը իր մեջ եր կենտրոնացրել շուկա բերվող ամբողջ յերկաթի 95%-ը։ Հնագույններից եր շաքարի գործարանատերերի սինդիկատը։ Այս սինդիկատը հռչակ ուներ նրանով, վոր նա շաքարը Անգլիա եր արտահանում և ծախում այնպիսի եժան գներով, վոր անգլիացիք ռուսական շաքարով խոզերին եյին կերակրում։ Այս արվում եր շուկայի նվաճման նպատակով։ Այդ արտահանման ծախսերը ծածկվում եյին սինդիկատի՝ բուն յերկրի համար սահմանած բարձր գների միջոցով։

Ֆինանսական կապիտալ.—Խոշոր արդյունաբերողները հետզհետե ավելի սերտորեն են կապվում բանկերի հետ, սրանց հանձնելով ազատ գումարներ. յերբեմն ել ծառայողների և բանվորների խնայողություններն եվս հավաքվում են բանկերում։ Բանկը այդ փողերը տալիս ե իբրև փոխատվություն կամ պարտք իրենց շրջանառության համար փողի կարիք ունեցող արդյունաբերողներին և առևտրականներին։ Այդ փողերի շնորհիվ ձեռնարկողները կարող են լայնացնել իրենց գործը, ավելացնել իրենց շահույթը։ Այդ շահույթի մի մասը նրանք տալիս են բանկին, վորը այդ փողերի վորոշ մասը վճարում ե նրանց, վորոնք իրենց փողերը դրել են բանկում։ Առաջ բանկերը հենց միայն սրանով եյին զբաղվում, «փողի առևտուր» եյին անում։

Բայց և բանկային ասպարեզում խոշոր կապիտալիստը կլանում ե մանր կապիտալիստին։ Այսպես որինակ, 1890 թ. մինչև 1912 թ. Անգլիայի բանկերի թիվը կրճատվել ե 104-ից մինչև 44, իսկ կապիտալները ավելացել են 4,5 միլլիարդից մինչև 8,5 միլլիարդ։ Ավելի ու ավելի ահագին կապիտալներ են կլանում այժմյան բանկերը։ Այդ հսկայական գումարները նրանք մտցնում են արդյունաբերության մեջ։

Հասկանալի յե, վոր խոշորագույն բանկիրները (այսպես են կոչում բանկատերերին) սկսում են ավելի և ավելի մոտիկից ծանոթանալ արդյունաբերական ձեռնարկությունների գործերին։ Չե վոր գործերի վատ ընթանալու դեպքում բանկը իր արդյունաբերությանը տված փողերը կարող ե կորցնել։

Բանկերը իրենց ձեռքերում են պահում արդյունաբերական ձեռնարկությունների բաժնետոմսերի մեծ մասը։ Այսպիսով նրանք ապահովում են իրենց ազդեցությունը այդ ձեռնարկություններում։ Խոշորագույն կապիտալիստները միաժամանակ հանդիսանում են և բանկերի և արդյունաբերության տերերն ու ղեկավարները։ Կատարվում ե բանկերի և արդյունաբերության կցումն։ **Բանկային կապիտալը, վոր այդպիսով կցվում ե արդյունաբերական կապիտալի հետ, կոչվում ե ֆինանսական կապիտալ։**

Ամերիկայում նավթային տրեստի տերը՝ Ռոկֆելլերը և պողպատի տրեստի տերը՝ Մորգանը յերկրի խոշորագույն բանկերի տերերն են հանդիսանում։

Ներկայումս յուրաքանչյուր կապիտալիստական յերկրում գոյություն ունեն սակավաթիվ բանկեր, վորոնք իրենց բռունցքում են պահում վողջ տնտեսական կյանքը։ Այսպես, Անգլիայում կան հինգ այդպիսի բանկեր, Գերմանիայում վեց, Ֆրանսիայում հիմնական նշանակություն ունեն չորս հսկայական բանկեր։ Պետք ե ավելացնել, վոր բոլոր այդ բանկերը սովորաբար շատ սերտ կապերով կապված են միմյանց հետ։

*) Մի մարկան մեր 50 կոպեկից մի քիչ պակաս ե։

Բանկային կապիտալի և արդյունաբերության կցումը առաջ է բերում մի բուռը խոշորագույն կապիտալիստների իշխանության և կարողության հսկայական ուժեղացում։ Արդյունաբերության և բանկերի արքաները հսկայական յերկրների բացարձակ տերերն են հանդիսանում։ Իր շոշափուկներով ֆինանսական կապիտալը ամուր պատում է յերկաթուղիները, հանքերը և գյուղատնտեսությունը, ֆաբրիկաներն ու գործարանները, դպրոցներն ու համալսարանները։ Ֆինանսական կապիտալի գերիշխանության ժամանակ բանվորական շարժումը հանդիպում է արտակարգ ուժեղ, միացյալ և մինչև ատամները զինված հակառակորդի։ Դասակարգային հակասությունները խորանում են, դասակարգային պայքարը զորանում։

Գաղութների բռնի տիրացումն ու աշխարհի բաժանումը.— *Մոնոպոլիաների և ֆինանսական կապիտալի շրջանում խիստ ուժեղանում է կապիտալիստական յերկրների բռնի տիրացման գործունեյությունը։*

Դեռ շատ առաջ յեվրոպացիք բերում եյին իրենց ապրանքները գաղութներն ու յետամնաց յերկրները և ծախում ամենաթանգ գներով ամենաանպետք բաները, արտահանում թանգագին ապրանքներ։ Հզորագույն յերկրները հետզհետե հափշտակում եյին շատ հողեր ահագին բնակչությամբ։ Անգլիական իմպերիալիստները սիրում են պարծենալ, վոր «Անգլիայի արքայի տիրապետությունների մեջ արևը յերբեք մայր չի մտնում»։ Յեվ իրոք, անգլիական իմպերիալիստների տիրապետությունները ցրված են ամբողջ աշխարհում, այնպես, վոր ամեն մի վայրկյան մի վորևե տեղ արևը փայլում է։ Յերկրագնդի $1^3/_4$ միլիարդանոց բնակչությունից մոտ 600 միլիոնը ապրում է ճնշված գաղութներում, իսկ 400 միլիոնը կիսագաղութներում (Չինաստան, Պարսկաստան և այլն)։ Այսպիսով մարդկության կեսից ավելին մոտավորապես մի միլիարդ մարդ, գտնվում է գիշատիչ յերկրների գերիշխանության ներքո, վորոնց բնակչությունը հավասար է միայն $^1/_4$ միլիարդ մարդու։

Աշխարհի բաժանումը առանձնապես արագ ընթացք ստացավ նախապատերազմական վերջին տասնամյակների ընթացքում։ Այսպես կոչված «մեծ պետությունները» սկսած 1876 թ. մինչև 1914 թ. տիրապետեցին 25 միլիոն քառակուսի կիլոմետր. այս-

պիսով նրանք հափշտակեցին Յեվրոպայից յերկու անգամ ավելի մեծ տարածություն։ Ամենից շատ հողեր ստացան այնպիսի գիշատիչներ, ինչպիսիք են Անգլիան ու Ֆրանսիան։ Ավելի յերիտասարդ գիշատիչները՝ Գերմանիան, Իտալիան և ուրիշները հասան միայն բաժանման վերջին։ Բոլոր՝ շահագործման համար շատ թե քիչ պիտանի յերկրները արդեն հափշտակված եյին։ Պետք եր կամ բավականանալ այլոց սեղանների մնացորդներով, և կամ փորձել ատամներով խլել համեղ պատառներն այլ գիշատիչների յերախներից։

Ազատ հողեր այլևս չկան։ Մի նոր բան իմպերիալիստները կարող են ստանալ միայն մի միջոցով—իրենց հակառակորդներից նրանց ավարի մի մասը խլելով։ Այժմ յերկրագնդի նոր վերաբաժանման համար անհրաժեշտ են կռիվներ իմպերիալիստների միջև։ Իսկ նման պայքարը անխուսափելիորեն հասցնում է զինյալ ընդհարումների, պատերազմների։

Ի՞նչու աշխարհի բաժանումը այդպիսի արագ քայլերով շարժվեց վերջերս։ Բանը նրանումն է, վոր իմպերիալիզմի ժամանակ արմատապես փոփոխվում է գաղութների դերն ու նշանակությունը։ Առաջ կապիտալիստները գաղութներն եյին բերում իրենց ապրանքները և այնտեղից արտահանում եյին ամեն տեսակի ոտարերկրյա ապրանքներ։ Այդպիսի առևտուրը շահավետ եր։

Այլ է այժմ, յերբ իշխում են մոնոպոլիստներն ու ֆինանսական կապիտալը։ Կապիտալիստների համար խիստ նեղ են յեվրոպական յերկրների սահմանները։ Իրենց յերկրներում անբաժան իշխանություն ձեռք բերած մոնոպոլիստները ձգտում են տիրել ոտար յերկրների, ուր կան հում նյութերի աղբյուրներ և սպառման շուկաներ։ Կապիտալիստական յերկրներում շահը կարելի յե բարձրացնել մինչև վորոշ սահմանի։ Այդ սահմանից ավել բարձրացումը ուժեղացնում է բանվոր դասակարգի ընդդիմադրությունը, վորը սպառնում է կապիտալիստական կարգերի գոյությանը։ Հարստանալու անհագ ծարավը քշում է կապիտալը դեպի նոր յերկրներ, ամենից առաջ դեպի գաղութները։

Կատաղի արագությամբ սկսում են կառուցվել յերկաթուղիներ, առաջ են գալիս քաղաքներ, բարձրանում են դեպի յերկինք գործարանների ու ֆաբրիկաների ծխնելույզները։ Դրանց վրա ծախսվում են հին կապիտալիստական յերկրներից հոսող միլի-

արդներ, այդ միլիարդները տալիս են լավ շահ, քանի վոր այդ յերկրներում աշխատանքը շատ եժան ե, որինակ Չինաստանում բանվորը մի բաժակ բրնձի համար աշխատում ե 12—14 ժամ։ Ձեռքի տակ ե առատ հում նյութեղենը։ Պատրաստի ապրանքները սպառվում են առատորեն, քայքայվող արհեստավորության վոսկորների վրայով հաղթականորեն ընթանում ե կապիտալիստական տեխնիկան։

Այսպիսով առաջվա ապրանքների արտահանման փոխարեն, իմպերիալիզմի շրջանում առաջին հերթին կատարվում ե կապիտալի արտահանումը։ Այս փոփոխությունը մեծ նշանակություն ունի։ Սովորական առևտրի ժամանակ առևտրով զբաղվող յերկրների կապը շատ թույլ ե։ Այժմ պարտապան յերկրները պողպատյա շղթայով են կապված կապիտալ արտահանող յերկրների հետ։

Կապիտալի մուծումը շատ արագացնում ե յետամնաց գաղութների աճումը։ Ոտար կապիտալի ոգնությամբ բոլոր յերիտասարդ յերկրները վոտքի յեն կանգնում։ Այդ ոգնությունը շատ հաճախ հնարավորություն ե տալիս յերիտասարդ յերկրին իրեն ախոյանից շատ առաջադիմել։ Ուժեղանում ե առանձին յերկրների զարգացման անհամաչափությունը։

Թե ինչ նշանակություն ունի ժամանակակից պետությունների համար կապիտալի արտահանումը, այդ յերևում ե հետևյալ հաշվից։ 1925 թ. Անգլիան արտահանեց իր արդյունաբերության ապրանքներ 7 միլիարդ ռուբլու։ Այդ արտահանման շահը կազմում ե մոտավորապես մի միլիարդ։ Յեվ նույն 1925 թ. Անգլիան իր այլ յերկրներում գործ դրած կապիտալներից միայն շահ ստացավ 4.200 միլիոն ռուբլի։ Այս յեկամուտը գերազանցում ե արդյունաբերական ապրանքների արտահանումից ստացվող յեկամուտը՝ ավելի քան չորս անգամ։ Ահա թե ինչու, իմիջի այլոց, անգլիական իմպերիալիստները 1927 թ. խզեցին իրենց հարաբերությունները Խորհրդային Միության հետ, չնայելով այն վնասին, վոր այդ խզումը հասցնում եր Անգլիայի առևտրին և արդյունաբերությանը։ Նրանց համար ավելի կարևոր եր գաղութներում և ճնշված յերկրներում իրենց հանգիստն ապահովել, քանի վոր այնտեղից են հոսում ահռելի ոգուտները դեպի իրենց անհատակ գրպանները։ Նրանք կարծում են, թե գաղութների հեղափոխական շարժումը կատարում են Կոմինտերնի գործակալ-

ները, և խզելով մեզ հետ իրենց հարաբերությունները, հույս ունեին կասեցնել գաղութների հեղափոխական շարժման աճումը։

Ոտար յերկրների բաժանման հետ միաժամանակ կազմակերպվում են կապիտալիստների միջազգային միությունները (տրեստները, կարտելները), վորոնք և սպառման շուկաները բաժանում են իրար մեջ։ Սակայն այդ չի կատարվում առանց դաժան պայքարի, վորի մեջ կենդանի մասնակցություն ունեն խոշորագույն յերկրների կառավարությունները։ Այսպես, դեռ մինչև պատերազմը գերմանական և ամերիկյան յերկու ելեքտրոտեխնիքական միություններ բաժանեցին իրար մեջ սպառման շուկաները։ Համաշխարհային նավթի շուկան գտնվում ե ամերիկական և անգլիական յերկու հսկայական տրեստների ձեռքում։ Նրանց միջև տեղի ունի մի անընդհատ պայքար, վորը միջոցների խտրություն չի ճանաչում։ Յեվրոպական յերկրների մետաղագործարանների տերերը 1927 թ. կազմեցին պողպատի տրեստ։

Ինչ ե իմպերիալիզմը.—Այսպիսով մենք տեսնում ենք, վոր վերջին կես դարի ընթացքում կապիտալիստական տնտեսության մեջ կատարվել են արտակարգ լուրջ փոփոխություններ։ Առկա յե կապիտալիստական զարգացման հատուկ աստիճանը, նրա վերջին աստիճանը։ Ներկա դարաշրջանի կապիտալիզմը մենք անվանում ենք իմպերիալիզմ։ Լենինը իմպերիալիզմը բնորոշում ե հետևյալ կերպով.

«Իմպերիալիզմը—կապիտալիզմ ե զարգացման այն շրջանի (այսինքն աստիճանի), յերբ ավարտվել ե մոնոպոլիաների և ֆինանսական կապիտալի գերիշխանությունը, աչքի ընկնող նշանակություն ե ձեռք բերել կապիտալի արտահանությունը, սկըսվել ե աշխարհի բաժանումը միջազգային տրեստների կողմից և վերջացել ե հողի ամբողջ տերիտորիայի բաժանումը՝ խոշորագույն կապիտալիստական յերկրների միջև»։

2. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼՆ ՈՒ ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ֆինանսական տնորենների իշխանությունը.—Պետությունը միշտ դասակարգային բռնության գործիք ե հանդիսանում։ Կապիտալի գերիշխանության որոք պետությունը բուրժուազիայի գործիք ե հանդիսանում (այս մասին ավելի մանրամասն կասվի հետևյալ զրույցում)։ Իմպերիալիստական դարաշրջանում պետու-

թյան դասակարգային բնույթը արտակարգ կերպով է մերկանում։ Բուրժուական պետության իշխանությունը խաղալիք է դառնում կապիտալի արքաների այն փոքրիկ խմբակի ձեռքում, վորը վողջ մարդկության մահն և կյանքն է տնորինում։

Մոնոպոլիստների գերիշխանության ժամանակ մարդկանց մի փոքրիկ խմբակ իր ձեռքում է պահում ժողովրդական կյանքի բոլոր ճյուղերի բանալիները։ Կապիտալիստական Գերմանիայի ղեկավարներից մեկը, ելեքտրոտեխնիքական տրեստի դիրեկտոր Ռատենաուն մի անգամ անկեղծաբար հայտարարեց, թե «իրար ճանաչող յերեք հարյուր մարդ ղեկավարում են աշխարհի տնտեսական կյանքը և իրենց հաջորդներ նշանակում իրենց իսկ շըրջանից»․ հաշված է, որինակ, վոր Ֆրանսիայում 50—60 խոշոր ֆինանսական տնորենները 108 բանկերի, ծանր արդյունաբերության (այսինքն՝ ածխային, մետաղային և այլն), 105 ձեռնարկությունների, 101 յերկաթուղային ընկերությունների և 107 այլ կարևոր ձեռնարկությունների տերերն են հանդիսանում։

Տնտեսությունը ամեն մի յերկրի կյանքի հիմքն է։ Տնտեսական կյանքում անսահման միահեծաններ դարձած կապիտալիստների խմբերը շուտով և այլ շրջաններում դառնում են «չթագադրված արքաներ»։ Պետական իշխանությունը դառնում է կապիտալի տնորենների փոքրիկ խմբակների հլու գործակալը։

«Մոնոպոլիան, յերբ նա կազմվել է և միլլիարդների գործեր է անում, բացարձակ անխուսափելիությամբ թափանցում է հասարակական կյանքի բոլոր կողմերը, անկախ քաղաքական կարգից»—գրել է Լենինը։

Բանկերի և տրեստների տերերը պետական մեքենան իրենց յենթարկելու շատ միջոցներ ունեն։ Այսպես կոչված դեմոկրատիկ պետություններում օրենքները ընդունվում են պարլամենտներում, վոր կազմված են ընտրյալ մարդկանցից՝ պատգամավորներից։ Խոշորագույն բանկերն ու տրեստները կաշառում են պարլամենտի պատգամավորներին՝ թե առանձին առանձին, թե խմբերով, պահում են լրագրների մեծամասնությունը, վորոնք համապատասխանորեն վերամշակում են իրենց ընթերցողների ուղեղները։ Բուրժուական կուսակցությունները իրենց աշխատանքի համար փող են ստանում բանկերից և տրեստներից։

Ֆինանսական կապիտալը սրում է դասակարգային հակասությունները ծայր աստիճանի։ Հարուստ յերկրների բուրժուազիան կաշառում է բանվորական արիստոկրատիայի սակավաթիվ շերտերը ի հաշիվ գաղութներից ստացվող թալանի։ Բարձր վորակյալ բանվորներին վճարում են բարձր աշխատավարձ, նրանց վիճակը բարելավվում է, նրանց մեջ աճում են համաձայնողական տրամադրությունները։ Սակայն պրոլետարիատի հիմնական մասսաները, գաղութների ճնշված ժողովուրդները և գյուղացիության աղքատացող մասսաները ավելի ու ավելի հավաստիանում են, վոր կապիտալիզմի որով կյանքը անլույս տանջանքի յե վերածվում։ Ամրապնդվում է պայքարելու կամքը։

Արտաքին քաղաքականությունն յեվ պատերազմը.—Ժամանակակից բուրժուական պետությունների արտաքին քաղաքականությունն ևս լիովին ու ամբողջապես յենթարկվում է ֆինանսական կապիտալին։ Որինակ, Ամերիկայում մոտ ժամանակներս կառավարությունը Մեքսիկայում դեսպան նշանակեց Մորգանի խոշորագույն տրեստի ծառայողներից մեկին։ Իմպերիալիզմի շըրջանում կապիտալի համար արտաքին քաղաքականությունը բացառիկ կարևոր նշանակություն ունի։ Զորեղ պետությունը ապահովում է կապիտալիստներին նրանց՝ արտասահմանում գործադրվող կապիտալներից մեծ շահ ստանալու հնարավորությունը։ Այսպես որինակ, յերբ կապիտալները տրված են Հնդկաստանին կամ Չինաստանին, անհրաժեշտ է ուժեղ իշխանություն, վոր կարողանա չինացիներին և հնդիկներին հնազանդեցնել։

Բայց և հայրենիքում շահ ստանալու համար անհրաժեշտ է ուժեղ պետական իշխանություն, վորը ամբողջովին յենթակա յե ֆինանսիստների և արդյունաբերողների շահերին։ Յուրաքանչյուր պետություն անջրպետվում է վողջ աշխարհից բարձր մաքսերով։ Գերմանիայում մուծված հացի ամեն մի փթի համար պետք է մաքս վճարել․ դրանից ստացվում է բավական լավ ընծա կալվածատերերի համար․ յեթե մաքսը չլիներ, նրանք ստիպված կլինեյին իրենց հացը ավելի եժան գնով ծախելու։ Մաքսերից տուժում է բանվոր դասակարգը, վորը ավելի թանգ գներով է գնում թե հացը և թե այլ ապրանքները։ Ներկայումս գրեթե բոլոր ապրանքները բարձր մաքսերով են և ապահովում են կապիտալիստների մեծ շահերը։

Սպառազինությունների աճումը.— Քիչ առաջ մենք համոզվեցինք, որ իմպերիալիզմի շրջանում կապիտալիստական պետությունների պայքարը անողորմ բնույթ է ստանում։ Պետական ծախքերի ել ավելի մեծ բաժինը ընկնում է բանակի ու նավատորմիղի վրա։ Պատրաստվում են մեծ քանակությամբ հրացաններ, հրանոթներ, ռումբեր, գնդացիրներ, ռազմական այերոպլաններ։ Զարմանալու չէ, որ ռազմաարդյունաբերողները բոլոր յերկրներում պատերազմի յեն դրդում իրենց պետություններին, քանի որ պատերազմը ռազմաարդյունաբերությանը հսկայական շահեր է բերում։

Սպառազինությունների (կամ ինչպես ասում են միլիտարիզմի) աճումից ամենից շատ տուժում են աշխատավորական մասսաները։ Նրանք են, որ միջոցներ են տալիս ռազմական ծախքերի համար։ Կյանքի լավագույն տարիները անց են կացնում իմպերիալիստական բանակներում ծառայություն անելով՝ նրանց կամայականության և դագանակային դիսցիպլինայի ներքո։ Վերջապես, պատերազմի ժամանակ միլլիոնավոր աշխատավորներ իրար սպանում են՝ մի բուռը կապիտալիստների շահերի համար կռվելով։

Դրա համար է, որ միլիտարիզմի աճման հետ միաժամանակ աճում է նաև լայն մասսաների վրդովմունքը ընդդեմ ռազմական ճնշումների։ Իմպերիալիստներին ավելի ու ավելի դժվար է լինում միլլիոնավոր զինված աշխատավորներին—զինվորներին հնազանդության մեջ պահել։ Ամեն տեսակի տեխնիքական նորույթների միջոցով նրանք փորձում են սահմանափակել կենդանի մարդկային ուժի նշանակությունը ռազմական գործերում։ Տենդագին աշխատում է ռազմական քիմիան նորանոր թունավոր գազերի գյուտեր անելով։ Ուժեղանում է ավիացիան և արտիլլերիան։ Կապիտալիստները և նրանց հավատարիմ ծառաները յերազում են այնպիսի կարգերի հաստատումն, յերբ կարելի կլինի սաստիկ քայքայումներ առաջացնող կոճակներ սեղմելու միջոցով պատերազմել։ Սակայն դրանք անհիմն յերազներ են։ Առանց հսկայական մարդկային մասսաների, մեր օրերում պատերազմել չի կարելի։ Իսկ մասսաները ավելի ու ավելի հրաժարվում են հնազանդությունից։

3. ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ՑԵՎ ՊՐՈԼԵՏԱՐԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Իմպերիալիզմը պրոլետարական հեղափոխության նախօրյակն է.— Իմպերիալիզմի շրջանում կապիտալիստական կարգերը անյելանելի վիճակում են լինում։ Որոշ ժամանակի ընթացքում կապիտալը զարգացնելով տնտեսությունը, բարելավելով տեխնիկան, ավելացնում եր մարդկության հարստությունը։ Ամեն մեկը գիտե, որ մարդիկ այժմ ապրում են ոչ այնպես, ինչպես մի դար սրանից առաջ։ Այն ժամանակ չկային յերկաթուղիներ, հեռախոսներ, ավտոներ։ Չեր կարելի օդում թռչել, չկար ռադիո, որը այժմ կարելի յե գտնել քիչ թե շատ մեծ գյուղերում։ Չկային և այժմյան ֆաբրիկաներն ու գործարանները իրենց հսկա մեքենաներով։ Կապիտալիստների ներքին պայքարի մրցակցության շնորհիվ խիստ առաջադիմում եր տեխնիկան։

Այժմ կոնկուրենցիային փոխարինում է մոնոպոլիան։ Մոնոպոլիստները հնարավորություն ունեն, առանց տեխնիկայի բարելավման, իրենց շահն ավելացնել գների բարձրացման միջոցով։ Բոլոր նոր մեքենաները չեն գործադրվում, քանի որ այդ դեպքում հարկ կլիներ դեն գցելու հները և այդ շատ թանկ կնստեր խոշոր ձեռնարկությունների տերերին։

Իմպերիալիզմը անտանելի յե դարձնում մարդկության հոծ մասսաների կյանքը։ Իմպերիալիստական պատերազմները բնաջինջ են անում միլլիոնավոր մարդկանց կյանքեր ծաղիկ հասակում և զարհուրելի դժոխք են դարձնում մյուս տասնյակ միլլիոնների կյանքը։

Իմպերիալիզմի շրջանում կապիտալիստական կարգի բոլոր հակասությունները ծայրահեղ սուր բնույթ են ստանում ու մերկանում։ Իմպերիալիստական բռնությունը և ստրկությունը տապալելու համար յերկու գլխավոր ուժեր են ասպարեզ իջնում։ Առաջինը՝ կապիտալիստական յերկրների բանվոր դասակարգն է, իսկ յերկրորդը՝ օտար կապիտալից ճնշված գաղութների ժողովրդական մասսաները, որ ընթանում են պրոլետարիատի ղեկավարությամբ։

Համաշխարհային ֆինանսական կապիտալի դեմ բարձրանում են համաշխարհային հեղափոխական պրոլետարիատն ու գաղութների ճնշված ժողովուրդները։

Միաժամանակ, իմպերիալիստական շրջանում, տնտեսությունը միանգամայն պատրաստված է սոցիալիստական հիմունքներով վերաշինվելու համար։ Բազում սերունդների նախընթաց աշխատանքը այժմյան մարդկության համար պատրաստել է հսկայական հարստություններ։ Այդ հարստությունները այժմ վայելում են կապիտալիստներն ու նրանց վոհմակները։ Սակայն այդ հարստությունները կարելի յե ոգտագործել աշխատավոր մարդկության բարիքի համար։

Իմպերիալիզմը կյանքի յե կոչում հսկայական, մինչև որս նիրհած հարստությունները։ Նա յերկրագնդի բոլոր յերկրները իրար է կապում ու անբաժանելի դարձնում։ Սակայն համաշխարհային աշխատակցության բոլոր արդյունքները իրագործելի յեն—յերկրների միջև անընդհատ ընդհարումներ ու պատերազմներ հարուցող իմպերիալիստական կարգերի տապալումից հետո միայն։

Միայն սոցիալիզմն է տալիս հետագա զարգացման, հետագա առաջխաղացության հնարավորություններ։ Միայն սոցիալիզմի որով հնարավոր է մարդու լայն իշխանությունը բնության վրա։ Միայն սոցիալիզմը կարող է ապահովել աշխատավոր մասսաներին մարդու արժանավայել գոյություն։

Համաշխարհային պատերազմն ու նրա հետևանքները.—*1914 թ. մինչև 1918 թ. տևած պատերազմը ժողովրդական մասսաներին անհաշիվ տանջանքներ պատճառեց։* Պատերազմին մասնակցող բոլոր յերկրներում զենքի եյին կոչված 62 միլլիոն մարդ։ Այդ պատերազմում սպանված մարդկանց թիվը հասնում է 10 միլլիոնի. վիրավորների, ամբողջ կյանքում հաշմանդամ դարձածների թիվը հասնում է 24 միլլիոնի։ Աշխարհի ամենածաղկած յերկրների հսկայական հարստությունները անմտաբար հոդս եյին ցնդում։ Այդ պատերազմի ծախքերը հավասար են 1.200 միլլիարդ մարկի։ Համեմատության համար ավելորդ չի լինի ասել, վոր պատերազմի նախորյակին բոլոր պատերազմող յերկրների հարստությունը միասին կազմում եր 2.400 միլլիարդ մարկի։ Այսպիսով պատերազմը կլանել է մի գումար, վոր հավասար է Յեվրոպայի պատերազմող յերկրների բազում սերունդների ստրկական աշխատանքով հավաքած գումարի կեսին։

«Այդ պատերազմը զուտ իմպերիալիստական պատերազմ եր, վոր վարում եյին և գերմանական, և անգլո-ֆրանսիական բուրժուազիան՝ ոտար յերկրները թալանելու, մանր ազգությունները խեղդելու, ամբողջ աշխարհի վրա ֆինանսական կապիտալի գերիշխանությունը հաստատելու համար, գաղութների բաժանման և վերաբաժանման համար, կործանվող կապիտալիստական կարգի փրկության համար՝ զանազան յերկրների բանվորներին հիմարացնելու և անջատելու միջոցներով»։

Պատերազմի սարսափները խիստ զգալի յեն բանվոր դասակարգին։ Դրա համար մենշևիկյան դավաճանները փրկելով կապիտալիզմը պրոլետարական հեղափոխությունից, խաբում են բանվորներին, հավատացնելով, թե իմպերիալիզմի շրջանում հնարավոր է հետագա պատերազմների խուսափումն, և վոր իմպերիալիստական յերկրները կարող են միմյանց հետ համաձայնության գալ և բոլոր վիճելի հարցերը լուծել խաղաղ միջոցներով։ Սակայն իրոք, միայն կապիտալիզմի տապալումը կարող է մարդկությունը փրկել զուցե ավելի տևական ու սարսափելի համաշխարհային սպանդանոցի կրկնությունից։ Քանի վոր իշխանությունը մի բուռն կապիտալիստական ձրիակերների ձեռքումն է—անխուսափելի յեն հետագա ընդհարումները՝ շուկաների և գաղութների բաժանման համար։ Վերջիվերջո այդ ընդհարումները պիտի տեղի տան հակառակորդին զինված ուժով «համոզելուն», այսինքն՝ պատերազմին։

Ժողովրդական մասսաները հիմարացնելու նպատակով ստեղծված է «Ազգերի լիգա» կոչված կազմակերպությունը, վորն աղաղակում է վիճելի հարցերի վորոշման «խաղաղ միջոցների» մասին, իսկ նրա գլխավոր մասնակիցները միևնույն ժամանակ կոտորում են անհնազանդ գաղութային բնակիչներին—Անգլիան՝ Չինաստանում, Ֆրանսիան՝ Աֆրիկայում։ Բոլոր յերկրների համաձայնողականները պաշտպանում են «Ազգերի լիգան», այդպիսով իմպերիալիստական գիշատիչներին ծառայություն մատուցելով։

Պատերազմից հետո ժողովուրդները մնացին կոտրած տաշտակի առաջ։ Պրոլետարական հեղափոխությունը հաղթեց միայն Ռուսաստանում, այլ յերկրներում բանվորները իշխանությունը նվաճելու հերոսական փորձեր են անում, վորոնք առայժմ ան-

հաջող են անցնում: Անհաջողության պատճառները շատ են: Արտասահմանում բուրժուազիան ավելի խորամանկ, միացած և ուժեղ էր, քան մեզանում, և ընդհակառակը՝ բանվորները պառակտված եյին: Չկար ուժեղ և փորձված հեղափոխական կուսակցություն: Պրոլետարիատի շարքերը ճեղքում եյին այն համաձայնողականները, վորոնք պրոլետարիատին ուղղակի մատնում եյին նրա մահացու թշնամի բուրժուազիային:

Կապիտալիզմի այժմյան ստաբիլիզացիան յեվ նրա հակասությունները.—Պրոլետարիատի հեղափոխական ապստամբությունները դաժանորեն ճնշելուց հետո, բուրժուազիան անցավ իր կոտրած տաշտակը կարկատելու գործին: Պատերազմը խոշորագույն տնտեսական կորուստներ առաջացրեց: Նա յերկրների միջև գոյություն ունեցող կապերը խորտակեց: Պետք էր այս բոլորը նորից կարգի բերել: Հաշտության առաջին տարիների ընթացքում այդ այնքան էլ չէր հաջողվում: Մի շարք կարևորագույն յերկրներ բռնված եյին տնտեսական կրիզիսներով: Միայն վերջին տարիների ընթացքում նկատվում է տնտեսական կյանքի բարելավումն: Բուրժուազիան նկատելի հաջողություններ ունեցավ—արժեքազուրկ փողերը, պատերազմի այդ ծայր աստիճանի անհաճո ժառանգությունը—փոխարինվեցին կայուն դրամներով: Վերջին յերկու տարվա ընթացքում ամբողջ աշխարհի կարևորագույն ապրանքների արտադրությունը նախապատերազմական չափերին հասավ:

Ի՞նչ գնով եյին ձեռք բերված բոլոր այդ հաջողությունները: Բանվոր դասակարգի նորանոր նեղումների գնով: Պատերազմի հասցրած վերքերը բուժվում եյին ի հաշիվ բանվորների լարված աշխատանքի և ցածր աշխատավարձի: Պատերազմող յերկրներում բանվորների հետ միասին խիստ տուժեցին նաև միջին խավերը—գյուղացիությունը, մանր առևտրականները և ինտելիգենցիան:

Այսպիսով բուրժուազիային հաջողվեց առժամանակ նորից ամրացնել իր գերիշխանությունը: Այժմ նրա դրությունը այնպես խախուտ չէ, ինչպես յետպատերազմյան առաջին տարիների ընթացքում: Կա վորոշ ս տ ա բ ի լ ի զ ա ց ի ա (այսինքն քիչ թե շատ կայուն վիճակ) կապիտալիզմի: Այս ստաբիլիզացիան չի նշանակում, սակայն, համաշխարհային կապիտալիզմի տևական

և լուրջ ամրապնդումը: Նա յերկարակյաց չէ: Մեր ժամանակը կապիտալիզմի պարտության և պրոլետարական հեղափոխությունների հաղթության ժամանակ է: Կապիտալիստական ստաբիլիզացիան կրում է իր մեջ շատ հակասություններ, վորոնք վերջիվերջո պիտի նրան տանեն դեպի պարտություն ու կործանում:

Պատերազմից հետո ավելի ուժեղ կերպով, քան առաջ, դըրսևորվում է կապիտալիստական յերկրների զարգացման անհամաչափությունը: Ամեն վոք գիտե, վոր կապիտալիզմը բոլոր յերկրներում միաժամանա՛կ չէ առաջ յեկել: Միայն աստիճանաբար կապիտալիստական կարգը ընդգրկում է մի յերկիրը մյուսի յետևից: Ավելի յերիտասարդ յերկրները ախոյան են դառնում հին յերկրներին և հաճախ իրենց զարգացմամբ ավելի առաջ են անցնում: Այսպես, Գերմանիան և Ամերիկան (Միացյալ Նահանգները) դեռ նախապատերազմյան շրջանում առաջ եյին անցել Անգլիայից և Ֆրանսիայից: Առանձին յերկրների զարգացման անհամաչափությունը շատ ուժեղանում է իմպերիալիզմի շրջանում: Հին յերկրներում տնտեսությունը սկսում է նեխվել, կանգ են առնում շարժումն ու զարգացումը: Ավելի յերիտասարդ գիշատիչները ձգտում են գրավել առաջնակարգ տեղերը: Այս հողի վրա անխուսափելի յեն դեպի պատերազմը տանող ընդհարումներ: Պատերազմն էլ, իր հերթին, մի քանի յերկրների տնտեսական կյանքը կասեցնում է, իսկ այլ յերկրներինը՝ ուժեղացնում: Առանձին յերկրների զարգացումը կատարվում է, ասես թե, վոստյուններով:

Առանձին յերկրների զարգացման անհամաչափությունը յետպատերազմական տարիների ընթացքում դրսևորվում է առանձնապես վառ ու պարզորեն: Պատերազմից ամենից շատ շահվեց Ամերիկան: Նա ամենից շատ ոգտվեց ուրիշների կռվից: Առաջ Ամերիկան պարտ էր մյուս յերկրներին, գլխավորապես Անգլիային: Հիմա գրեթե վողջ աշխարհն է Ամերիկային պարտ, դրանց թվում և Անգլիան: Ամերիկայի արդյունաբերության մի շարք ճյուղեր այժմ մեկ և կես անգամ ավելի յեն արտադրում, քան պատերազմից առաջ, իսկ մի քանի տեսակի ապրանքներ յերկու անգամ ավելի յեն արտադրվում: Սակայն խիստ պակասեց Անգլիայի արտադրությունը, վորը պատերազմից առաջ համաշխարհային տնտեսության մեջ առաջին տեղն էր բռնում:

հաջող են անցնում: Անհաջողության պատճառները շատ են: Արտասահմանում բուրժուազիան ավելի խորամանկ, միացած և ուժեղ եր, քան մեզանում, և ընդհակառակը՝ բանվորները պառակտված եյին: Չկար ուժեղ և փորձված հեղափոխական կուսակցություն: Պրոլետարիատի շարքերը ճեղքում եյին այն համաձայնողականները, վորոնք պրոլետարիատին ուղղակի մատնում եյին նրա մահացու թշնամի բուրժուազիային:

Կապիտալիզմի այժմյան ստաբիլիզացիան յեվ նրա հակասությունները.—Պրոլետարիատի հեղափոխական ապստամբությունները դաժանորեն ճնշելուց հետո, բուրժուազիան անցավ իր կոտրած տաշտակը կարկատելու գործին: Պատերազմը խոշորագույն տնտեսական կորուստներ առաջացրեց: Նա յերկրների միջև գոյություն ունեցող կապերը խորտակեց: Պետք եր այս բոլորը նորից կարգի բերել: Հաշտության առաջին տարիների ընթացքում այդ այնքան ել չեր հաջողվում: Մի շարք կարևորագույն յերկրներ բռնված եյին տնտեսական կրիզիսներով: Միայն վերջին տարիների ընթացքում նկատվում ե տնտեսական կյանքի բարելավումն: Բուրժուազիան նկատելի հաջողություններ ունեցավ—արժեքազուրկ փողերը, պատերազմի այդ ծայր աստիճանի անհաճո ժառանգությունը—փոխարինվեցին կայուն դրամներով: Վերջին յերկու տարվա ընթացքում ամբողջ աշխարհի կարևորագույն ապրանքների արտադրությունը նախապատերազմական չափերին հասավ:

Ի՞նչ գնով եյին ձեռք բերված բոլոր այդ հաջողությունները: Բանվոր դասակարգի նորանոր նեղումների գնով: Պատերազմի հասցրած վերքերը բուժվում եյին ի հաշիվ բանվորների լարված աշխատանքի և ցածր աշխատավարձի: Պատերազմող յերկրներում բանվորների հետ միասին խիստ տուժեցին նաև միջին խավերը—գյուղացիությունը, մանր առևտրականները և ինտելիգենցիան:

Այսպիսով բուրժուազիային հաջողվեց առժամանակ նորից ամրացնել իր գերիշխանությունը: Այժմ նրա դրությունը այնպես խախուտ չե, ինչպես յետպատերազմյան առաջին տարիների ընթացքում: Կա վորոշ ս տ ա բ ի լ ի զ ա ց ի ա (այսինքն քիչ թե շատ կայուն վիճակ) կապիտալիզմի: Այս ստաբիլիզացիան չի նշանակում, սակայն, համաշխարհային կապիտալիզմի տևական

և լուրջ ամրապնդումը: Նա յերկարակյաց չե: Մեր ժամանակը կապիտալիզմի պարտության և պրոլետարական հեղափոխությունների հաղթության ժամանակ ե: Կապիտալիստական ստաբիլիզացիան կրում ե իր մեջ շատ հակասություններ, վորոնք վերջիվերջո պիտի նրան տանեն դեպի պարտություն ու կորուստ:

Պատերազմից հետո ավելի ուժեղ կերպով, քան առաջ, դրսևորվում ե կապիտալիստական յերկրների զարգացման անհամաչափությունը: Ամեն վոք գիտե, վոր կապիտալիզմը բոլոր յերկրներում միաժամանա՛կ չե առաջ յեկել: Միայն աստիճանաբար կապիտալիստական կարգը ընդգրկում ե մի յերկիրը մյուսի յետևից: Ավելի յերիտասարդ յերկրները ախոյան են դառնում հին յերկրներին և հաճախ իրենց զարգացմամբ ավելի առաջ են անցնում: Այսպես, Գերմանիան և Ամերիկան (Միացյալ Նահանգները) դեռ նախապատերազմյան շրջանում առաջ եյին անցել Անգլիայից և Ֆրանսիայից: Առանձին յերկրների զարգացման անհամաչափությունը շատ ուժեղանում ե իմպերիալիզմի շրջանում: Հին յերկրներում տնտեսությունը սկսում ե նեխվել, կանգ են առնում շարժումն ու զարգացումը: Ավելի յերիտասարդ գիշատիչները ձգտում են գրավել առաջնակարգ տեղերը: Այս հողի վրա անխուսափելի յեն դեպի պատերազմը տանող ընդհարումներ: Պատերազմն ել, իր հերթին, մի քանի յերկրների տնտեսական կյանքը կասեցնում ե, իսկ այլ յերկրներինը՝ ուժեղացնում: Առանձին յերկրների զարգացումը կատարվում ե, ասես թե, վոստյուններով:

Առանձին յերկրների զարգացման անհամաչափությունը յետպատերազմական տարիների ընթացքում դրսևորվում ե առանձնապես վառ ու պարզորեն: Պատերազմից ամենից շատ շահվեց Ամերիկան: Նա ամենից շատ ոգտվեց ուրիշների կռվից: Առաջ Ամերիկան պարտ եր մյուս յերկրներին, գլխավորապես Անգլիային: Հիմա գրեթե վողջ աշխարհն ե Ամերիկային պարտ, դրանց թվում և Անգլիան: Ամերիկայի արդյունաբերության մի շարք ճյուղեր այժմ մեկ և կես անգամ ավելի յեն արտադրում, քան պատերազմից առաջ, իսկ մի քանի տեսակի ապրանքներ յերկու անգամ ավելի յեն արտադրվում: Սակայն խիստ պակասեց Անգլիայի արտադրությունը, վորը պատերազմից առաջ համաշխարհային տնտեսության մեջ առաջին տեղն եր բռնում:

Անգլիական կապիտալիստները չվում են արտասահման, ուր նրանք ավելի յեն շահ ստանում, քան թե իրենց հայրենիքում։ Անգլիան ավելի ու ավելի յե դառնում վաշխառու յերկիր, և արդյունաբերության մի շարք կարևորագույն ճյուղեր—մանավանդ ածխային արդյունաբերությունը—մնում են կայուն վիճակում, իսկ ախոյան երկրները հառաջադիմում են։

Վերջին յերեք-չորս տարվա ընթացքում առանձնապես արագ է հառաջադիմում Գերմանիան։ Համաշխարհային պատերազմում Գերմանիան կոտրված եր և հաղթված։ Գերմանիայի վրա դրված եր հսկայական, ուժից վեր հարկ։ Սակայն Գերմանական Բուրժուազիան կարողացավ ռազմական քայքայման վողջ ծանրությունը աշխատավորների ուսերին դնել*)։ Հաղթողներին այդ հարկը նա համարյա թե չեր վճարում, պատճառաբանելով իր յերկրի ծայր աղքատությունը։ Այդ հարկի ստացումը շատ տարիների ընթացքում անվերջ ձգձգվում եր. Ֆրանսիական կառավարությունը յերկար ամիսների ընթացքում իր զորքերով գրավել եր Գերմանիայի կարևորագույն ածխային շրջանը՝ Ռուրը, այն նպատակով, վոր Գերմանացիներին ստիպե վճարելու։

Վերջապես հաղթողները համաձայնվեցին Գերմանիայի հարկի վճարման հետաձգելուն, իսկ Ամերիկան տվեց խոշոր փոխատվություններ տնտեսությունը վերականգնելու համար։ Գերմանական բուրժուազիան շատ մեծ հմտությամբ ոգտագործեց այդ ընդմիջումը։ Կարճ ժամանակվա ընթացքում ահագին աշխատանք կատարվեց՝ ամերիկական տեխնիկան և աշխատանքի ամերիկյան մեթոդները գերմանական արդյունաբերությանը պատվաստելու։ Խիստ անողոք ռացիոնալիզացիա կատարվեց, վորը փողոց շպրտեց հարյուր հազարավոր բանվորների։ Բանվոր դասակարգի արած մեծ զոհողությունների գնով գերմանական բուրժուազիան շոշափելիորեն պակասեցրեց ինքնարժեքը և նորից ձգտում է պատերազմի ժամանակ ուրիշների ձեռքն անցած սպառման շուկաները վերստին նվաճել, իրեն վերադարձնել։

---

*) Այդ հարկին «ռեպարացիոն վճարներ» անունն եր տրված, այսինքն վճարներ, վորոնցով իբրև թե պիտի վերականգնվեր այն ամենը, ինչ վոր գերմանացիք վոչնչացրել եյին պատերազմի ժամանակ։

ՊՐՈԼԵՏԱՐԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ԴԻԿՏԱՏՈՒՐԱՆ

1. ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ԴԻԿՏԱՏՈՒՐԱՆ

Պրոլետարիատը իր հեղափոխական պայքարի ժամանակ ընդհարվում է վոչ միայն առանձին կապիտալիստների հետ։ Նա ընդհարվում է նաև պետական իշխանության հետ, վորը կապիտալիստների դասակարգի շահերն է պաշտպանում։ Աշխատանքի և կապիտալի յուրաքանչյուր լուրջ ընդհարման ժամանակ, կապիտալիստական հասարակության մեջ բանվոր դասակարգը համոզվում է, վոր պետական իշխանությունը անցնում է կապիտալիստների կողմը՝ հանդեպ բանվորների։ Բուրժուազիայի հետ դասակարգային պայքար վարելու փորձից նա համոզվում է, վոր այդ պայքարում պետական իշխանությունը ամենևին «չեզոք» չե, և ընդհակառակը, դասակարգային պայքարում նա բուրժուազիայի ամենազորեղ գործիքն է։ Բուրժուական պետությունը կարող է «մեղմել» ընդհարումը՝ միայն բուրժուազիայի կողմից պրոլետարիատի ճնշումը ուժեղացնելով և ամրապնդելով։ Պետությունը չի յել կարող դասակարգային պայքարից վեր լինել, քանի վոր ինքը դասակարգային հակասությունների անհաշտության արդյունք է։ Պետությունը վորոշ դասակարգի իշխանության որգանն է, դասակարգի, վորը չի կարող հաշտվել իրեն ներհակ դասակարգի հետ (Լենին)։ Բուրժուական պետությունը մշտապես հանդիսանում է բուրժուական դասակարգի լոկ կամակատարը։

Տիրող դասակարգի նպատակներին և շահերին համապատասխան կառուցվում է պետական ապարատը։ Կապիտալիզմի պայմաններում պետական ամեն տեսակի հիմնարկություններից — դատարաններից, վոստիկանությունից, բանտերից և բանակից կազմված ապարատը ամբողջովին ի սպաս է դրված

կապիտալի շահերին։ Պետության վողջ մեքենան աշխատում ե ընդդեմ վոտքի յելնող պրոլետարական դասակարգի։ Կապիտալիզմի իշխանության հաստատման և նրա շահերի պահպանության համապատասխան՝ հավաքվում են բանակի կադրերն ու գրվում են որենքները։

Վերցնենք յուրաքանչյուր կապիտալիստական յերկրի դատարանը։ Նրա հիմնական նպատակն ե գոյություն ունեցող կապիտալիստական շահագործության կարգի պահպանումը։ Քրեական գործերի բնագավառում դատարանի նպատակն ե մասնավոր սեփականության բացարձակ պահպանումը. մասնավոր սեփականությունը կապիտալիզմի կարևորագույն հիմքերից մեկն ե և բուրժուական սեփականության խախտումը առանձնապես խստորեն պատիժներ ե կրում։ Բացի այդ, դատարանը հետապնդում ե բոլոր հեղափոխականներին, բոլոր գործադուլների մասնակիցներին, կապիտալիզմին թշնամական յելույթների և ցույցերի մասնակիցներին, ամբողջովին կատարելով տիրող դասակարգի կամքը։

Նույն նպատակին են ծառայում վոստիկանությունը, ժանդարմները, շպիոնաժը վարող ո խ ր ա ն կ ա ն։ Կալվածատերերի դեմ բարձրացող հեղափոխական բանվորների և գյուղացիների դեմ պայքարելիս գործի յեն կանգնում զորքերը։ Նույնիսկ այն դեպքերում, ուր, շնորհիվ ընդհանուր զինվորական պարտականության, զինվորների մասսան բաղկացած ե բանվորներից և գյուղացիներից, բանակը ծառայում ե շահագործիչ տիրող դասակարգին, վորովհետև բանակում մտցված ե դաժանագույն դիսցիպլինա և անողոք պայքարում են զինվորների գիտակցական քաղաքական ակտիվության դեմ։ Բանակում ղեկավարի դերը պատկանում ե հրամանատարական կադրերին, վորոնք իրենց ունեցած արտոնություններով, կրթությամբ և դասակարգային ընտրությամբ սերտ կապված են տիրող դասակարգի հետ։ Այդ հրամանատարական կադրերի ոգնությամբ բանակում տարածվում են հայրենասիրությունն ու շովինիզմը, վորոնք զենքի կոչված բանվորների ու գյուղացիների գիտակցությունն են մթագնում։ Այդպիսի դեր են կատարում և պետական մեքենայի այլ մասերը։

«Քանի վոր պետությունը առաջացել ե այն պահանջից, վոր դասակարգերի ներհակությունը սանձի տակ պահվի, քանի

վոր նա առաջացել ե այդ դասակարգերի ընդհարումներից, հետևապես նա հանդիսանում ե ամենազորեղ, տնտեսապես տիրող դասակարգի պետությունը, մի դասակարգի, վորը պետության ոգնությամբ նույնպես դառնում ե քաղաքականորեն տիրող դասակարգ և այսպիսով նոր միջոցներ ե ձեռք բերում՝ ճնշված դասակարգին ընկճելու և շահագործելու համար» (Ենգելս)։

Պետությունը միշտ ել տիրող դասակարգի ձեռքում բռնության գործիք ե հանդիսանում։ Սակայն բուրժուական հասարակության մեջ, ինչպես և ամեն մի հասարակության մեջ, ուր իշխանությունը շահագործող դասակարգերին ե պատկանում, նա չնչին փոքրամասնության համար բռնության գործիք ե հանդիսանում՝ հանդեպ այդ հասարակության ճնշող մեծամասնության։ Այդ պատճառով ե, վոր բուրժուազիան սոսկ բռնությամբ յերկար ժամանակ չի կարող իշխանությունը իր ձեռքում պահել, նա պահում ե իշխանությունն իր ձեռքում նրանով, վոր իրեն ի նպաս ե դնում՝ մասսաների վրա գաղափարական ազդեցության բոլոր միջոցները, բուրժուազիայի իշխանության դասակարգային բնույթը քողարկելու նպատակով համոզելով աշխատավորներին, վոր բուրժուական կարգերը հավերժական են, վոր աշխատավորները վատ են ապրում վոչ թե շնորհիվ կապիտալիստական հասարակական հարաբերությունների գոյության, այլ ուրիշ պատճառներով։ Այդ գործին ե ծառայում աշխատավորների գիտակցությունը բթացնող, համբերություն և հնազանդություն քարոզող կրոնը. այդ նպատակին ե ծառայում և դպրոցը, վոր մանկանց և յերիտասարդության գլուխները լցնում ե հայրենասիրության և շովինիզմի մտքերով, այսինքն հայացքներ, վոր իբր թե բուրժուազիայի շահերը ամբողջ ազգի, ամբողջ ժողովրդի շահերն են հանդիսանում։ Լրագրները, գիտությունը, արվեստը, մասսաների վրա գաղափարական ազդեցություն գործելու բոլոր միջոցները բուրժուազիան իրեն ի սպաս ե դնում մասսաներին հիմարացնելու, կապիտալիստական աշխարհը իբրև (աշխարհներից լավագույնը) փառաբանելու գործում։

Դրա հետ միասին, յուր մամուլի, յուր դպրոցների և համալսարանների, յուր գիտության և արվեստի միջոցով բուրժուազիան բոլոր միջոցներով աշխատում ե հավատացնել բանվորներին և գյուղացիներին, վոր իշխանությունը կապիտալիս-

տական յերկրներում պատկանում է վոչ միայն իրեն բուրժուազիային, այլ ամբողջ ժողովրդին, վոր միայն կապիտալիստական յերկրներում գոյություն ունի իսկական դեմոկրատիա (ժողովրդավարություն), վոր կապիտալիստական յերկրներում իշխանությունը վոչ թե բռնությամբ է պահվում, այլ ամբողջ ժողովրդի կամավոր հոժարությամբ։ «Չէ՞ վոր պարլամենտի ընտրություններում — ասում են բուրժուական գրչակները բանվորներին և գյուղացիներին — մասնակցում են վոչ միայն կապիտալիստները, այլ և բանվորներն ու գյուղացիները։ Ժողովրդի ընտրած պարլամենտը նշանակում է այնպիսի կառավարություն, վորը կառավարում է յերկիրը պարլամենտի սահմանած որենքների համաձայն, իր ամեն մի քայլի համար կառավարությունը հաշվետու յե պարլամենտի առաջ։ Ասել է, վողջ իշխանությունը պատկանում է պարլամենտին, իսկ պարլամենտը ընտրված է ամբողջ ժողովրդի կողմից։ Ասել է, մենք ունենք իսկական, զուտ դեմոկրատիա, և վոչ թե դասակարգային պետություն։ Այնպես չէ, ինչպես ԽՍՀ Միության մեջ, վորտեղ իրոք դասակարգային պետություն կա, այնտեղ պրոլետարիատի դիկտատուրան է, այնտեղ իշխանությունը հիմնված է բռնության վրա, այնտեղ չկա իսկական դեմոկրատիա»։

Նման խոսքերով մասսաներին խաբելը ամենաբիրտ միջոցներից մեկն է։ Պարլամենտը ընտրվում է «ժողովրդի կողմից», բայց չխոսելով նույնիսկ բուրժուական յերկրների ընտրությունների մեխանիկայի, ամեն տեսակ խաբեբայությունների, ահաբեկության, անհաճո ցուցակների վոչնչացման և այլն նման հանգամանքների մասին, բավական է հիշել միայն, վոր պարլամենտը միայն քննության է առնում հարցերը, իսկ յերկիրը կառավարում է պետական ապպարատը, վորի ամենազոր բյուրոկրատիան կազմված է տիրող դասակարգերից և իր ձեռքերումն է կենտրոնացնում բանակի ու վոստիկանության հրամանատարական դիրքերը։ Բուրժուական յերկրներում պարլամենտը միայն այն ժամանակ է իշխանություն հանդիսանում, յերբ այդ ձեռնտու յե շահագործողների դասակարգին։ Յեթե պարլամենտը մի վորևէ կետում հակասում է բուրժուազիայի շահերին, կամ տվյալ մոմենտին ուղղակի ծանրաբեռնում է բուրժուազիային, վորը ուժեղ իշխանության կարիք ունի, իսկույն զինվորի կրունկի

հարվածն է իջնում նրա գլխին և ցույց է տալիս պարլամենտի իսկական դերը։ Քանի-քանի դեպքեր գիտե պատմությունը, յերբ ցրիվ են տրվել պարլամենտները, և ամեն անգամ այդ նշանակել է, վոր վոչ թե պարլամենտին է պատկանում իշխանությունը, այլ նրանց, ովքեր իրենց ձեռքերում են պահում գործարաններն ու ֆաբրիկաները, յերկաթուղիներն ու բանկերը, ովքեր պետական ապպարատի, բանակի, վոստիկանության և դատարանների հրամանատարական դիրքերն են գրավում։ Բուրժուազիային ձեռնտու յե, վոր բանվորների և գյուղացիների մասսաները հավատան պարլամենտի ամենազորության, քանի վոր այդպիսի հավատը մասսաներից ծածկում է պետության և իշխանության դասակարգային բնույթը, շահագործվողներից քողարկում է նրանց գլխավոր թշնամուն, դյուրացնում է կապիտալիստների համար մասսաների շահագործումը։ Բավական է բուրժուական իշխանության մի թեթև յերերում, վորպեսզի բուրժուազիան ինքը առաջինը յերես դարձնի իր որինականությունից, պարլամենտարիզմից և դեմոկրատիայից։ Նա մտցնում է զինվորական դրություններ, արտակարգ որենքներ, վերացնում է ամեն տեսակի ազատությունները, ցրում է պարլամենտները, բացարձակապես ցուցադրելով բուրժուական դեմոկրատիայի իսկական գինը։ Այն ժամանակ բոլորի համար բացարձակապես պարզվում է, վոր բուրժուական յերկրներում, ուր կապիտալիստական արտադրության ձևն է տիրում, քաղաքական իշխանությունը իր ձեռքումն է պահում կապիտալիստների դասակարգը և վոր այդ իշխանությունը վոչ մի որենքով սահմանափակված չէ, և վոր նա հիմնված է բռնության վրա, և վոր նա բուրժուազիայի դիկտատուրան է։ Բուրժուազիան այս ճշմարտությունը աշխատում է ամեն կերպ թագցնել, քանի վոր ինքը կազմում է բնակչության չնչին փոքրամասնությունը, քանի վոր այդ դիկտատուրան ուղղված է բնակչության հսկայական մեծամասնության դեմ՝ հոգուտ չնչին փոքրամասնության շահերի։

Ընդհակառակը, պրոլետարիատի դիկտատուրան բացարձակապես հայտարարում է, վոր ուղղված է բնակչության չնչին փոքրամասնությունը կազմող շահագործողների դեմ՝ ճնշող մեծամասնության շահերի պաշտպանության համար։

Բուրժուազիան խաբում է մասսաներին խոսելով արտադասակարգային դեմոկրատիայի հնարավորության մասին, յերբ «գայլերը կուշտ կլինեն, իսկ ոչխարները ողջ»։ Իրականության մեջ այդպիսի արտադասակարգային, «զուտ» դեմոկրատիա չի կարող լինել։ Բուրժուազիայի իշխանության օրոք, նրա դիկտատուրայի ժամանակ կարող է գոյություն ունենալ միմիայն բուրժուական դեմոկրատիա, և միայն այն սահմաններում և այն չափով, ինչ չափով որ չեն սպառնում բուրժուազիայի իշխանությանը։ Պրոլետարիատի դիկտատուրայի ժամանակ գոյություն ունի պրոլետարական դեմոկրատիա, որ անհամեմատ բարձր է «դեմոկրատիկ» բուրժուական դեմոկրատիայից, թեկուզ նրանով, որ նա բանվորների և գյուղացիների լայն մասսաներին մասնակից է անում կառավարչության գործում։

Կապիտալիստների դեմ վարած պայքարում պրոլետարիատը իսկույն ընդհարվում է պետական գործող իշխանության հետ, որը ունի պրոլետարիատի դեմ ուղղված բռնության և հարկադրության բոլոր միջոցները։ Դրա համար պրոլետարիատի հեղափոխական պայքարը վերածվում է տիրող դասակարգի իշխանության տապալման պայքարի, և իշխանության հարցը դառնում է դասակարգային պայքարի կենտրոնական հարց։ Իշխանությունը նվաճելով, պրոլետարիատը չի կարող գործ դնել բուրժուական պետական մեքենան և այդ մեքենան օգտագործել իր նպատակների համար, քանի որ նա ամբողջովին, վերից վար, իր բոլոր ճյուղավորումներով, իր կադրերի ողջ կազմով, իր աշխատանքի բոլոր մեթոդներով հարմարեցված է միայն կապիտալիստների շահերին ծառայելու և շահագործվող դասակարգերի դիմադրությունը ճնշելու համար։ Պրոլետարիատը պետք է կոտրի, ջարդ ու փշուր անի հին պետական մեքենան և ստեղծի պետության նոր տիպ։ Կապիտալիզմին փոխարինող նոր հասարակակարգը միանգամից չի ստեղծվում։ Բանվոր դասակարգը ստիպված է լինում քայլ առ քայլ հաղթահարել ներքին բուրժուազիայի դիմադրությունը, իր նվաճումները պաշտպանել շրջապատի կապիտալիստական պետություններից ու վերափոխել ողջ տնտեսական ու հասարակական սիստեմը։

Պրոլետարիատի դիկտատուրան պրոլետարական հեղափոխության գործիքն է։ Բուրժուազիայի իշխանությունը կարելի յե

տապալել և առանց պրոլետարիատի դիկտատուրայի։ Սակայն հեղափոխության հետագա հաջողություններն ապահովել, ամրապնդել, անմատչելի անել բուրժուական վոտնձգությունների դեմ— անհնար է՝ առանց պրոլետարիատի դիկտատուրայի, որը հեղափոխությունն ավարտելու միջոցն է։

Պրոլետարիատի դիկտատուրայի առաջին պարտականությունն է՝ ճնշել բուրժուազիայի դիմադրությունը, խորտակել նրա ամեն մի փորձը՝ իշխանությունը վերադարձնելու։ Դրա համար պրոլետարիատի դիկտատուրայի ժամանակ չեն կարող գոյություն ունենալ պրոլետարիատին թշնամի կազմակերպություններ, հակապրոլետարական պրոպագանդ մղող և բուրժուազիային քաղաքական իրավունքներ վերապահող կազմակերպություններ։ Տապալված բուրժուազիան չի դադարում ընդդիմանալ, ընդհակառակը, նրա՝ դեպի բանվոր դասակարգն ունեցած ատելությունը տասնապատկվում է, նա դեռ ուժեղ է շնորհիվ իր միջազգային կապերի, արտասահմանյան բուրժուազիայի օգնությամբ, ունեցած կրթության առավելություններով, պետական գործերը վարելու հմտությամբ և այլն։

Պրոլետարիատի դիկտատուրայի հաստատումը չի վերացնում դասակարգային պայքարը։ Ընդհակառակը, պրոլետարիատի դիկտատուրան դասակարգային ավելի դաժան և լարված պայքարի ձևերից մեկն է հանդիսանում։ «Առաջին լուրջ պարտությունից հետո տապալված շահագործողները, որոնք իրենց պարտությունը չեյին սպասում, չեյին հավատում որ իրենք պարտված են, այդ մասին նույնիսկ չեյին էլ մտածում— տասնապատկված եներգիայով, կատաղի կրքով, հարյուրապատկված ատելությամբ կռվի յեն նետվում խլված «դրախտը» վերադարձնելու համար, իրենց ընտանիքների համար, որ այնքան լավ եյին ապրում և որոնց հասարակ ամբոխը դատապարտել է կորստյան ու աղքատության (և կամ «հասարակ աշխատանքի»)։ (Լենին)։

Բուրժուազիայի պայքարը պաշտպաններ է գտնում հանձին այսպես կոչված «սոցիալիստական» կուսակցությունների, սոց.-դեմոկրատների, սոցիալիստ-հեղափոխականների (մենշևիկների և եսերների). բուրժուազիայի հետ ուղղակի համաձայնած այդ կուսակցությունները պրոլետարիատի դիկտատուրան ավելորդ են համարում և պայքարում են նրա դեմ։ Եսերները Լենինի դեմ

մահափորձ կազմակերպեցին, մասնակցում եյին Յարոսլավլի և Կրոնշտադտի ապստամբության, սպիտակ-գվարդիական կառավարությունների մեջ։ Մենշևիկները փորձեցին բանվորական շարժում առաջ բերել խորհրդային իշխանության դեմ, նրա դեմ պրոպագանդ եյին մղում, մասնակցում եյին Կերենսկու բուրժուական կառավարության և հակա-հեղափոխական կազմակերպությունների մեջ։

Զինյալ ապստամբությունները ճնշող Կարմիր Բանակի, հակահեղափոխական դավադրությունները կասեցնող Միացյալ Պետական Քաղաքական Վարչության, խորհրդային իշխանության դեմ ուղղված ամենայն փորձերը դատապարտող հեղափոխական դատարանի օգնությամբ—պրոլետարիատի դիկտատուրան ջախջախում է շահագործող դասակարգերի ուժը և սոցիալիստական շինարարության պայմաններ ստեղծում։

Սակայն պրոլետարիատի դիկտատուրան չի կարող սահմանափակվել բ ո ւ ր ժ ո ւ ա զ ի ա յ ի ք ա ղ ա ք ա կ ա ն խ ո ր տ ա կ ո ւ մ ո վ։ Յեթե բուրժուազիան իր ձեռքում պահեր ֆաբրիկաներն ու գործարանները, տրեստներն ու բանկերը—բանվոր դասակարգը չեր կարող իր իշխանությունը յերկար պահել։ Տնտեսական գերակշռումը այն ժամանակ կլիներ հոգուտ բուրժուազիայի։

Վերցնենք ամենադաժան քաղաքացիական կռվի շրջանը։ Միանգամայն պարզ է, վոր յեթե կապիտալիստների ձեռքում լինեյին ֆաբրիկաներն ու գործարանները և նրանց պատկանեյին բանկերը, պրոլետարիատի դիկտատուրան իր դասակարգային թշնամու դեմ պայքարելու համար ուղղակի զուրկ կլիներ նյութական միջոցներից։

Դրա համար պրոլետարիատի դիկտատուրան յենթադրում է ֆաբրիկաները, գործարանները, յերկաթուղիները և բանկերը դարձնել պետական սեփականություն (ազգայնացում)։ Քանի վոր չսահմանափակված և մասնավոր մարդկանց ձեռքում գտնվող առևտուրը արտասահմանի հետ՝ տնտեսական գերակշիռ ունեցող միջազգային կապիտալի ձեռքում կարող եր պրոլետարիատի դիկտատուրայի վրա ազդելու գործիք հանդիսանալ—բանվոր դասակարգը հաստատում է նաև արտաքին առևտրի մոնոպոլիա։ Արտադրության միջոցների և հողի, յերկաթուղիների և բանկերի ազգայնացումը, նաև արտաքին առևտրի մոնոպոլիան պրոլետա-

րիատի զարգացման և կառավարելու անհրաժեշտ տնտեսական պայմաններն են հանդիսանում։

Սակայն պրոլետարիատի դիկտատուրան վոչ միայն շահագործող դասակարգերի ճնշման որգան է հանդիսանում։ Բացի պրոլետարիատից և բուրժուազիայից կան ելի աշխատավորական մասսաներ, վորոնք այդ յերկու դասակարգերի միջև միջին տեղ են գրավում։ Նրանց թվում են ուրիշների աշխատանքը չշահագործող գյուղացիները, նաև տնայնագործները, արհեստավորները և այլն։ Նրանց վերաբերմամբ այլ նպատակներ ունի պրոլետարիատի դիկտատուրան։ Պրոլետարիատի դիկտատուրան ճնշում է բուրժուազիային, իսկ մանր սեփականատերերին նա նպատակ ունի վերափոխելու—նրանց տնտեսությունը տանելու սոցիալիստական զարգացման հունով, գործնականորեն ցույց տալով սոցիալիստական տնտեսության առավելությունները։ Դրա համար մանր սեփականատերերի, մանր ապրանք-արտադրողների վերաբերմամբ, վորոնց տիպիկ ներկայացուցիչն է հանդիսանում միջակ գյուղացիությունը—պրոլետարիատի դիկտատուրան անհրաժեշտ է համարում նրանց հետ կայուն դաշն կապելը, այդ դաշինքի մեջ ապահովելով պրոլետարիատի ղեկավար դերը՝ սոցիալիստական տնտեսություն կառուցելու նպատակով։ Պրոլետարիատի և գյուղացիության հարաբերությունները հսկայական դեր են կատարում՝ շնորհիվ այն դրության, վոր ունի գյուղացիությունը դասակարգերի ընդհանուր դասավորման մեջ։

Ըստ իր կազմի, գյուղացիությունը միատարր դասակարգ չի հանդիսանում։ Գյուղացիության մեջ յեղած շերտավորումները հեղափոխության տարբեր շրջաններում տարբեր վերաբերմունք են արտաբերում։ Դրա համար է, վոր հեղափոխության տարբեր շրջաններում մեր յերկրում փոխվում եյին բանվոր դասակարգի և գյուղացիության փոխհարաբերությունները։ Առաջին շրջանում—ցարիզմի և կալվածատիրական հողատիրության դեմ մղվող պայքարի շրջանում—մենք նպատակ ունեյինք բանվոր դասակարգից և ամբողջ գյուղացիությունից միասնական ֆրոնտ ստեղծել ընդդեմ կալվածատերերի և ցարական ռեժիմի։ Յերկրորդ շրջանում—պրոլետարիատի դիկտատուրայի հաստատման և ամրապնդման պայքարի շրջանում—մեր նպատակն եր բանվոր դասակարգի և չքավոր գյուղացիության միասնական ֆրոնտ ստեղ-

ծելը ընդդեմ կալվածատերերի և կուլակների, աշխատելով չեզոքացնել միջակ գյուղացիությունը, քանի վոր այդ շրջանում չեր կարելի միջակ գյուղացիության հետ դաշնադիր լինել։ Այդ հնարավոր դարձավ միայն բանվոր դասակարգի իշխանության ամրապնդումից հետո։ Պրոլետարիատի իշխանության զորացումից հետո մեր նպատակն է բանվոր դասակարգի և չքավոր գյուղացիության ու միջակ գյուղացիության միությունը։ «Պետք է գիտենալ համաձայնության գալ միջակ գյուղացիության հետ, վոչ մի րոպե չհրաժարվելով կուլակի դեմ պայքար մղելուց և ամուր հենվելով միայն չքավորության վրա»։

Միջակ գյուղացիությունը հանդիսանում է գյուղացիության հիմնական մասսան։ Գյուղատնտեսական տեխնիկայի հետամնացության շնորհիվ նա ունի համեմատաբար ավելի ամուր տնտեսական արմատներ և դեռ շատ ժամանակ, պրոլետարական հեղափոխության առաջին շրջանից հետո, կարող է մնալ։ Այստեղից անհրաժեշտություն է բխում՝ միջակ գյուղացիության և պրոլետարիատի ա շ խ ա տ ա կ ց ո ւ թ յ ա ն, միջակ գյուղացիությանը սոցիալիստական շինարարության մասնակից անելու։

Դրա համար պրոլետարական դիկտատուրան հանդիսանում է գյուղացիության հետ դաշնադիր լինելու հատուկ ձև։ Գյուղացիության հետ դաշնադիր լինելը պրոլետարական դիկտատուրայի բարձրագույն պրինցիպն է հանդիսանում, քանի վոր այդ դաշնի խզումն անհնար է դարձնելու հաղթական սոցիալիստական շինարարությունը։ Սակայն գյուղացիության հետ դաշն կապելը ինքնանպատակ չի հանդիսանում։ Դա մեզ հարկավոր է՝ գյուղացիությանը աստիճանաբար վերափոխելու, հասարակության դասակարգային բաժանման վոչնչացման աշխատանքը տանելու համար միայն։ Պրոլետարիատի դիկտատուրայի յերկրորդ նպատակն է՝ գյուղացիության և առհասարակ բոլոր մանր ապրանքարտադրողների հետ դաշնադիր լինելը, նրանց վերակրթելու, սոցիալիզմի շինարարության գործին մասնակից անելու նպատակով։

Վերջապես, պրոլետարիատի դիկտատուրայի յերրորդ և հիմնական նպատակն է սոցիալիզմի կառուցումը։ Ինչպես տեսանք այլ գլուխներում, կապիտալիստական հասարակական հարաբերությունները ստեղծվում են շուկայի հարաբերությունների հի-

ման վրա, հասարակ ապրանքային տնտեսության զարգացման հետևանքով։ Սոցիալիստական հարաբերությունները կարող են զարգանալ և ամրանալ, կապիտալիստական հասարակական հարաբերությունները վերջնականապես վերացնել և ժողովրդական տնտեսությունը համայնացնել՝ միայն բանվոր դասակարգի գիտակցորեն վարած քաղաքականության հետևանքով, ըստ վորում այդ քաղաքականությունը հիմնվում է տնտեսական հրամանատարական բարձունքների և, առաջին հերթին, պետական իշխանության վրա։ Այսպիսով, պրոլետարիատի դիկտատուրան հանդիսանում է՝ 1) շահագործող դասակարգերի ճնշման գործիք, 2) բանվոր դասակարգի և գյուղացիության միության հատուկ ձև և 3) սոցիալիզմի կառուցման գործիք։

Մենք արդեն ասացինք, վոր պրոլետարիատի դիկտատուրան չի նշանակում դասակարգային պայքարի դադարում։ Ընդհակառակը, այդ պայքարի նոր ձևերը ավելի դաժան են։ Գյուղացիության հետ միություն հաստատելը, գյուղացիությանը սոցիալիստական շինարարության մասնակից անելը և այդ շինարարությունը—բանվոր դասակարգի առաջ դրված դժվարագույն խնդիրներից են։

Այսպիսի պայմաններում բանվոր դասակարգը պիտի առավելապես միահամուռ և կազմակերպված լինի։ Բուրժուազիային հաղթելը անհնար է առանց տևական, համառ և կատաղի կռվի, կյանքի և մահվան կռվի, մի կռվի, վորը պահանջում է տոկունություն, դիսցիպլինա, անհողդողդություն և կամքի միասնականություն։ Անպայման կենտրոնացումն ու խստագույն դիսցիպլինան պրոլետարիատի հաղթության հիմնական պայմաններից մեկն է (Լենին)։ Առանց այդ դիսցիպլինայի և միահամուռության բանվոր դասակարգը չի կարող ընդդիմադրել բուրժուազիային, վորը կենտրոնացրել է իր ձեռքում ահագին նյութական միջոցներ և ունի կազմակերպության անհրաժեշտ փորձառություններ։ Առանց այդ դիսցիպլինայի բանվոր դասակարգը չեր կարող սառնարյունությունը պահպանել կրիտիկական րոպեներում, յերբ հեղափոխությունը դեմ առ դեմ եր կանգնած դժվարագույն փորձությունների՝ սովի, ցրտի, տնտեսական քայքայման և կապիտալիստների ժամանակավոր հաղթանակների։ Առանց այդ դիսցիպլինայի բանվոր դասակարգը չեր կարող իր տակտի-

կայի անհրաժեշտ շեղապտույտը անել: Օրինակ, այնպիսին, ինչպիսին է նոր տնտեսական քաղաքականության անցնելը: Բայց պրոլետարիատի այդպիսի միահամուռությունը և դիսցիպլինան անհնար են առանց ամուր կուսակցության, որը իր դրոշի շուրջն է հավաքում պրոլետարիատի լավագույն տարրերը: Բանվոր դասակարգն ունի իր առավել գիտակից, առավել ակտիվ և առաջավոր տարրերը, որոնք կազմում են նրա կուսակցությունը:

Առանց ղեկավար միջուկի, պրոլետարիատի դիկտատուրան չի կարող իրագործվել: Պրոլետարիատի դիկտատուրայի սիստեմում կուսակցությունն է կատարում այդ ղեկավարող դերը: Կոմունիստական կուսակցությունը որոշում է սոցիալիստական շինարարության կարևորագույն խնդիրները, այդ խնդիրների կատարումը ղեկավարում է, կարևորագույն պետական աշխատանքի համար մարդիկ է առաջ քաշում: Գուցե մենք պրոլետարիատի դիկտատուրայի փոխարեն կուսակցության դիկտատուրա ունենք: Ռուսական և արտասահմանյան մենշևիկները բոլոր փողոցներում աղաղակում են, որ մեզ մոտ ոչ թե պրոլետարիատի դիկտատուրա չէ, այլ կուսակցության դիկտատուրա: Դա նրանց պետք է, որպեսզի դասակարգը հակադրեն կուսակցությանը, կուսակցության և անկուսակցական մասսայի միջև անջրպետ կանգնեցնեն: Հայտնի չէ, որ ժամանակակից պայմաններում դասակարգերը քաղաքական կուսակցությունների միջոցով են կազմակերպվում, կուսակցությունն է դասակարգին ղեկավարում. Դրա համար էլ մեր յերկրում կոմունիստական կուսակցությունը պրոլետարիատի դիկտատուրային ուղղություն տվող ուժն է հանդիսանում: Սակայն այդպիսի ուժ հանդիսանալու համար պետք է գիտենալ «կապվել, մինչև որոշ աստիճան ձուլվել աշխատավորների լայն մասսաների հետ»: Կուսակցությունը միայն այն ժամանակ կարող է ղեկավարել, յերբ լայն մասսաները սեփական փորձով համոզվել են այդ ղեկավարության անսխալության մեջ:

Դրա համար կուսակցության ղեկավարությունը պահանջում է ոչ միայն անսխալ քաղաքականություն, այլ նաև մի շարք այլ պայմաններ, որոնք կապում են կուսակցությունը լայն մասսաների հետ: Կուսակցությունը կապված է բանվոր դասակարգի հետ իր անդամների միջոցով և մասսայական կազ-

մակերպությունների—խորհուրդների և արհմիությունների—միջոցով: Խորհուրդներում և արհմիություններում կան հազարավոր և հարյուր հազարավոր անկուսակցական աշխատավորներ. խորհուրդներն ու արհմիությունները իրենց հաշվետվությունները տալիս են անկուսակցական ժողովներում, սրանց որոշումները իրագործում են անկուսակցականները: Նույն դերն են կատարում կոմյերիտը, կոոպերատիվները, աշխատավորուհիների պատվիրակային ժողովները և հասարակական գործունեության բոլոր այլ մարմինները: «Ստացվում է՝ ընդհանուր առմամբ և ամբողջովին վերցրած՝ ձևականորեն ոչ-կոմունիստական, ճկուն և համեմատաբար լայն, շատ ուժեղ ապարատ, մի ապարատ, որի միջոցով կուսակցությունը սերտ կապված է դասակարգի և մասսայի հետ և որի միջոցով կուսակցության ղեկավարությամբ իրագործվում է դասակարգի դիկտատուրան» (Լենին): Յեվ յեթե կուսակցությունը չլիներ, ո՞վ կարող էր առաջ մղել աշխատանքը այդ բոլոր կազմակերպությունների, որոնք պրոլետարիատին անհրաժեշտ են՝ պայքարի և շինարարության զանազան բնագավառներում իր դիրքերը ամրապնդելու համար: «Ինչո՞ւմն է յերաշխիքը, որ բազում կազմակերպությունների առկայությունը չի ջլատի ղեկավարության ամբողջականությունը: Կարող են ասել, որ այդ կազմակերպություններից յուրաքանչյուրը իր աշխատանքը տանում է առանձին սֆերայում, և դրա համար նրանք իրար չեն կարող խանգարել: Դա, իհարկե, ճիշտ է, բայց ճիշտ է և այն, որ բոլոր այդ կազմակերպությունները աշխատանքը պիտի տանեն մի ուղղությամբ, քանի որ նրանք դասակարգի յեն սպասարկում, այսինքն, պրոլետարիատին: Հարց է առաջանում, թե ո՞վ է որոշում այն գիծը, այն ընդհանուր ուղղությունը, որին պիտի հետևեն իրենց աշխատանքում այդ կազմակերպությունները: Ո՞ւր է այն կենտրոնական կազմակերպությունը, որը ոչ միայն շնորհիվ անհրաժեշտ փորձի առկայության ընդունակ է այդ գիծը մշակելու, այլև հնարավորություն ունի, շնորհիվ բավականաչափ հեղինակավորության առկայության, հետևել, որ այդ կազմակերպությունները կիրառեն այդ գիծը այնպես, որպեսզի ղեկավարության միասնականությունը ապահովված և անկանոնությունների հնարավորությունը վերացված լինի: Այդպիսի կազմակերպու-

թյունն է հանդիսանում պրոլետարիատի կուսակցությունը» (Ստալին): Այսպիսով կուսակցությունը պրոլետարիատի դիկտատուրայի սիստեմի մեջ է մտնում իբրև վարող ուժ և շնորհիվ իր հեղինակավորության, մասսաների հետ ունեցած իր կապերին, սեփական միահամուռության և կազմակերպվածության, պրոլետարիատի բոլոր մնացյալ մասսայական կազմակերպությունների վրա իր ազդեցությունը տարածում է:

• ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ — ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ԴԻԿՏԱՏՈՒՐԱՅԻ ՁԵՎ

Հեղափոխությունը ջախջախեց հին բուրժուական պետական մեքենան, այն պետական ապարատը, վորը հարմարեցված եր շահագործող դասակարգերի շահերի սպասարկման համար: Հետեվապես, անհրաժեշտ եր նոր կազմակերպություն, վորի մեջ պրոլետարիատ կարողանար մարմնացնել իր պետական իշխանությունը:

Այդպիսի կազմակերպություն են հանդիսանում խորհուրդները: Խորհուրդները ստեղծվեցին հեղափոխական պայքարի պրոցեսում և այդ պայքարի հետևանքով դարձան պետական իշխանության կազմակերպություն: Խորհուրդները չեն քողարկում բանվոր դասակարգի դիկտատուրան այնպես, ինչպես բուրժուական դեմոկրատիան է քողարկում և զարդարում կապիտալիստների գերիշխանությունը: Այդպիսի քողարկումը անհրաժեշտ է բուրժուական պետությանը, վորը աշխատավորների ճնշող մեծամասնության վերաբերմամբ իրագործում է իր բռնությունը: Պրոլետարիատի դիկտատուրան ուղղված է բնակչության չնչին փոքրամասնության դեմ, և դրա համար ել խորհուրդները բացարձակապես հանդիսանում են պրոլետարիատի դիկտատուրայի որգաններ:

Խորհրդային սահմանադրությունը կալվածատերերին, կապիտալիստներին, նախկին վոստիկաններին, ժանդարմներին, տերտերներին և այլն զրկում է խորհուրդների մեջ ընտրելու և ընտրվելու իրավունքից, այսինքն շահագործող դասակարգերին ու նրանց սպասարկուներին հեռացնում է յերկրի կառավարման գործում վորևե մասնակցություն ունենալուց: Խորհրդային օրենքները ուղղված են հօգուտ բանվորների շահերի պաշտպա-

նության և ընդդեմ կապիտալիզմի: Այդպիսի իմաստ ունեն աշ-
խատանքի վերաբերյալ բոլոր օրենքները, վոր սահմանում են
միասնական բանվորական օր, պայմանավորում են աշխատա-
վարձի մինիմումը և այլն: Այդպես է նաև յեկեղեցու (վոր բուր-
ժուական ազդեցության գործիքն է հանդիսանում)՝ պետությու-
նից անջատման, և դպրոցի՝ յեկեղեցուց անջատման օրենքները:
Այդ միևնույն պրոլետարիատի դասակարգային շահերը պաշտ-
պանելու նպատակին է ծառայում նաև բանակի դասակարգա-
յին կառուցումը,—բանակում տեղ չեն գտնում անաշխատավոր
տարրերը:

Խորհուրդները, հանդիսանալով պրոլետարիատի դիկտատու-
րայի ձև, աշխատավորության նախկին ճնշված խավերի վերաբեր-
մամբ ներկայացնում են աշխարհումս մինչ այժմ չտեսնված խորք
դեմոկրատիայի ընդլայնում: Կապիտալիստական պայմաննե-
րում ճնշված և քաղաքական կյանքի ամեն մասնակցությունից
հեռու քշված բանվորների և գյուղացիների մասսայական
կազմակերպություններ հանդիսացող խորհուրդները հնարավո-
րություններ են ստեղծում բանվորներին և գյուղացիներին
մասնակից անելու յերկրի կառավարության գործին, պետա-
կան իշխանության ապարատի վերանորոգման գործին:

«Բուրժուազիան ստիպված է կեղծավորել «համաժողովրդա-
կան իշխանություն» կամ առհասարակ դեմոկրատիա կամ «զուտ
դեմոկրատիա» անունները տալով բուրժուական «դեմոկրատիկ»
հանրապետության, վորը իրոք միայն բուրժուազիայի դիկտա-
տուրան է, դիկտատուրա՝ աշխատավորների վրա... Միայն
պրոլետարիատի դիկտատուրան է ի վիճակի ազատել մարդկու-
թյունը կապիտալի ճնշումից, բուրժուական դեմոկրատիայի,
հարուստների համար հաստատած այդ դեմոկրատիայի ստից,
կեղծիքից և կեղծավորությունից. միայն պրոլետարիատի դիկ-
տատուրան է ընդունակ հաստատել դեմոկրատիա չքավորների
համար, այսինքն դեմոկրատիայի բարիքները փաստորեն մատ-
չելի դարձնել բանվորների և չքավոր գյուղացիների համար այն
ժամանակ, յերբ նույնիսկ հիմա ևս բուրժուական ամենադեմո-
կրատիկ հանրապետության հանգամանքներում այդ բարիքները
փաստորեն մատչելի չեն աշխատավորության մեծամասնության:
Վերցնենք, օրինակ, հավաքույթների և մամուլի ազատությունը...

ցել իսկապես, կապիտալիստները, շահագործողները, կալվածատերերը, սպեկուլյանտները տիրացել են ժողովների համար լավագույն, հարմար շենքերին, թղթի պաշարին,—տպարաններին և բոլոր հարմարություններին։

«Դեմոկրատական» (բուրժուական — դեմոկրատական) գերմանական հանրապետության մեջ այժմյան «հավաքույթների և մամուլի ազատությունը» խաբեբայություն ու կեղծավորություն է, քանի վոր իրոք դա ազատություն է հարուստների համար՝ մամուլը գնելու և կաշառելու, ազատություն է հարուստների համար՝ բուրժուական լրագրական սուտ ափիոնով ժողովրդին արբեցնելու, ազատություն է հարուստների համար՝ պահելու իբր իրենց սեփականություն կալվածատիրական տները, լավագույն շենքերը և այլն։ Պրոլետարիատի դիկտատուրան, հոգուտ աշխատավորների, կապիտալիստներից խլում է կալվածատերերի տները, լավագույն շենքերը, տպարանները, թղթի պահեստները» (Լենին)։

Այսպիսով խորհրդային իշխանությունը աշխատավորների համար ապահովում է իսկական դեմոկրատիա, «դեմոկրատական բարիքներից» փաստորեն ոգտվելը։

Բացի այն, վոր խորհուրդները տալիս են աշխատավորներին պայմաններ՝ իրենց դեմոկրատական բարիքները ոգտագործելու համար, նրանք իրենց ձևով առավելապես հարմար են պրոլետարական դեմոկրատիայի իրագործման համար։ Բուրժուական պետական ապարատը այնպես է կազմակերպված, վոր աշխատավոր մասսաները բոլորովին հեռու լինեն կառավարության ապարատից։ Ընտրությամբ է կազմվում միայն որենսդիր, որենքներ հրատարակող մարմինը, պարլամենտը։ Բոլոր տեղերի պետական պաշտոնյաները նշանակովի յեն և պատասխանատու յեն իրենց պետերին ի պաշտոնե։ Մինիստրների խորհուրդը պատասխանատու յե պարլամենտի առաջ,—պարլամենտը կարող է մինիստրներին իր անվստահությունն արտահայտել, սակայն մինիստրները նույնպես վոչ թե ընտրվում են, այլ նշանակվում։ Այդ պատճառով կապիտալիստական յերկրների ամբողջ կառավարչական մեքենան հանդիսանում է բյուրոկրատական ապարատ։ Մեր իշխանության կազմակերպությունը հարմարեցված է այնպես, վոր ամենալայն աշխատավորական մասսաները պետության կառավարման գործում դյուրությամբ մասնակցեն։ Պարլամենտի փոխարեն մենք ունենք տեղական խորհուրդների այնպիսի խիտ ցանցեր, վորոնք անմիջականորեն աշխատում են իրենց շրջաններում կամ ռայոններում, և վորոնք հաշվետու յեն, պատասխանատու յեն իրենց ընտրողների առաջ։ Ընտրողները իրավունք ունեն իրենց վստահությունը չարդարացրած պատգամավորներին յետ կանչելու։ Խորհուրդների համագումարներ են հավաքվում պարբերաբար, և այդ համագումարներում մասնակցում են գործնական աշխատանքի անմիջական մասնակիցները։ Որենսդրական և գործադիր իշխանության բաժանումը վերացված է։

Բացի այդ, պետական կառավարության աշխատանքի բոլոր բնագավառներում աշխատելու և սովորելու համար անմիջականորեն առաջ են քաշվում շարքային բանվորներն ու գյուղացիները։ Խորհուրդներին առընթեր կան տնտեսության առանձին ճյուղերի սեկցիաներ։ Այդ սեկցիաներում մասնակցում են թե դազգահի բանվորները՝ խորհրդի անդամները և թե աշխատանքի այս կամ այն ճյուղով (դատարանական գործով, աշխատանքի հարցերով, կոմունալ տնտեսությամբ) հետաքրքրվող շարքային բանվորները։ Նրանք մասնակցում են զանազան հիմնարկությունների հետազոտության մեջ։ Այդ հետազոտությունների հիման վրա մի շարք առաջարկություններ են մտցնում աշխատանքը ուժեղացնելու համար։ Ժողովրդական դատարաններում գոյություն ունեն ժողովրդական ատենակալներ, դատարանի անդամներ, վորոնք անմիջականորեն ուղարկված են բանվորների և գյուղացիների կողմից։

Խորհուրդները լրացվում են արհմիություններով, կոոպերատիվներով, չքավորության կազմակերպություններով, գյուղացիության փոխադարձ ոգնության կոմիտեներով, պատգամավորուհիների ժողովներով, արտադրական խորհրդակցություններով—այս բոլոր կազմակերպությունները բաղկացած են բանվորներից և գյուղացիներից։ Այդ կազմակերպություններում բանվորներն ու գյուղացիները մասնակցում են տնտեսական և քաղաքական կյանքի զանազան ճյուղերի աշխատանքի քննության մեջ, ոգնում են իշխանության մարմիններին, քննադատում են այդ

մարմինների գործնեյությունը և միևնույն ժամանակ ձեռք են բերում կառավարչության գործում անհրաժեշտ փորձը։

Բացի դրանից, գոյություն ունի արտադրությունից և գյուղերից առաջ քաշված մեծ խմբակցություն, վոր խորհրդային ապարատի մեջ ե մտցվել՝ կառավարչական գործը աստիճանաբար ուսումնասիրելու համար։

Մասսաների՝ կառավարչության գործի մեջ, իշխանության մարմինների գործնեության վերստուգման մեջ ունեցած անմիջական մասնակցությամբ խորհուրդները դառնում են բուրժուական դեմոկրատիայից անհամեմատ ավելի բարձր տիպի՝ պրոլետարական դեմոկրատիայի որգաններ։ Պետական ապարատի մատչելիության շնորհիվ, աշխատավորները աստիճանաբար յուրացնում են այն փորձն ու գիտելիքները, վորոնք կապիտալիստական պայմաններում նեղ-վարչական-պաշտոնեական կաստերի արտոնությունն են հանդիսանում։ Մարքսը ասում եր բանվորներին՝ «դուք պիտի անցնեք 15, 20, 50 տարվա քաղաքացիական և միջազգային պատերազմներ, վոչ միայն նրա համար, վորպեսզի փոխեք հարաբերությունները, այլ և նրա համար, վորպեսզի ինքներդ փոխվեք և ձեզ ընդունակ դարձնեք քաղաքական գերիշխանության»։ Խորհուրդները անհրաժեշտ պայմաններ են ստեղծում բանվորներին «քաղաքական գերիշխանության ընդունակ դարձնելու» համար։

3. ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԻ ԼՈՒԾՈՒՄԸ ԽՍՀ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Աշխատավորների համար միակ հնարավոր դեմոկրատիա հանդիսանալով, խորհրդային հասարակակարգը զանազան մանր ազգություններին, առանց ազգային ճնշման, առանց ազգային կուլտուրայի բնաջնջման, ապահովում ե նաև պետական համակեցություն։

Ցարական Ռուսաստանում ռուսները տիրող ազգ եյին։ Ռուսներին առավելություններ եյին վերապահված «այլազգիների» (ուկրայինացիների, լեհերի, հրեաների, Թուրքերի, հայերի, վրացիների, ուզբեկների, բուրյատների և այլոց) հանդեպ, վորոնք կազմում եյին ընդհանուր բնակչության պատկառելի տոկոսը։ Պետական լեզուն, վորով գրվում եյին օրենքները, վորով վարում եյին դատը, գործավարությունը, ուսուցանում եյին դպրոցների մեծամասնության մեջ՝ ռուսերենն եր։ Վրացիները, հայերը, լեհերը, ուկրայինացիք և այլն զուրկ եյին իրենց ազգային կուլտուրան զարգացնելու հնարավորությունից։ Կառավարությունը պահպանում եր միայն ռուսական դպրոցները։ Այլ ազգությունների դպրոցների դեմ նա նույնիսկ պայքար եր մղում, փակելով այն դպրոցները, վորոնք ըստ վոստիկանության կարծիքի կարող եյին ճնշված ազգության մեջ ազատասիրություն առաջացնել։ Ազգային դպրոցները մասնավոր եյին և չեյին տալիս այն իրավունքները, վոր տալիս եյին արքունի գիմնազիաներն ու դպրոցները։ Նույնպես հետապնդվում եր ազգային մամուլի այն մասը, վոր վորևե դժգոհություն եր արտահայտում ազգային ճնշման առթիվ։ Այնպիսի յերկրներում, ինչպիսիք են Միջին Ասիան կամ Ադրբեյջանը, վորոնք ցարիզմի ժամանակ յուրահատուկ գաղութներ եյին հանդիսանում, ազգային ճնշումը շատ ցայտուն եր դրսևորվում։ Բնակչությունը ամբողջովին հանձնված եր չարամիտ և բիրտ վարչապետների կամայականությանը։ Կազակստանում 1916 թվին քոչվոր ցեղերին զինակոչի և թիկունքային աշխատանքների կոչելու հողի վրա, ծագեց ապստամբություն, վորի ժամանակ կոտորվեցին հազարավոր մարդիկ։ Ադրբեյջանում անընդհատ լարում եյին Թուրքերին հայերի դեմ և ընդհակառակը։ Մի ազգությունը մյուսի դեմ լարելու քաղաքականությունը կառավարությունը վարում եր սիստեմատիկորեն, աշխատելով այդպիսով ուշադրությունը բոլոր չարիքների իսկական պատճառից՝ միապետական հասարակակարգից՝ հեռու կացուցանել։ Ուկրայինացիներին լարում եյին լեհերի դեմ, Թուրքերին հայերի դեմ և բոլորին հրեաների դեմ։ Սկսած XIX դարու յերկրորդ կեսից Ռուսաստանում հրեական ջարդերը կրկնվում են սիստեմատիկաբար։ Հրեական ջարդերի զոհերի թիվը միայն մի քաղաքում հասնում եր մի քանի հարյուրների և հազարների։ Քաղաքացիական պատերազմի շրջանում բուրժուական բանակը կազմակերպեց պոգրոմներ, վորոնց ժամանակ կոտորվեցին 200.000 մարդուց ավելի։ Հրեաները հետապնդվում եյին, նրանք զրկված եյին շատ իրավունքներից, մի շարք քաղաքներում ապրելու իրավունքից, միջնակարգ և բարձրագույն դպրոցներում վորոշ տոկոսից ավել սովորելու իրավունքից և այլն։ Նախկին ցարական Ռուսաստանի այն մասերում, վորտեղ գոյացել են

բուրժուական պետություններ, ազգային քաղաքականությունը իր առաջվա կերպարանքն ունի։ Տարբերությունը միայն նրանումն է, վոր ռուսների տեղը գրավել են լեհերը, ֆինները և այլն։ Առանձնապես բնորոշ է այդ կողմով Լեհաստանը, վորի սահմաններում կան բելոռուսներով, ուկրայինացիներով, լիտվացիներով և գերմանացիներով բնակեցված տերրիտորիաներ։ Ազգային կուլտուրայի հետապնդումն և ուկրայինացիների, գերմանացիների և այլն ազգային անկախության ձգտումների ճնշումն Լեհաստանում վոչնչով չեն տարբերվում այն միջոցներից, վոր գործադրում եր ցարական կառավարությունը լեհացիների վերաբերմամբ։ Ցարական կառավարությունը կատարում եր Լեհաստանի և այլ շրջանների բռնի ռուսացումն։ Լեհաստանը այժմ բռնի լեհացումն է կատարում, բռնությամբ մտցնելով իր լեզուն ու դպրոցները և հակառակվողներին անողորմաբար հետապնդելով։

ԽՍՀ Միությունը հանդիսանում է սոցիալիստական հանրապետությունների միություն, հանրապետությունների, վոր միացել են կամավոր համաձայնությամբ։ Այդ հանրապետություններում վողջ խորհրդային աշխատանքը, վողջ լուսավորության գործը տարվում է տեղական բնակչության լեզվով։ Դրանով դյուրացվում է՝ տեղական բնակչությունից բանվորների և գյուղացիների աշխատանքի առաջ քաշումն, և ինքը խորհրդային ապպարատը ավելի յե մոտենում մասսաներին։ Նույնիսկ տեղական զինվորական մասերում ուսուցումը տարվում է տեղական լեզվով։ Յեթե մի վորևե ազգություն կազմում է բնակչության փոքրամասնությունը, նրա կուլտուրական կարիքները սպասարկում են լուսավորության մարմինների հատուկ սեկցիաները։ Յենթադրենք, վոր ռուսական շրջանում կան յերեք թուրքական գյուղեր։ Այդ գյուղերը կազմում են առանձին ազգային ռայոն։ Այդպիսի ազգային ռայոնում խորհրդային աշխատանքը տարվում է մայրենի լեզվով, դպրոցներում դասավանդությունը կատարվում է մայրենի լեզվով։ Առանձնաշնորհյալ ազգություններ չեն ճանաչվում և ազգությունների իրավահավասարություն է հայտարարված։

Խորհրդային իշխանությունը պայքարում է հրեաներին հետապնդելու, անտիսեմիտիզմի դեմ։ Դրանք միշտ հակահեղափո-

խության սիրելի գործիքներն են յեղել, դրանցով հիմարացրել են մասսաները և հեռացրել մասսաների զայրույթը կալվածատերերից, կապիտալիստներից, ցարական պաշտոնյաներից։ Այժմ հրեա աշխատավորները այլ աշխատավորների հետ հավասար իրավունքներ են վայելում։ Խորհրդային իշխանությունը ոգնում է հողագործությամբ և գյուղատնտեսությամբ պարապել ցանկացող հրեաներին, նա դյուրություններ է տալիս նրանց այդ իրագործելու։ Ցարական կառավարությունը հնարավորություն չեր տալիս հրեաներին գյուղատնտեսության մեջ մասնակցելու։ Հրեական փոքր քաղաքները (մեստեչկի) խիտ լցված եյին և հրեաների մեծագույն մասը չքավորության մեջ եր։ Այժմ հրեաների համար հատկացված են հողամասեր, վորոնց վրա գյուղատնտեսական աշխատանք են վարում ավելի քան 100 հազար հրեաներ։

Այսպիսով, խորհրդային իշխանության ազգային քաղաքականությունը կայանում է բոլոր ազգերի աշխատավորներին իսկական իրավահավասարությունը փաստորեն ապահովելու մեջ։ Սակայն բանվոր դասակարգը պայքար մղելով ազգերի ճնշման դեմ, պայքարում է և նացիոնալիզմի դեմ՝ ինչ ծագում ել ունենա այդ նացիոնալիզմը, քանի վոր նացիոնալիզմը բուրժուական գաղափարախոսության հիմնական մասն է հանդիսանում, բուրժուազիայի՝ մասսաների վրա ազդելու փորձված գործիքներից մեկը և բուրժուազիայի դեմ մղվող պայքարում ջլատում է պրոլետարիատի ուժերը։

Յերկու տեսակի նացիոնալիզմ կա։ Դեռ կան մեծապետականության մնացորդներ, յերբ նախկին տիրող ազգի ներկայացուցիչները չեն կարող հասկանալ ազգերի իրավահավասարության սկզբունքը, վերից վար են նայում անցյալում ճնշված ազգերի վրա, պայքարում են նրանց ազգային կուլտուրայի դեմ։ Այդպիսի թեքումներ հանդես են յեկել շատ հանրապետություններում և շրջաններում՝ ապպարատի այսպես կոչված ազգայնացումն իրագործելու ժամանակ։ Շատ բանվորներ և նույնիսկ կոմունիստներ թշնամական վերաբերմունք են ցույց տվել այն բանի դեմ, վոր պետական աշխատանքը պետք է վարել տեղական լեզվով և արմատական բնակչության միջից ղեկավար դիրքերի աշխատողներ

առաջ քաշել։ Նման դժգոհության մեջ լսելի յեն անցյալի արձագանքները, յերբ ռուսը իրեն համարում եր ավելի լավ և պիտանի պետական աշխատող, քան ճնշված ազգի ներկայացուցիչը, «այլազգին»։ — Սակայն կա և տեղական շովինիզմ։ Անցյալում ճնշված ազգերի նեպմանները, կուլակները և բուրժուական ինտելլիգենտները փորձում են անվստահություն հարուցել դեպի բանվոր դասակարգը, տվյալ ազգի հին կենցաղի իդեալիզացիան են ջատագովում, ձգտում են վողջ միությունից անկախ ազգային տնտեսության։ Բայց դրանք անհաջող փորձեր են։ Այդպիսի տեղական շովինիզմն ևս դատապարտելի յե պրոլետարական ազգային քաղաքականության կողմից, վորը կողմնակից ե զանազան ազգերի կուռ միությանը։

Պայքարելով ազգային հալածման դեմ, հանուն բոլոր ազգերի կուլտուրայի բարգավաճման, պրոլետարիատը միաժամանակ ջախջախում ե բոլոր այն անջրպետները, վոր դրել եր կապիտալիզմը ազգերի միջև և վորը փոխադարձ անվստահություն եր հարուցում։ Փոքր ազգերի լիակատար ազատագրության համար տարվող այս պայքարը, վերացնելով ազգամիջյան թշնամության պատճառները, հող ե պատրաստում ազգերի միացման, նրանց իրար մերձեցման, նրանց մի ապապետական և ապադասակարգային հասարակության մեջ միացնելու համար։

4. ՊԱՅՔԱՐ՝ ԸՆԴԴԵՄ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԱՊՊԱՐԱՏՈՒՄ ԳՈՅՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԵՑՈՂ ԲՅՈՒՐՈԿՐԱՏԻԶՄԻ

«Իրեն գերիշխանության ընդունակ դարձնելու» և ամբողջ մասսայով կառավարչական գործին մոտից ծանոթանալու նպատակը պրոլետարիատին համառորեն թելադրում ե անողոք պայքար մղել բանվորական պետության մեջ տեղի ունեցող բյուրոկրատիզմի դեմ։ Բյուրոկրատական այլանդակությունների հիմնական պատճառները այն մանր-բուրժուական տարերքի մեջ են, վորից բաղկացած են մանր ապրանք-արդյունաբերողների միլիոնավոր տնտեսությունները։ «Բյուրոկրատիզմի տնտեսական արմատները... գլխավորապես... յերկուս յեն. մի կողմից՝ զարգացած բուրժուազիան հեղափոխական բանվորների (մասամբ և գյուղացոց) դեմ մաքառելու համար բյուրոկրատական ապպարատի կարիք ունի, առաջին հերթին զինվորական, հետո դատա-

րանային և այլն։ Այդ մենք չունենք։ Մեր դատարանները դասակարգային են և ուղղված են բուրժուազիայի դեմ։ Մեր բյուրոկրատիզմի արմատները այլ են՝ մանր արտադրողի ցրվածությունն ու բաժան-բաժան լինելը, նրա անկուլտուրականությունը, ճանապարհների բացակայությունը և անգրագիտությունը» (Լենին)։ Այդ պայմանները դժվարացնում են կառավարչական մարմինների գործնեյութան վերստուգությունը, դյուրացնում են կամայականությունը, ապպարատը կառավարչական աշխատանքների համար առաջ քաշած մարդկանցը մասսաներից հեռու պահում։ Մանր արտադրողների մասսայի անկուլտուրականությունը խանգարում ե, վոր նա կառավարչական գործին ակտիվ մասնակցի։ Բացի այդ, նախկին պետական ապպարատի աշխատողների մեծագույն մասին պրոլետարիատը ստիպված եր ոգտագործել խորհրդային որգաններում։ Ինչպես գիտության բնագավառում, այնպես ել ֆինանս-հարկային աշխատանքների համար անհրաժեշտ եյին մասնագետներ։ Այդ մասնագետները կապիտալիստական պետության պայմաններում եյին զարգացած և իրենց սովորություններն իրենց հետ պիտի բերեյին։

Այդ կադրերի ազդեցությունը անդրադարձավ ապպարատի այն մասի վրա, վորը նորոգված եր մասսաներից առաջ քաշված բանվորներով և գյուղացիներով։ Այստեղ վորոշ դեր են կատարում տնտեսական պայմանները։ Քանի վոր մենք դեռ չափազանց աղքատ ենք, մենք ստիպված ենք ավելի ևս լավ ապահովել մեր շինարարության համար կարևոր աշխատողներին։ Այս հանգամանքը բանվոր դասակարգի առաջ քաշած աշխատողների և իրեն մասսայի կյանքի պայմանների մեջ տարբերություն ե առաջացնում, մասսաներից կտրվելու վտանգ ե ստեղծում։

Բյուրոկրատիզմը վերջնականապես վոչնչացնելու, նրա առաջացման բոլոր պատճառները վերացնելու համար, պետք ե վերացնել կառավարողի և կառավարվողի միջև յեղած սահմանը։ Պրոլետարիատը պայքարում ե հանուն ապադասակարգային հասարակության, վորտեղ պետությունը մահանում ե։ Պրոլետարիատը վոչնչացնելով բոլոր դասակարգային տարբերությունները ու դասակարգային ներհակությունները—վոչնչացնում ե և պետությունը։

Այդ իրականացնելու միջոցներից մեկն է՝ բանվորներին ամբողջովին կառավարության գործին մասնակից անելը։ «Բանվորները, քաղաքական իշխանությունը նվաճելուց հետո, կջախջախեն հին բյուրոկրատական ապարատը, հիմքից կքանդեն՝ քարը քարի վրա չթողնելով, և կփոխարինեն այն նորով, վոր բաղկացած կլինի նույն բանվորներից և ծառայողներից, վորոնց բյուրոկրատանալու դեմ անմիջապես ձեռք կառնվեն հետևյալ միջոցները. 1) վոչ միայն ընտրողության, այլ և փոփոխելիության մշտական հնարավորություն, 2) վարձը բանվորի վարձից վոչ ավել, 3) անմիջապես անցնել այնպիսի կարգերի, վոր ամենքը վերստուգության և հսկողության ֆունկցիաներ կատարեն, և վոր բոլորն էլ ժամանակավորապես «բյուրոկրատներ» դառնան և վորպեսզի վոչ վոք չկարողանա «բյուրոկրատ» լինել (Լենին)։ Այստեղ նախատեսնված են բյուրոկրատիզմի դեմ պայքարելու այն գլխավոր գծերը, վորոնք մեր որերում էլ պահում են իրենց ուժն ու թարմությունը։

Խորհրդային ապարատում բյուրոկրատիզմը ծայր աստիճանի զզվելի յե։ Բյուրոկրատական այլանդակությունները դժվարացնում են բանվոր դասակարգի և գյուղացիության միության գործը։ Շնորհիվ բյուրոկրատիզմի, գյուղացին շատ հաճախ չի նկատում մեր պետական ապարատի առավելությունները, նա չի զգում, վոր մեր սիստեմը ավելի եժան, լավ, ավելի արագ է աշխատում, վոր նա ավելի ճկուն է քան կապիտալիստական ապարատը։ Բյուրոկրատիզմը խոչընդոտ է հանդիսանում գյուղացիների և բանվորների միացմանը՝ պետական շինարարության ասպարեզում, քանի վոր փակում է գյուղացու առաջ խորհրդային որգանների դռները, չի թույլ տալիս, վոր նա մտենա այդ որգաններին՝ իբրև այնպիսի որգանների, վորոնց մեջ ինքը լիարուն մասնակցություն պիտի ունենա։ Իսկ գյուղացին գործնական, ռեալիստ մարդ է և նա ուզում է իր սեփական փորձով շոշափել նոր ձևի իշխանության կառավարության գործում կատարած բարելավումները։ Գյուղացին ցանկանում է եժան պետական ապարատ, իսկ բյուրոկրատիզմը բազմացնելով ինստանցիաները, ավելացնելով ռոճիկ ստացող մարդկանց թիվը, ահագին անոգուտ ծախքեր է կատարում։ Ապարատի բարդությունը իր հերթին ձգտումներ է առաջացնում, վորի շնորհիվ

դանդաղանում է կարևորագույն ձեռնարկումների գործադրությունը և պետական խոշոր միջոցներ են փչանում։ Խորհրդային իշխանությունն ու կուսակցությունը ամեն կերպ աշխատում են պետական ապարատի ծախքերը կրճատել, վորպեսզի ի հաշիվ այդ խնայողությունների ուժեղանա սոցիալիստական շինարարությունը։ Այսպես, ԽՍՀ Միության կառավարությունը առաջադրեց բոլոր վարչական ծախքերը իջեցնել 20%-ով։ Այդ իջեցումը պետք է տա 300—400 միլլիոն ռուբլի։

Բյուրոկրատիզմի դեմ պայքարելը այնպիսի կարևորագույն պետական գործ է հանդիսանում, վոր մի ամբողջ ժողկոմատ՝ ԲԳՏ ժողկոմատը բացառապես զբաղված է բյուրոկրատական այլանդակությունների, միջոցների անոգուտ ծախսման և այլն դեմ մաքառելով։ Այս պայքարը հենվում է աշխատավորների լայն մասսաների ինքնագործունեության վրա։ Կուսակցությունը դիմեց լայն մասսաներին՝ մեր պակասների քննադատությամբ, մեր ախտերի մերկացումներով զբաղվելու կոչով։ Բանվոր դասակարգին խորթ է այն վախը, վոր հատուկ է բուրժուական կառավարություններին, վորոնք վախենում են այն ամեն տեսակի քննադատությունից, վոր կարող է գոյություն ունեցող հասարակակարգի հեղափոխական քննադատության վերածվել։ Այդ հասկանալի յե, քանի վոր բուրժուական յերկրներում բյուրոկրատիզմը, պաշտոնյաների ամենազորությունը բուրժուական իշխանության ապարատի հոգին են հանդիսանում, դրա համար ել բուրժուական պետության մեջ բյուրոկրատիայի դեմ պայքարը դառնում է պայքար պետական իշխանության ապարատի դեմ, դառնում է հեղափոխական պայքար։ Խորհրդային պետության մեջ բյուրոկրատիզմը մի պալար է, վոր առաջ է գալիս շնորհիվ մեր անկուլտուրականության, մասսաների՝ ապարատի վերստուգության և կառավարման գործում մասնակցելու անբավականաչափ հմտությունից։ Խորհրդային իշխանության և կոմունիստական կուսակցության համար՝ աշխատավորների քննադատությունը միայն դյուրացնում է կառավարչության վողջ սիստեմի բարելավման աշխատանքը, դյուրացնում է՝ մասսաներին մերձեցնել և նրանցը կառավարչական գործունեությանը մասնակից դարձնել։ Բանվոր դասակարգը և կուսակցությունը առանց վորևե վախի՝ բացարձակապես խոսում են իրենց պակա-

ությունների և սխալների մասին, քանի վոր չունեն, ինչպես այդ տեղի ունի կապիտալիստական պետության մեջ, թշնամաբար տրամադրված աշխատավոր մասսաներ։ «Պրոլետարիատը չի վախենում խոստովանել, վոր հեղափոխության ժամանակ այս ու այն գործերը փառավոր կերպով հաջողվեցին, իսկ այն չհաջողվեց։ Բոլոր հեղափոխական կուսակցությունները, վորոնք մինչև օրս կործանվել են, կործանվել են այն պատճառով, վոր շատ եյին պարծենում և չեյին կարողանում տեսնել թե ինչումն է ուժը. նրանք վախենում եյին իրենց թուլությունների մասին խոսել։ Իսկ մենք չենք կործանվի, քանի վոր չենք վախենում մեր թուլությունների մասին խոսել և կսովորենք այդ թուլությունները հաղթահարել» (Լենին)։

Մեր զարգացման այս շրջանում, յերբ մենք վերաշինում ենք վողջ ժողովրդական տնտեսությունը նոր հիմքերի վրա, առանձնապես կարևոր է ինքնաքննադատությունը։ Այդպիսի հսկայական գործում կարող են հազարավոր սխալներ, հազարավոր պակասներ տեղի ունենալ։ Այդ պակասները անհրաժեշտ է ուղղել։ Կան այնպիսի տնտեսարարներ, վորոնք ներկա շրջանում շեղվում են հեղափոխական գծից։ Կան այնպիսի կոմունիստներ և խորհրդային աշխատողներ, վորոնք բուրժուական տարրերի ազդեցության են յենթարկվում և մասսաներից կտրված լինելու պատճառով կազմալուծվում և այլասերվում են։ Պետք է «գործնական, անողոք ճշմարիտ-հեղափոխական կռիվ մղել չարիքի կոնկրետ ներկայացուցիչների դեմ։ Խորհրդային իշխանությունը պետք է աջակցի քննադատական յելույթներին, յեթե դրանց մեջ ճշմարտության գոնե մի հատիկ կա։

ԲԳՎԺԿ օգնելու համար կազմակերպվում են «կամավորների» և «հետազոտողների» օժանդակ խմբակներ, կոմյերիտական «Թռուցիկ կավալերիայի մասեր»։ Կոմյերիտական բջիջներն ու արհմիությունները սեփական ձեռներեցությամբ կազմակերպում են խմբեր, տեղերում, հիմնարկություններում և ձեռնարկություններում հետազոտում են գործերը, գրի առնում բյուրոկրատիզմը և նյութերը հանձնում են ԲԳՎ։ Սա բոլորին աստիճանաբար «վերստուգության և հսկողության գործին» մասնակից անելն է։ Առաջին անգամ միայն սոցիալիզմի օրով քաղաքակրթված հասարակության պատմության մեջ բնակչության մասսան բարձրա-

նում է ինքնուրույն մասնակցության ունենում վոչ միայն ընտրությունների և ձայնտվությունների մեջ, այլև կառավարչության առօրյա գործում։ «Սոցիալիզմի օրով բոլորը հերթով կկառավարեն և արագ կընտելանան այն հանգամանքին, վոր վոչ վոք չկառավարի» (Լենին)։

Պատժելով առանձին բյուրոկրատներին, կրճատելով հիմնարկությունների շտատները, վոչնչացնելով ավելորդ ինստանցիաները, անհրաժեշտ է աչքի առաջ ունենալ հիմնական նպատակը—ապարատի և մասսաների մերձեցման, կառավարչության գործին մասսաներին մասնակից անելը։ Բյուրոկրատիզմի դեմ պայքարելու կարևորագույն գործիք է հանդիսանում մասսաների կուլտուրական մակարդակի բարձրացումը, քանի վոր բյուրոկրատիզմի դեմ հաջող պայքարելու համար անհրաժեշտ է մասսաների վորոշ կուլտուրականություն, վորը ցանկություն, հմտություն և հնարավորություն է ստեղծում բյուրոկրատիզմի դեմ պայքարելու, ապարատի վերստուգությունը իրականացնելու։

Զրույց հինգերորդ

ԿՈՄՈՒՆԻԶՄԸ — ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ՎԵՐՋՆԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆ Է

1. ՍՈՑԻԱԼԻԶՄ

Դասակարգերի անհետացումը սոցիալիզմի օրով. — Կոմունիստները պայքարում են նոր հասարակակարգ ստեղծելու համար, մի այնպիսի հասարակակարգ, վորտեղ չեն լինի դասակարգեր, չի լինի վո՛չ աղքատություն, վո՛չ շահագործում, և վո՛չ էլ մարդու ճնշում մարդու վրա։

«Դասակարգերը, — ասում է Վլադիմիր Իլյիչը, — դրանք մարդկանց այնպիսի խմբեր են, վոր շնորհիվ հասարակական տնտեսության վորոշ ձևի մեջ բռնած իրենց տեղերի տարբերության, նրանցից մեկը կարող է յուրացնել մյուսի աշխատանքը»։ Կապիտալիստական տնտեսության մեջ մասնավոր սեփականությունը արտադրության գործիքների և միջոցների, այն է՝ ֆաբրիկների և մեքենաների վրա, թույլ է տալիս կապիտալիստներին յուրացնել բանվորների աշխատանքը։ Խոշոր ֆաբրիկան շարժման մեջ է դրվում և սպասարկվում հազարավոր բանվորների աշխատանքով, սակայն այդ հսկայական կոլլեկտիվի կողմից արտադրած պրոդուկտն այստեղ պատկանում է մի կապիտալիստի։ Խոշոր կապիտալիստների մի խմբակ, ամբողջ հասարակության միլլիոնավոր բանվորների ձեռքով ստեղծված ապրանքների տերն ու տնօրենն է հանդիսանում, վորպես յուր սեփականություն։ Կապիտալիստական հասարակակարգում արտադրությունը *համայնական* է, կոլլեկտիվ, իսկ յուրացումը՝ *մասնավոր*, անհատական։

Վորպեսզի վոչնչացնել դասակարգերը, վորպեսզի վերջ տալ մարդու շահագործմանը մարդու կողմից, անհրաժեշտ է վոչնչացնել դասակարգերի շահագործման հիմքը՝ սեփականությունը։ «Կոմունիստները, — գրում է Մարքսը «Կոմունիստական Մանիֆեստ»-ում, — կարող են արտահայտել իրենց տեսությունը մի խոսքով, այն է՝ մասնավոր սեփականության վոչնչացում»։ Աշխատանքի ամբողջ միջոցները և գործիքները, բոլոր մեքենաները, ֆաբրիկաները, գործարանները պետք է անցնեն ամբողջ հասարակության, պետք է անցնեն աշխատավորների ամբողջ կոլլեկտիվի ձեռքը։ Դասակարգերի լիակատար վոչնչացման համար պետք է վոչ միայն տապալել կալվածատերերին և կապիտալիստներին, վոչ միայն վերջ տալ նրանց սեփականությանը, այլև պետք է վերացնել *ամեն* մի մասնավոր սեփականություն, նույն թվում և մանր արտադրողի սեփականությունը։ Պետք է վերանա բանվոր դասակարգի և մանր սեփականատերերի դասակարգի, այն է գյուղացիների միջև յեղած տարբերությունը։ Ապադասակարգային հասարակակարգում չի լինի վո՛չ բանվոր և վո՛չ գյուղացի. այնտեղ բոլորը պիտի լինեն հասարակական տնտեսության աշխատավորներ։

Սոցիալիստական հասարակակարգում չկան դասակարգեր. այդ պատճառով էլ նրա օրոք արտադրության միջոցների տերն ու տնօրենն է հանդիսանալու վոչ թե վորևէ դասակարգ, այլ ամբողջ մարդկությունն՝ ինչպես միասնական վիթխարի ընկերական մի արտել։ Վոչ մի ձեռնարկություն չի պայքարում ու չի մրցում մյուսների հետ, ինչպես դա լինում է կապիտալիզմի օրոք, վորովհետև ամեն մի ֆաբրիկա, ամեն մի գործարան և հանք, ամեն մի խոշոր ձեռնարկություն գյուղատնտեսության մեջ, հանդիսանում են կարծես թե հասարակական ամբողջ տնտեսությունն ընդգրկող համաժողովրդական մի արհեստանոցի բաժանմունքները, մասերը։ Պրոդուկտներն այստեղ չեն արտադրվում ծախվելու համար, նրանք միմյանց հետ չեն փոխանակվում և այդ պատճառով էլ չկա վո՛չ առևտուր և վոչ փող։ Ամբողջ արտադրածը գնում է պահեստները և այնուհետև բաշխվում հասարակության անդամների վրա։

Սոցիալիստական արտադրության պլանաչափությունը. — Սոցիալիստական տնտեսության վիթխարի, բարդ և միասնական կազմակերպությունը չի կարող գոյություն ունենալ առանց արտադրության ընդհանուր պլանի։ Յեթե ամբողջ տնտեսությունը համայնական մի արտել է, ապա այստեղ ամեն ինչ պետք է նախորոք հաշված և համաձայնեցված լինի. Ինչպես բաշխել բան-

վորական ձեռքերն արդյունաբերության առանձին ճյուղերի միջև, ինչպիսի ապրանքներ և վո՞րքան արտադրել, վո՞րտեղ և ինչպիսի ֆաբրիկաներ ու գործարաններ կառուցել, ո՞ւր ուղարկել պատրաստած պրոդուկտները և այլն։ Հակառակ կապիտալիստական տնտեսության, վորտեղ թագավորում է արտադրության անարխիա, մրցում, անպլանաչափություն, սոցիալիստական տնտեսությունը հիմնված է գիտակից ու պլանաչափ ղեկավարության, ճշգրիտ հաշվառման և կոնտրոլի (հսկողության) վրա։

Կապիտալիզմի որոք արտադրության ընթացքը կախում չունի մարդկանց կամքից, այստեղ տնտեսական օրենքները յերևան են գալիս կույր ուժով, վորպես կործանարար ճգնաժամեր, վորոնք մրրկի նման վոչնչացնում են բազմաթիվ ձեռնարկություններ և ապրանքներ։ Սոցիալիզմի որոք արտադրության ընթացքը կախում ունի մարդկային կամքից և ղեկավարվում է նրանով. մարդիկ իրենք են գիտակցաբար կանոնավորում արտադրության պրոցեսը, ղեկավարում այն։ Կապիտալիստական հասարակակարգն անկազմակերպ, անիշխանական հասարակարգ է, իսկ սոցիալիստականը՝ կազմակերպված հասարակակարգ է։

Կոմունիզմի յերկու ֆազաները (փուլերը). «Կապիտալիզմից,— գրում է Լենինը,— մարդկությունը կարող է անմիջապես անցնել միայն սոցիալիզմին, այսինքն արտադրության միջոցների ընդհանուր տիրանալուն և պրոդուկտների բաշխմանը՝ ըստ յուրաքանչյուրի աշխատանքի։ Մեր կուսակցությունն ավելի հեռուն է նայում. սոցիալիզմն անխուսափելիորեն պետք է աստիճանաբար աճելով վերածվի կոմունիզմի»։ Ինչպես տեսնում ենք, Լենինը սոցիալիզմը հաշվում է ապադասակարգային նոր հասարակության միայն առաջին, ստորին աստիճանը։ Նրա բարձր աստիճանը հանդիսանում է լրիվ և լիակատար կերպով յուր զարգացումն ստացած կոմունիզմը։ Սոցիալիզմի և կոմունիզմի միջև յեղած այդ ավելի ճշգրիտ և գիտականորեն հիմնավորված տարբերությունը առաջին անգամ սահմանեց Մարքսը։ Իսկ ինչով է տարբերվում ստորին աստիճանը՝ սոցիալիզմը, բարձր աստիճանից՝ կոմունիզմից։

Նոր հասարակության այդ յերկու աստիճանները նման են միմյանց նրանով, վոր և՛ այստեղ, և՛ այնտեղ գոյություն չի

ունենալու մասնավոր սեփականություն արտադրության միջոցների վրա, գոյություն չեն ունենալու դասակարգեր, և արտադրությունն ունենալու յե կազմակերպված ու պլանային բնույթ*)։ Իսկ տարբերվում են նրանք միմյանցից հասարակության անդամների միջև մթերքները բաշխելու ձևով։

«Աշխատանքի հավասար քանակի համար, պրոդուկտների հավասար քանակ» — այսպես է բաշխման կանոնը սոցիալիզմի որոք։

Յուրաքանչյուր մարդու աշխատանքը՝ ամբողջ հասարակական աշխատանքի մի վորոշ մասն է, վորոշ բաժինը. Նրա համապատասխան էլ նա ստանում է ամբողջ հասարակության մեջ արտադրված պրոդուկտների յուր բաժինը։ Աշխատողը ներկայացնում է յուր գրքույկը կամ վկայագիրը, վորտեղ նշանակված է, թե վորքան աշխատանք է նա տվել կոլլեկտիվին։ Նրանով նա ստանում է (դուրս գալով այն աշխատանքը, վորը գնում է հասարակական ֆոնդի համար) ճիշտ այնքան, վորքան նա յե տվել հասարակության։ Յեթե աշխատողն աշխատել է 5 ժամ՝ վորից մի ժամը նա տալիս է արտադրության լայնացման ու բարելավման և հասարակական ուրիշ կարիքների բավարարման անհրաժեշտ ֆոնդեր ստեղծելու համար, ապա նա կարող է ստանալ պրոդուկտների այնպիսի քանակ, վորպիսին կարող է արտադրվել 4 ժամվա ընթացքում։

Կարծես թե թագավորում է լիակատար հավասարություն։ Սակայն Մարքսը ցույց տվեց, վոր պրոդուկտների այդպիսի իբր թե հավասար բաշխումով, վերջնականապես տակավին չի վերացվում առանձին մարդկանց բարեկեցության միջև յեղած անարդար տարբերությունը, ամբողջապես չի վերացվում անհավասարությունը։

Յեվ իսկապես, այստեղ տարբեր մարդկանց վերաբերյալ կիրառվում է միատեսակ չափ, միատեսակ մասշտաբ։ Սակայն մարդիկ իրականում միատեսակ չեն, հավասար չեն միմյանց։

Յուրաքանչյուրը, հասարակական աշխատանքի մեջ ունենալով ուրիշների համեմատությամբ հավասար մաս, հասարարական պրոդուկտից էլ ստանում է ուրիշների համեմատու-

*) Այդ պատճառով էլ հաճախ «սոցիալիզմ» և «կոմունիզմ» բառերը գործածվում են վորպես հավասարանիշ բառեր։

թյամբ հավասար բաժին։ Սակայն փաստական հավասարություն դեռ չկա, վորովհետև մարդիկ հավասար չեն. մեկն ավելի ուժեղ է, մյուսն ավելի թույլ, մեկը միևնույն ժամանակամիջոցում կատարում է ավելի շատ աշխատանք քան մյուսը, մեկն ամուսնացած է, մյուսը վոչ, մեկը յերեխաներ շատ ունի, մյուսը քիչ։ Չե՞ վոր հիմա յել հավասար աշխատավարձ ստացող բանվորները միևնույն առատության մեջ չեն ապրում. վոմանք ապրում են ավելի լավ, ավելի հարուստ և լիակատար կերպով բավարարում են իրենց պահանջները, իսկ վոմանք՝ վատ, ավելի աղքատ, զրկելով իրենց յատ բանում։ Բանից դուրս է գալիս, վոր հասարակությունից հավասար քանակությամբ պրոդուկտներ ստացող մարդիկ միատեսակ չեն ապրում։ Այսպիսով մենք գալիս ենք այն, առաջին հայացքից, անհեթեթ յեզրակացության, վոր «հավասար իրավունքը» չի վոչնչացնում անհավասարությունը, քանի վոր պրոդուկտները բաշխվում են ըստ աշխատանքի քանակի և վոչ ըստ պահանջների, ինչպես կոմունիզմի ժամանակ։

«Կոմունիզմի առաջին փազան,—ասում է Վլադիմիր Իլյիչը,—արդարություն և հավասարություն տալ չի կարող։ Հարստության մեջ յեղած տարբերությունները մնալու յեն, տարբերություններ, վորոնք անիրավացի յեն, բայց անկարելի յե լինելու մարդու շահագործումը մարդու կողմից, վորովհետև չի կարելի խլել և սեփականացնել արտադրության միջոցները—ֆաբրիկաները, մեքենաները, հողը և այլն»։ Սոցիալիզմի ժամանակ առանձին մարդկանց բարեկեցության մեջ մի քանի տարբերություններ մնալու յեն, սակայն դրանք չեն լինի դասակարգային տարբերություններ, այսինքն հնարավորություն չեն տալու մարդկանց մի խմբակին իրեն յուրացնել մյուսի աշխատանքը.

Պետության մահացումը.—Մեզ մնում է պարզել սոցիալիստական հասարակության մի նոր տարբերությունն ես կոմունիստականից։ Մենք արդեն գիտենք, վոր ամեն մի պետություն մի մեքենա յե, վորով մի դասակարգ ճնշում է մյուս դասակարգին։ Վոր չափով չկան կապիտալիստներ, չկա սեփականություն, չկա շահագործում, չկան դասակարգեր, վոր չափով բոլոր մարդիկ աշխատանքային մի մտերիմ ընկերության անդամ են, այն չափով էլ պետությունը պետք է մահանա, վորպես մի դասակարգի

բռնության գործիք մյուս դասակարգի վրա։ Այստեղ վոչ մի հիմունք չկա մարդկանց վորևե խմբակին յետ մղելու ամբողջ հասարակական, տնտեսական գործերը ղեկավարելուց։ Այստեղ բոլոր մարդիկ, առանց վորևե բացառության մասնակցում են ղեկավարության գործին։

Սոցիալիզմի որոք, սակայն, պետությունը չի կարող ամբողջապես մեռնել։ Սոցիալիզմը ծնվում և ծագում է կապիտալիզմից, նա ամեն տեսակետից կրում է յուր վրա հին աշխարհի կնիքի մնացորդները, նա,—ինչպես արտահայտվում է Մարքսը,—ծածկված է «հին հասարակության ժառանգական բծերով»։ Միանգամից չի ստեղծվելու նոր մարդը, վորի համար հանրակեցության օրենքների և հասարակության շահերի պահպանումը սովորություն դարձած լինի։ Կազմակերպված հասարակությունը պիտի պաշտպանի աշխատանքային դիսցիպլինան, պիտի պայքարի ծուլության, աղայության, թափթփվածության և առանձին անձերի հանցագործության դեմ։ Քիչ ժամանակ չի անցնի մինչև մարդիկ մաքրվեն հին հասարակության կեղտից, մինչև նրանք սովորեն կատարել համայնականության հասարակ պայմանները և կանոնները, առանց վորևե բռնության, առանց վորևե յենթարկման, առանց վորևե ստիպողականության, և այդ պատճառով էլ «առանց բռնության առանձին ապարատի, վորը կոչվում է պետություն» (Լենին)։ Սոցիալիզմի ժամանակ մարդը հասարակությունից տակավին չի կարող վերցնել այնքան մթերք, վորքան ինքն է ուզում. նա պիտի վերցնի ուղիղ այնպիսի քանակությամբ, վորի վրա ինքն իրավունք ունի։ Այդ պատճառով էլ պետք է մնա ստիպողականության ապարատը, վոր կարողանա ստիպել նրան պահպանել այդ իրավունքը, ստիպել չկատարել այն, ինչի վրա նա իրավունք չունի։ Պետությունը սոցիալիզմի ժամանակ պետք է իրականացնի խիստ կոնտրոլ աշխատանքի չափի և սպառման չափի վրա, պետք է պաշտպանի աշխատանքի հավասարություն և պրոդուկտների բաշխման հավասարություն։

Յեվ այսպես, պետության, այն է բռնության և ստիպողականության ապարատի մնացորդները սոցիալիզմի ժամանակ դեռ մնում են։ Սակայն այդ պետությունն արմատական կերպով տարբերվելու յե դասակարգային հասարակության պետությունից։

նա չի լինելու մի վորևե դասակարգի, հասարակության վորևե, թեկուզ մեծ մասի, գործիքը, նա լինելու յե ամբողջ հասարակության կազմակերպությունը։ Այստեղ ստիպողականությունը և բռնությունը չեն ուղղվում հասարակական վորևե խմբի դեմ։ Այստեղ ամբողջ միլիոնների կոլլեկտիվը, ամբողջ ընկերական արտելը ստուգում ե, պատժում ե առանձին մարդկանց հանցագործությունները։ Այդ խնդիրը շատ հասարակ ե, հեշտ ու պարզ, և այդ պատճառով էլ պետության դերը հանգելու յե գլխավորապես հասարակ հաշվառման և հսկողության։ Աշխատանքը և աշխատողի ստացած մթերքների քանակը նշանակելու համար հարկավոր չե իմանալ ավել, քան թվաբանական չորս գործողությունները։ Այդ պատճառով էլ այստեղ պետության աշխատանքը կատարելու յեն վոչ թե առանձին պաշտոնյաներ (չինովնիկներ), այլ հասարակության յուրաքանչյուր անդամ, յուրաքանչյուր մարդ։ Այդ բոլոր պատճառների հետևանքով, Լենինը սոցիալիզմի ժամանակվա պետությանն անվանում ե «նիրհող», «մահացող», «անհետացող» պետություն։

Կարող են հարցնել. իսկ ինչո՞ւ սոցիալիստական հասարակության մեջ պետք ե մթերքները բաժանել յուրաքանչյուրի աշխատանքի չափի համաձայն։ Այդ հարցը շատ կարևոր ե և պահանջում ե յուր պատասխանը։

Սոցիալիզմը յեվ հասարակության արտադրական ուժերը.— Հասարակության ստեղծած անհրաժեշտ առարկաների քանակը կախում ունի արտադրական ուժերի զարգացման աստիճանից։ Յուրաքանչյուր աշխատող միևնույն ժամանակամիջոցում կարող ե արտադրել մթերքների ավելի շատ կամ ավելի քիչ քանակություն, այլ կերպ ասած, նրա աշխատանքը լինում ե ավելի կամ պակաս արտադրողական։ Աշխատանքի արտադրողականությունը կախում ունի և նրա լարվածությունից, բայց գլխավորապես՝ մեքենաների վորակից և ուժից, այն մեքենաների, վորոնց ոգնությամբ բանվորն աշխատում ե։ Այսպես, հասարակության արտադրական ուժերն այնքան բարձր են, ամբողջ հասարակության արտադրած մթերքների քանակն այնքան շատ ե, վորքան հասարակության տրամադրության տակ շատ են մեքենաներ, վորքան նրանք ավելի լավ են, վորքան արտադրությունն ավելի խոշոր ե։ Որինակ, Ամերիկայում, վորտեղ հասարակության արտադրության

ուժերը ներկայումս գտնվում են ամենաբարձր մակարդակի վրա, բնակչության յուրաքանչյուր անձին, հաշված և փոքրերին ու ծերերին՝ ընկնում ե 50 պողպատյա մեխանիկական ստրուկ (այսինքն մեխանիկական ուժով ե փոխարինված 50 մարդու ուժ)։

Սոցիալիզմի կառուցման համար անհրաժեշտ ե արտադրական ուժերի զարգացման շատ բարձր մակարդակ։ Սոցիալիզմի որոք աղքատությունը պետք ե անհետանա, յուրաքանչյուրը պետք ե ապահովված լինի լավ և առատ կյանքով, իսկ դա հնարավոր կլինի միայն այն ժամանակ, յերբ հասարակության բոլոր անդամների աշխատանքը դառնա ավելի արտադրողական։ Սոցիալիզմն անհնար ե՝ քանի գոյություն ունեն մեքենաներ չգործադրող միլլիոնավոր մանր գյուղացիական տնտեսություններ։ Սոցիալիզմն անհնար ե՝ քանի գյուղացին աշխատելով մինչև քրտնքի մեջ խեղդվելը, ապրում ե աղքատ և սոված, շնորհիվ յուր աշխատանքի արտադրողականության ցածր լինելուն։ Բայց և ճշգրիտ հաշվառման ու հսկողության վրա հիմնված պլանային և կազմակերպված տնտեսություն էլ չի կարելի ստեղծել՝ քանի գոյություն ունեն անհագին քանակությամբ մանր, անջատ-անջատ տնտեսություններ։

«Սոցիալիզմն անյերևակայելի յե,—գրում ե Լենինը,—առանց նորագույն գիտության վերջնական խոսքի համաձայն կառուցված խոշոր կապիտալիստական տեխնիկայի»։ Սոցիալիզմը կարող ե լրիվ կերպով կառուցվել միայն քաղաքն ու գյուղն ընդգրկող խոշոր արդյունաբերության և ելեքտրիֆիկացիայի հիման վրա։

Սոցիալիզմ մտցնելու համար անհրաժեշտ արտադրական ուժերի զարգացման այդ բարձր մակարդակը (այնպիսի մակարդակ, վորը համապատասխանի գոնե արտադրության զարգացման այն բարձրության, վորին արդեն հասել են ամենաառաջավոր կապիտալիստական յերկրները) սակայն բավական չե, վորպեսզի յուրաքանչյուրն ստանա ըստ յուր պահանջների, և վոչ ըստ յուր աշխատանքի։ Նրա համար, վորպեսզի բոլոր մարդիկ կարողանան լիակատար կերպով բավարարել իրենց բոլոր և ամենաբազմազան պահանջները, հարկավոր ե արտադրության այնպիսի վերելք, անհրաժեշտ ե այնպիսի արդյունաբերություն, վոր նորագույն կապիտալիզմի ստեղծած արդյունաբերությունը նրա առաջ յերևա վորպես վոչնչություն։

Բացի դրանից, միանգամից չեն դաստիարակվում այնպիսի մարդիկ, վորոնք կամավոր կերպով տան հասարակությանն այնքան աշխատանք, վորքան կարող են, և վորոնք կամավոր կերպով վերցնեն հասարակությունից **միայն այն**, ինչ իրենց անհրաժեշտ ե։ Միանգամից չի անհետանալու դարերով ստեղծված կուտակելու սեփականատիրական սովորությունը։ «Բանվոր դասակարգը,—ասում ե Լենինը,—չի կարող մի հարվածով իրենից դեն գցել՝ կապիտալիստների և կալվածատերերի հասարակությունից, շահագործողների և աշխարհակերների հասարակությունից, կեղտոտ շահախնդրության ու քչերի անձնապես հարստանալու և շատերի աղքատության հասարակությունից ժառանգած թուլությունները և պակասությունները»։ Այդ պատճառով ել ստիպված պետք ե պահպանել մթերքների բաշխումը ըստ աշխատանքի մինչ այն ժամանակ, քանի դեռ չի դաստիարակված՝ հին աշխարհի փոշին իր վրայից թափ տված նոր և ավելի լավ մարդը, քանի դեռ ահագին չափով չեն աճել մարդկային հասարակության արտադրական ուժերը և նրա իշխանությունը բնության վրա։

2. ԿՈՄՈՒՆԻԶՄ

Կոմունիստական հասարակության հիմնական հատկանիշները յեվ առավելությունները.—Անդասակարգային հասարակության մեջ մարդկության **արտադրական ուժերն** անխուսափելիորեն պիտի զարգանան և բարձրանան վեր, անհամեմատորեն ավելի արագ, քան կապիտալիզմի որոք։ Յեվ հասկանալի յե. ազատվելու յե վիթխարի քանակությամբ եներգիա, վորն այժմ մարդկությունը ծախսում ե դասակարգային պայքարի վրա։ Դժվար ե նույնիսկ հաշվել, թե վո՞րքան աշխատանք և ուժ ե պահանջվում քաղաքականության, գործադուլների, ապստամբությունների, դատարանների, վոստիկանության, պետական իշխանության և ամբողջ աշխարհում յեռացող ամենօրյա պայքարի վրա։ Կոմունիստական հասարակության մեջ, վորտեղ մարդկանց միմյանց դեմ մղվող պայքարը վերջանալու յե, ազատված ամբողջ ուժերը գնալու յեն արտադրական աշխատանքի վրա։

Այստեղ հասարակության տրամադրության տակ մնալու յեն նաև այն անսպառ ուժերը և միջոցները, վորոնք քայքայվում և

ծախսվում են կապիտալիստների մրցման որոք, կործանարար կրիզիսների և սարսափելի ու ամեն ինչ ամայի դարձնող պատերազմների պայմաններում։ Միլլիարդավոր բանվորական օրեր են ծախսված՝ վոչնչացնող գործիքներ պատրաստելու վրա։ Տասնյակ միլլիոններով սպանվածներ, հաշմանդամ դարձած և աշխատավորների շարքից դուրս ընկածներ —այսպես են համաշխարհային տնտեսության անվերադառնալի կորուստները վերջին պատերազմի հետևանքով։ Վորքա՜ն ծախսեր են լինում շնորհիվ կապիտալիստական արտադրության անկազմակերպվածության ու թափթըփվածության, վորքա՜ն ձեռնարկություններ են կործանվում կապիտալիստների փոխադարձ պայքարի պատճառով։ Վերոհիշյալ պատճառների հետևանքով այժմ իզուր կորսվող աշխատանքի այդ հսկայական մասսան կոմունիստական հասարակակարգում մնալու յե հասարակության տրամադրության տակ։

Պլանաչափ և կազմակերպված տնտեսությունը վոչ միայն նախապաշտպանելու յե ավելորդ ծախսերից, այլ և **բաց ե անելու լայն հնարավորություններ տնտեսությունը տեխնիքական տեսակետից բարելավելու համար**։ Չպետք ե մոռանալ, վոր կապիտալիզմի որոք կատարելագործված նոր մեքենաները գործադրվում են վոչ թե այն ժամանակ, յերբ դա օգնում ե բարելավել արտադրությունը, այլ այն ժամանակ, յերբ դա խոստանում ե նորանոր օգուտներ և շահույթներ։ Կապիտալիստի համար կարևոր չե, թե վորքան, ինչ վորակի և ինչպիսի ապրանքներ են արտադրվում յուր ֆաբրիկայում, նրան կարևոր ե միայն շահույթի չափը։ Հասկանալի յե, վոր նա յերբեք չի սկսի գործադրել նոր և թանկ մեքենաներ միայն նրա համար, վոր դրա հետևանքով ավելանում ե ֆաբրիկայի՝ հասարակության համար արտադրած մթերքների քանակը։ Նա չի մտածում հասարակության շահերի համար, նա հոգ ե տանում միայն իր օգուտների մասին։ Յեթե մեքենան արժենա նշանակալի կերպով ավելի եժան, քան իր կողմից դուրս քշված բանվորական ուժը, յեթե մեքենայի գործադրումից նշանակալի չափով բարձրանա շահույթի չափը, ապա միայն այդ դեպքում կապիտալիստը կլինի մեքենայի, նոր տեխնիկայի կողմնակիցը։ Այսպիսով, կապիտալիզմի որոք աղքատությունը և բանվորների ցածր աշխատավարձը դառնում են տեխնիկայի զարգացմանը խոչընդոտ հան-

ղխսացող պատճառներ։ Գյուղում, գյուղական տնտեսության մեջ, վորտեղ բանվորական ձեռքերն ավելի եժան են քան քաղաքում, բարդ մեքենաների գործադրումն ուշանում է ավելի մեծ չափով։

Կոմունիստական հասարակության մեջ անհետանալու յե շահույթի մասին հոգ տանելը, այնտեղ տեխնիկական ամեն մի բարելավում տարածվելու յե անմիջապես և կիրառվելու յե կյանքում ամեն տեղ։ Յեվ այդ բարելավումներն ու կատարելագործումները լինելու յեն անհամեմատ ավելի շատ։ Անհամեմատ լինելու են ավելի շատ նաև գյուտերը, վորովհետև մարդիկ լինելու յեն ավելի կրթված։ Արտադրության ամբողջ ընթացքը հասկացող միլլիոնավոր աշխատողներ գիտակցաբար աշխատելու յեն նրա լավացման և կատարելագործման համար։

Կոմունիստական հասարակության մեջ անհետանալու յեն իրենց ամբողջ կյանքում անգործ թափառող և ուրիշի հաշվին անչափ ճոխության մեջ ապրող պարազիտ-կապիտալիստները։ Անհետանալու յեն լակեյները, պալատականները, պաշտոնյաները (չինովնիկները), պոռնիկները, տերտերները, այսինքն պարազիտ դասակարգերին սպասարկող մարդկանց ամբողջ մասսաները։ Անհետանալու յեն անգործների բանակը, աղքատներն ու մուրացկանները, անապաստանները—մի հսկայական ուժ, վորը կապիտալիզմի որոք չի ոգտագործվում արտադրության մեջ։ Հասարակության բոլոր անդամները, ամբողջ մարդիկ առանց բացառության պիտի աշխատեն, նրանք իրենց որվա մի մասը պիտի զբաղված լինեն արտադրական աշխատանքով ֆաբրիկաներում, տրանսպորտում և հողագործության մեջ։

Մարդկային կուլտուրան, տեխնիկան և գիտությունը հասնելու յեն չեղած բարձրության և ծաղկման։ Պատրաստված մթերքների քանակն այնքան է ավելանալու, վոր հնարավոր է լինելու բավարարել մարդկանց շարունակ աճող պահանջները։ Իսկ այդ պահանջները, իհարկե, լինելու յեն անհամեմատ ավելի բարձր, ավելի բարդ և ավելի բազմազան քան այժմ։

Ամբողջ կոլլեկտիվի հսկողության տակ, արտելային աշխատանքը դաստիարակելու յե մարդու մեջ հասարակության շահերին գիտակցաբար վերաբերվելու նոր սովորություններ և նոր դիսցիպլինա։ Մարդկանց բոլոր պակասությունների և բոլոր թուլությունների ծնողն են հանդիսանում կապիտալիստական տանջա-

րանում թագավորող տառապանքը, չքավորությունը, մարդկանց տգիտությունը, մշտական հոգսը մի կտոր հացի համար, մշտական թշնամությունը, անարդարությունը և ճնշումը։ Յերբ մարդ դեն շպրտի յուր ուսերից վրդովվեցուցիչ և տանջալի հոգսերը վաղվա մասին, յերբ վոչնչացվեն սովը, աղքատությունը և մարդկանց տառապանքները, յերբ անհետանան մարդկանց թշնամության բոլոր հիմքերը, այն ժամանակ մարդը վերջնականապես կդադարի ձգտել սեփականության, կդադարի մտածել անձնական շահի մասին։ Նրա գլխավոր նպատակը և գլխավոր ուզածը լինելու յե՝ մարդկանց կյանքն էլ ավելի լավացնելու, յուր աշխատանքով հասարակությանը հնարավորության չափ ավելի շատ ոգնելու ցանկությունը։ Յեվ հենց ինքն աշխատանքն էլ դադարելու յե լինել հյուծող ու քայքայող մի բեռ. խոշոր ուժ ու լարվածություն պահանջող ամբողջ աշխատանքը, կեղտոտ և անդուրեկան ամեն տեսակի աշխատանքը սկսելու յեն կատարել մարդու պողպատյա ստրուկները—մեքենաները։ Արտադրության ուժերի զարգացման հետ միասին բանվորական որն ավելի և ավելի կրճատվելու յե։ Այլ ևս վոչ մի պատճառ չի լինի, վոր ստիպի պահել մթերքների բաշխումն ըստ աշխատանքի. մարդիկ վերջապես կիրառելու յեն կյանքում «յուրաքանչյուրից՝ ըստ իր ընդունակությունների, յուրաքանչյուրին՝ ըստ իր կարիքների» մեծ լոզունգը։

Մարդկությունը բարձրանալու յե ապադասակարգային հասարակության բարձրագույն աստիճանի, այն է՝ լրիվ և լիակատար կերպով յուր զարգացումն ստացած կոմունիզմի աստիճանի վրա։

Այստեղ վերջնականապես անհետանում է ամեն մի ստիպողականություն և մարդկանց կառավարելու ամեն մի կարիք։ Մարդիկ աշխատում են վոչ թե նրա համար, վոր այս կամ այն որենքներն են իրենց ստիպում, այլ կամավոր կերպով, իրենց ցանկությամբ։ Յեթե մի վորոշ արտադրության համար անհրաժեշտ են նոր աշխատողներ, ապա մարդիկ իրենք են գնում այնտեղ, առանց վորևէ հրամանի՝ իրենք են գիտակցաբար կատարում այդ գործը, ղեկավարվելով ամբողջ յերկրագնդի վրա տարածված հաշվառման վիթխարի կայանների տված տեղեկություններով։ Կոմունիստական հասարակության

մեջ չկա նույնպես սպառման մթերքների բաշխման և վոչ մի կանոն։ Մեծ աշխատանքային ընկերության յուրաքանչյուր անդամ, առանց վորևէ սահմանափակման վերցնում է իրեն այն մթերքները, վոր ինքն է ուզում և այնքան, վորքան իրեն պետք է։

Բուրժուական գրչակները քիչ չեն աշխատել, վորպեսզի ապացուցեն այդպիսի հասարակակարգի անկարելիությունը. «Յեթե ամեն մարդ սկսի տանել վորքան ուզում է, —ասում եյին նրանք,—հասարակությունը կործանվելու յէ, վորովհետև, բնական է, վոր բոլորն էլ ցանկանալու յեն վերցնել ինչքան կարելի յէ ավելի շատ, վերցնել առարկաների անհաշիվ քանակ և այսպիսով թալանելու յեն ամեն ինչ»։ Այդ մարդիկ իրենց բոլոր դատողություններում յենթադրում են, վոր կոմունիստական հասարակության մեջ էլ մնալու յէ սովորական բուրժուական մարդը, «ոգավողը» և սեփականատերը։ Նրանք չեն հասկանում այն, վոր կոմունիստական հասարակարգը «յենթադրում է վոչ այժմյան աշխատանքի արտադրողականությունը և վոչ էլ ներկայի քաղքենուն», վորն ընդունակ է «իզուր» փչացնել հասարակական հարստության պահեստները և պահանջել անկարելին» (Լենին)։ Ապագա հասարակության մարդիկ կարիք չեն ունենալու հավաքել իրենց համար ավելորդ մթերքներ, քանի վոր նրանց չպիտի սպառնա սով և աղքատություն և քանի վոր, մյուս կողմից, տիրանալով իրերին, անկարելի պիտի լինի դրանք դարձնել մարդկանց վրա իշխելու աղբյուր, անկարելի պիտի լինի իրենց յենթարկել և շահագործել մարդկանց։

Պրոդուկտների բաշխման կանոնի վերացման և մարդկանց մեջ հասարակական նոր սովորություններ ստեղծելու հետ միասին, վերջնականապես ավարտվելու յէ և պետության մահացման պրոցեսը։ Մարդիկ ապրելու յեն առանց վորևէ կառավարության, առանց վորևէ բռնության, հրամանի, ստիպողականության, այսինքն առանց պետության, վորովհետև դրա դերն այն է, վոր հարկադրում է, ստիպում է, ճնշում է։ Չկա վոչ մի իշխանություն, վոչ վոք չի կառավարում մարդկանց. ամբողջ կոլեկտիվը կազմակերպված կերպով ղեկավարում է արտադրության ընթացքը։ Հասարակությունը կառավարում է իրերը, սակայն վոչ վոք չի կառավարում հասարակության. վոչ վոք չի տիրապետում, վոչ վոք չի յենթարկվում։

Ապրանքային և ապա կապիտալիստական տնտեսության զարգացումը հասցնում է նրան, վոր քաղաքը բաժանվում է գյուղից։ Բուրժուազիան գյուղը յենթարկում է քաղաքին, կյանքի յէ կոչում վիթխարի քաղաքներ՝ արդյունաբերության, առևտրի և կուլտուրայի կենտրոններ։

Կապիտալիզմի ստեղծած հակասությունը գյուղի և քաղաքի միջև հասցնում է նրան, վոր գյուղական միլլիոնավոր բնակիչներ ապրում են մոռացության գրկում, կտրված են քաղաքի յեռուն և անց ու դարձով լիքը կյանքից, կտրված են կուլտուրայի աղբյուրներից, մատնված են նրան, ինչին Մարքսն անվանում է «գյուղական կյանքի ապշություն» (իդիոտիզմ)։ Իսկ այդ հակասությունն անքակտելի կերպով կապված է արդյունաբերության տեխնիկայից՝ գյուղական տնտեսության տեխնիկայի շարունակ յետ մնալու և հողագործական աշխատանքի ավելի ցածր արտադրողականության հետ։

Կապերի խզումը քաղաքի և գյուղի միջև, շատ ցավոտ կերպով հարվածում է նաև քաղաքում ապրողին։ Մարդկանց հսկայական կուտակումը փոքր տարածության վրա, ջրի, ոդի և հողի թունավորումը, բնությունից կտրված լինելը, մի վորևէ պրոֆեսիայի յենթարկված լինելու հետևանքով մարդու ֆիզիքական զարգացման միակողմանիությունը, այդ բոլորը քաղաքի բնակչին դարձնում են թույլ, ջղային, վատ և հյուծված։ Մարդկության մի կեսի մտավոր յետամնացություն, մյուս կեսի ֆիզիկական այլասերում—ահա քաղաքի՝ գյուղից բաժանվելու հետևանքը կապիտալիզմի որոք։

Կոմունիզմն անկարելի յէ առանց այդ հակադրման վերջնական վոչնչացման, վորն սկսվում է արդեն սոցիալիզմի որոք։ Կոմունիզմի որոք չի լինելու վոչ քաղաք և վոչ գյուղ։ Արդյունաբերությունը տարածվելու յէ ամբողջ յերկրի վրա, վորովհետև բնության ուժերի ոգտագործման տեսակետից դա ամենահարմարն է։ Տեղի յէ ունենալու մարդկության նոր բաշխում ըստ բնակավայրերի։ Մեր յերկրագնդի յերեսն ինքը փոխվելու յէ։ Անհետանալու յեն մեծ քաղաքները, վոչնչացվելու յէ մարդկանց անհագին մասսաների անբնական կուտակումը մի տեղում, անհետանալու յեն նույնպես ամբողջ աշխարհից կտրված, առանձնացված գյուղերը և ագարակները (ֆերմաները)։ Նյու-Յորքը,

յուր յերկնահաս տներով, յուր խեղդող պողպատյա փոքրիկ բնակարաններով, ապագա մարդկանց թվալու յե վորպես անվերադարձ անցյալի գիրկն ընկած կապիտալիզմի մռայլ հուշարձան։ Մարդիկ բնության գրկում դառնալու յեն ավելի ուժեղ և ավելի առողջ։

Խոշոր արտադրությունը և կոլլեկտիվ աշխատանքը գյուղական տնտեսության մեջ, տեխնիկայի և գիտության բոլոր լավագույն նվաճումների կիրառումը նրանում, հասցնելու յեն հողագործությանը չեղած ու չտեսնված ծաղկման։ Գյուղական միլլիոնավոր աշխատողներ ներգրավվելու յեն մարդկության լարված, յեռուն ու պայծառ կուլտուրական կյանքի մեջ։

Կոմունիստական հասարակության մեջ վերջնականապես խորտակվելու յեն մարդկանց բաժանող բոլոր պատնեշները, նույն թվում և ազգային պատնեշները։

Ազգերը — բուրժուական հասարակության անխուսափելի պրոդուկտներ են։ Սակայն հենց այդ կապիտալիստական զարգացումը պատրաստում է պայմաններ՝ ազգերի լիակատար վոչընչացման համար։ Ազգային առանձնացումը, տնտեսական փակվածությունը և առանձին ժողովուրդների ոտարացումը, բոլորը, աճող արդյունաբերության և առևտրի ճնշման տակ, գնալով անհետանալու յեն։ Յերկրագնդի մի ծայրում արդյունագործված հում նյութը մշակվելու յե մյուս ծայրում։ Մի վորևէ հսկա ֆաբրիկայի պատրաստած պրոդուկտները ուղարկվելու յեն հազարավոր վերստերի վրա և սպառվելու յեն շատ յերկրներում։ Ստեղծվելու յե համաշխարհային շուկա՝ յուր բոլոր մասերով միմիանց հետ կապված համաշխարհային տնտեսություն։

Կապիտալիզմը յուր զարգացումով բանվորի համար չի թողնում վոչ մի հայրենիք։ Բանվորը չունի հայրենիք. Նրա հայրենիքը՝ ամբողջ աշխարհն է։ Առանց (դեռ Մարքսի արձակած) «Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացեք» լոզունգի իրագործման, անկարելի յե պրոլետարիատի ազատագրումն ամբողջ աշխարհում։

Կապիտալիզմի խորտակման հետ միասին վոչնչացվելու յե նաև ազգերի միջև յեղած թշնամական վերաբերմունքը. ազատագրված ժողովուրդները համախմբվելու և միացնելու յեն իրենց ուժերը սոցիալիզմի կառուցման

գործում։ Վերջնականապես անցյալի գիրկն են ընկնելու շահագործումը և մի ազգի՝ մյուսին յենթարկվելը։ Ամբողջ մարդկության համերաշխ և կոլլեկտիվ աշխատանքի պրոցեսում աստիճանաբար վոչնչացվելու յեն ազգային տարբերությունները մարդկանց միջև, անհետանալու յե ինքը մարդկության բաժանումն առանձին ազգերի։ Յերկրագնդի տարբեր ծայրերում ապրող մարդկանց կուլտուրական և տնտեսական սերտ հարաբերությունների անհրաժեշտությունը, տեխնիկայի, գիտության և գեղարվեստի բոլոր նվաճումների ավելի թեթև և արագ տարածելու կարիքը, համաշխարհային ամբողջ տնտեսության ընթացքը հաշվի առնող և նրա համար պլան կազմող համաշխարհային հաշվառման բյուրոների ստեղծումը,—ահա այդ բոլորը հասցնելու յեն՝ ամբողջ յերկրագնդի մարդկանց համար մատչելի մի ընդհանուր լեզվի ստեղծման։

Մարդկությունը, վորին կապիտալիզմը բաժանել է բազմաթիվ թշնամական մասերի, վերջապես նորից միանալու յե միասնական, անբաժան համաշխարհային կոլլեկտիվի մեջ։

Կոմունիստական հասարակակարգում ավարտվելու յե կանանց ազատագրման և իրավահավասարեցման գործը, հաստատվելու յե կանանց և տղամարդկանց փաստական հավասարություն։

Դա հնարավոր է դառնալու միայն շնորհիվ բուրժուական ընտանիքի վոչնչացման, ընտանիքի, վորի հիմքը հանդիսանում է մասնավոր սեփականությունը։ «Կոմունիստական Մանիֆեստ»-ում Մարքսն այսպես է ասում ընտանիքի մասին։ «Ինչի՞ վրա յե պահվում ժամանակակից բուրժուական ընտանիքը։ Կապիտալի, մասնավոր վաստակի վրա։ Լիովին զարգացած ձևով այդ ընտանիքը գոյություն ունի միայն բուրժուազիայի համար, բայց նա գտնում է յուր անհրաժեշտ լրացումը պրոլետարների հարկադրյալ անընտանեկանության, ինչպես նաև բացարձակ պոռնկության մեջ»։ Ամուսնությունը բուրժուական միջավայրում՝ դրամական շահերին յենթարկված տնտեսական մի գործարք է։ Կինը ծախվում է ինչպես ապրանք։

Շնորհիվ կապիտալիստական խոշոր արդյունաբերության զարգացման, գնալով ավելի և ավելի յեն քայքայվում ընտանեկան կապերը պրոլետարական միջավայրում։ Արդեն վոչ միայն

«ընտանիքի հայրն» է բանվոր, այլև կինը. իսկ շատ հաճախ, յերեխաները ևս ամբողջ օրն անց են կացնում ֆաբրիկայում։ Այստեղ այլևս ինչ ընտանեկան դյուրալիություն, ինչ ընտանեկան օջախ կարող է լինել, յերբ ամբողջ ընտանիքը հավաքվում է միայն յերեկոյան, իսկ առավոտը նորից բաժանվում։ Այլևս յերեխաների ինչ դաստիարակություն կարող է լինել, յերբ ծնողներն ամբողջ օրերով նրանց չեն տեսնում. յերեխաները կամ ապրում են առանց վորևէ խնամքի և կամ վաղ հասակից զբաղված են ֆաբրիկայում իրենց ուժից վեր աշխատանքով։ Կապիտալիզմի օրոք, խոշոր մեքենայական ինդուստրիան ցիրուցան է անում, քայքայում է բանվորական ընտանիքը և իրականում, պրոլետարների խոշոր մասի համար, վոչնչացնում է ընտանեկան կյանքը։

«Ինչպես էլ սարսափելի և զզվելի չթվա (ասում է Մարքսը) հին ընտանեկան հարաբերությունների քայքայումը կապիտալիստական սիստեմի օրոք, այնուամենայնիվ, խոշոր արդյունաբերությունը տնտեսական նոր հիմք է ստեղծում ընտանիքի ավելի բարձր ձևի և յերկու սեռերի հարաբերությունների համար»։ Շատ սարսափելի չարիքներ է բերում ընտանիքի այդ քայքայումը կապիտալիզմի օրոք, սակայն նա հասցնում է նրան, վոր կինը տան աղախնուց դառնում է իրավահավասար աշխատող։ Ավելի պակաս չեն՝ ֆաբրիկաներում յերեխաների անժամանակ ծանր աշխատանքից հասած ցավն ու վիշտը. այսպես ուրեմն, միայն կոլլեկտիվ աշխատանքի վրա կարող է հիմնվել դաստիարակությունը ապագա հասարակության մեջ։

Կապիտալիզմի և սեփականության վոչնչացման հետ միասին անհետանալու յե և բուրժուական ընտանիքը։ Յերեխաների խնամքը և դաստիարակությունը, վոր հիմնված կլինի աշխատանքը ուսուցման հետ միացնելու վրա, դառնալու յե հասարակական գործ։ Կինն այլևս չի լինելու խոհանոցի ստրկուհին, վորովհետև կոմունիզմի ժամանակ լիակատար կերպով իրականացվելու յե հասարակական կերակրումը։

«Սեռերի հարաբերությունը դառնալու յե մասնավոր գործ, վոր վերաբերվելու յե միայն շահագրգռված անձերին և վորում հասարակությունը չի կարողանալու խառնվել։ Վոչնչացվելու յեն մասնավոր սեփականության հետևանքով ծնվող ժամանակակից

ամուսնության յերկու հիմքերն էլ, այն է՝ կնոջ կախումն ամուսնուց և յերեխաներինը՝ ծնողներից» (Էնգելս)։ Մարդիկ միանալու յեն և բաժանվելու բոլորովին ազատ կերպով խորը և փոխադարձ գրավման հիման վրա։ Վերջնականապես պիտի վոչընչացվեն կապիտալիզմի ստեղծած՝ կանանց ընդհանրացումը և կապիտալիստական ամուսնության մեջ ծաղկող կեղտոտ խաբեբայությունը։ Տղամարդու և կնոջ հարաբերությունները լինելու յեն պարզ, ազնիվ և մաքուր։

Կապիտալիստական հասարակության մեջ աշխատանքը մարդկանց միջև բաժանված է այնպիսի ձևով, վոր բանվորը ստիպված է յերկար տարիների ընթացքում զբաղվել միևնույն պրոֆեսիայով։ Կոշկակարը յուր ամբողջ կյանքում կարում է միայն կոշիկներ, դարբինը պատրաստում է յերկաթյա իրեր, դագաղագործը մեռելների համար դագաղներ և այլն։ Շատ հաճախ փոքրիկ, միևնույն շարժումները պահանջող, չնչին և պարզ աշխատանքի ամենօրյա կատարումը բթացնում է մարդուն և նրան դարձնում հաշմանդամ ու մեքենայի կցորդ։ Կոմունիզմը վոչնչացնում է կապիտալիստական աշխատանքի բաժանումը մարդկանց միջև և մարդու յենթարկումը պրոֆեսիային։ Այստեղ պատրաստվում են բազմակողմանի կերպով զարգացած և սովորած մարդիկ, վորոնք ըստ Վլադիմիր Իլյիչի արտահայտության, «ամեն բան գիտեն անել»։ Կրթությունը, նույնիսկ ամենաբարձրը, ամենախորը և հիմնակա- նորենը, այլևս չի լինելու փոքրաթիվ յերջանիկների բաժինը, նա դառնալու յե մատչելի բոլորին, նա լինելու յե ընդհանուրի սեփականություն։ Կարճ բանվորական օրը թողնելու յե ահագին ժամանակ՝ գիտությամբ և գեղարվեստով զբաղվելու համար, աշխատանքը դառնալու յե շատ ավելի բազմազան, ավելի հրապուրիչ, քան այժմ։ Մարդը կարճ ժամանակամիջոցից հետո կարող է կատարել բազմազան աշխատանքներ. օրինակ, մեքենայի վրա աշխատելուց կարող է անցնել լաբորատորիաներում հետազոտական աշխատանք կատարելուն, այնուհետև կարող է զբաղվել թռչող ապարատների վրա, վերջապես յեթե ցանկանա, կարող է զբաղվել այգիներն և անտառները խնամելով։ Յուրաքանչյուր մարդ սկսելու յե տանել և՛ մտավոր, և՛ ֆիզիքական աշխատանք, անցնելու յե մեկից՝ մյուսին։ Բաժանումն ուսում-

նականների և վոչ ուսումնականների, մտավոր և ֆիզիքական աշխատանքի մարդկանց — վերջնականապես անհետանալու յե։ Մարդը կարողանալու յե զբաղվել այն աշխատանքով, վորն իր սրտին մոտ ե, վորով նա ամենից շատ ե հետաքրքրվում, վորին նա ավելի շատ ե ընդունակ։ Աշխատանքն այլևս չի լինելու մի ծանր բեռ, նա լինելու յե ուրախություն և մարդու կենսական ամենաառաջին պահանջը։ Վերջանալու յե անձնական գոյության համար մղվող պայքարը, մոռացության են տրվելու ճնշող հոգսերը մի կտոր հացի համար, մարդը յուր ամբողջ ուժերը նվիրելու յե բնության դեմ պայքարելու և նրա ուժերին տիրելու համար։ Ապագա մարդը մեծ հաղթանակներ ե տանելու բնության վրա և մեծապես ավելացնելու յե յուր ուժը։

Ամենահայտնի գյուտարարների, մտածողների, գեղարվեստագետների թիվը աճելու յե ահագին չափով։ Գիտությունները պիտի զարգանան ու տարածվեն չտեսնված արագությամբ և ուժով, մարդը դառնալու յե բնության և յուր սեփական վիճակի, բախտի տերը։ Նա կառուցելու յե յուր կյանքն առանց վորևե խոչընդոտի այնպես, ինչպես ինքն ե ուզելու։ Առաջին անգամ նա դառնալու յե ազատ։

Գտնվեցին մարդիկ, վորոնք ճգնեցին ապացուցել, վոր կոմունիզմը — մի մեծ կազարմա յե, տխրության թագավորություն, վորտեղ մարդիկ, ինչպես սոլդատները շարքում, նման են միմյանց։ Այդ բոլոր խոսակցությունները հիմարություններ են և անմտություն։ Հենց կոմունիստական հասարակության մեջ յերևան պիտի գան ամեն մի մարդու մեջ թաքնված բոլոր ուժերը, ընդունակությունները, առանձնահատկությունները։ «Միայն սոցիալիզմը, — ասում ե Լենինը- վոչնչացնելով դասակարգերը և ժառանգաբար ստրկացված մասսաները, բաց ե անում ճանապարհ մրցման համար իսկապես մասսայական մասշտաբով»։ Միայն այստեղ մարդ կարող ե զարգացնել ու աճեցնել յուր ամբողջ ընդունակությունը, միայն այստեղ նա կարող ե հասնել իսկական և լիակատար ծաղկման։ Կոմունիզմը ստեղծելու յե նոր մարդ։

3. ԱՆՑՈՂԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՐԳ

Մենք արդեն գիտենք կապիտալիստական, սոցիալիստական և կոմունիստական կարգերի հիմնական հատկանիշները։ Իսկ

ինչպիսի կարգ գոյություն ունի այժմ մեր խորհրդային յերկրում։ Մեր հանրապետության «Սոցիալիստական հանրապետությունների միություն» անունը չի՞ նշանակում արդյոք, վոր մենք արդեն ապրում ենք սոցիալիզմի մեջ։

Այդ հարցին Լենինը պատասխանում ե, վոր վոչ մի կոմունիստ, թվում ե, չի ժխտել այն, վոր «Խորհրդային սոցիալիստական հանրապետություն» արտահայտությունը նշանակում ե խորհրդային իշխանության՝ սոցիալիզմին անցնելն իրագործելու վճռողականություն և վոչ թե այն, վոր տվյալ տնտեսական կարգերն նա ընդունում ե վորպես սոցիալիստական։ Յեվ այսպես, այն հարցին, թե գոյություն ունի արդյոք սոցիալիզմ մեր յերկրում, Լենինն ուղղակի պատասխանում ե. «Վո՛չ, մեր գլխավոր խնդիրը հենց սոցիալիզմին անցնելն ե հանդիսանում»։ Յեվ Մարքսը, և՛ Լենինը վաղուց արդեն ցույց են տվել, վոր կապիտալիզմի և սոցիալիզմի միջև պիտի գոյություն ունենա անցողական շրջան, առաջինը յերկրորդով փոխարինելու շրջան։ «Անցողական» անունը, ինչպես մատնանշում ե Լենինը, նշանակում ե հենց այն, «վոր տվյալ կարգում կան և՛ կապիտալիզմի, և՛ սոցիալիզմի տարրեր, մասնիկներ, կտորներ»։ Կապիտալիզմը հաղթված ե պրոլետարական հեղափոխության կողմից, բայց տակավին չի վոչնչացված։ Սոցիալիզմն արդեն ծնվել ե, բայց տակավին չի կարողացել նեղել և դուրս մղել տնտեսական հին կարգերի մնացորդները։ Յերկրի տնտեսությունը խայտաբղետ ե, վոչ միատեսակ, կողք կողքի և միմյանց հետ պայքարելով գոյություն ունեն զանազան տնտեսական ձևեր։ Մեր ահագին յերկրում, Լենինը հաշվում ե հինգ այդպիսի ձևեր։

Առաջինին Լենինն անվանում ե «նահապետական», այսինքն նշանակալի չափով գյուղացիական բնական (նատուրալ) տնտեսություն»։ Լենինն այստեղ ի նկատի ունի այն փակ տնտեսությունները (որինակ. անասնապահ-քոչվորների), վորոնք համարյա վոչինչ չեն գնում և վոչինչ ել չեն ծախում, իրենց համար անհրաժեշտ յեղած համարյա բոլոր իրերն իրենք են արտադրում և շատ քիչ ու թույլ են կապված շուկայի հետ։ Դրանք վոչ միայն մինչ-կապիտալիստական, այլև մինչ ապրանքային՝ հին պապենական տնտեսության մնացորդներն

են։ Նրանք, իհարկե, մեր յերկրի տնտեսական կյանքի մեջ նշանակալից դեր չեն խաղում։

Բայց դրա փոխարեն, Լենինի թված ձևերից յերկրորդը՝ «*մանր ապրանքային արտադրությունը*», ունի ահագին նշանակություն։ Ըստ Լենինի, այստեղ է մտնում հաց ծախող գյուղացիների մեծ մասը, այստեղ են մտնում նաև շուկայի համար աշխատող տնայնագործները։ Այսպիսի մանր, ցիր ու ցան յեղած տնտեսություններ ԽՍՀՄ մեջ գոյություն ունեն ահագին քանակությամբ. նրանց թիվը հասնում է մոտ 25 միլլիոնի և մեր գյուղական տնտեսության պրոդուկտների մեծ մասը նրանք են արտադրում։

Վորո՞նք են այդ ձևի գլխավոր հատկությունները։ Այստեղ մենք գործ ունենք մանր արտադրողների, մանր սեփականատերերի հետ, վորոնք ունեն իրենց սեփական արտադրության միջոցները՝ աշխատող անասունները և այլն (այն հողը, վորի վրա նրանք աշխատում են, պատկանում է պետության)։ Մանր արտադրող-գյուղացիները կապիտալիստներ չեն. Նրանք բանվորներ համարյա չեն վարձում, ուրիշի հաշվին չեն ապրում։ Սակայն, մյուս կողմից, նրանք կազմում են յուր պրոդուկտներով առևտուր անող մանր տերերի դասակարգ։ Իրենց դրությամբ նրանք կանգնած են պրոլետարիատի և բուրժուազիայի միջև։ «Գյուղացիները առանձին դասակարգ են,—ասում է Լենինը։—Վորպես ռանչպարներ, նրանք կապիտալիստական շահագործման թշնամիներ են, բայց միևնույն ժամանակ նրանք սեփականատերեր են. գյուղացին դարերով դաստիարակված է նրանով, վոր հացն իրն է, և վոր նա ազատ է այդ ծախելու»։

Մենք գիտենք, վոր ապրանքային տնտեսության գոյության որոք, մանր տնտեսությունն անխուսափելիորեն կործանվում է և նրա տեղը բռնում է խոշորը։ *Կապիտալիզմի պայմաններում* գյուղում խոշոր տնտեսություն ստեղծվելու համար միայն մի ուղի կա. դա—գյուղացիների մեծ մասի քայքայման և կուլակ-աշխարհակերների ուռճացման ուղին է։

Մեր անցողական հասարակակարգում գոյություն ունեն և՛ միլլիոնավոր սեփականատերեր, և՛ ապրանքների ազատ փոխանակություն»։ «Ազատ առևտրի հողի վրա,—ասում եր Լենինը,—կապիտալիզմը չի կարող չաճել»։ Այդ պատճառով ել մեզ

մոտ, թեկուզ ավելի պակաս չափերով, քան կապիտալիզմի որոք, գյուղում աճում է կուլակային, կապիտալիստական տնտեսություն։

Սակայն, *խորհրդային յերկրում* մանր գյուղական տնտեսությունները խոշոր տնտեսություններ դարձնելու համար գոյություն ունի մի ուրիշ, յերկրորդ ուղի յել, վորը կապիտալիզմի որոք չկա և չի կարող լինել։ Դա—առանձին գյուղացիական տնտեսությունների միացումն է մի խոշոր ընկերական, կոլլեկտիվ տնտեսության մեջ, վորտեղ բոլոր աշխատողները միահամուռ կերպով աշխատում են և մեքենայի ուժից ընդհանուր ձևով ոգտվում։

Անցողական կարգի գլխավոր հարցն այն է, թե այդ յերկու ուղիներից վո՞րն է հաղթելու.—շերտավորման, կապիտալիստական, թե՞ համախմբման, կոլլեկտիվացման՝ սոցիալիստական ուղին։ «Մե՞նք ենք, արդյոք, կազմակերպելու մանր գյուղացիությանը, թե՞ կապիտալիստներն են նրան յենթարկելու իրենց,—դրանից կախում ունի պայքարի յելքը»,—ասում է Լենինը։

Յերրորդ ձևը, յերրորդ աստիճանը—*մասնավոր կապիտալիստական տնտեսությունն* է։ Դա ներկայացնում են կապիտալիստների-շահագործողների դասակարգի պահպանված և նորից ծնված մասնիկները։ Այստեղ մտնում են բանվորների աշխատանքի հաշվին ապրող մանր և յերբեմն ել միջակ ձեռնարկությունների տերերը, տնայնագործներին և մանր արտադրողներին ստրկացնող առևտրականները, վաշխառուները և գնորդ-միջնորդները։ Մեր յերկրում կապիտալիստական դասակարգի ամենաբազմաթիվ և դրա համար ել ամենաուժեղ ու վտանգավոր մասը հանդիսանում է նրա գյուղական մասը—կուլակները։

Այնուհետև գալիս է «*պետական կապիտալիզմը*»։ Պրոլետարական դիկտատուրայի պայմաններում Լենինը պետական կապիտալիզմ է անվանում այն կապիտալիզմը, վորի վրա պրոլետարական պետությունը սահմանում է յուր հսկողությունը, վորի աշխատանքը նա ստուգում է, սահմանափակում, վորի աշխատանքը նա դնում է վորոշ, նախորոք նշված «շրջանակի» մեջ, ըստ վորում, պետության կողմից դրված շրջանակներով յուր գործունեյությունը սահմանափակելուն համաձայնվում է

ինքը կապիտալիստը (կապիտալիստի կնքած պայմանագիրը պրոլետարական պետության հետ՝ կոնցեսիա, կապալ և այլն վերցնելիս)։ Այստեղից էլ պրոլետարական պետության համար հնարավորություն է ստեղծվում — պետկապիտալիզմն ոգտագործել՝ տնտեսությունը պլանային կերպով կանոնավորելու նպատակով։ Այդ չորրորդ ձևի (պետկապիտալիզմ) տարբերությունը հետևյալ՝ հինգերորդ ձևից (սոցիալիզմ) այն է, վոր պետկապիտալիստական ձեռնարկություններում շարունակում է մնալ աշխատանքի և կապիտալի շահերի հակադրությունը, այսինքն բանվորների աշխատանքի շահագործումը կապիտալիստի կողմից։ Վորպես պետկապիտալիզմի ավելի բնորոշ հատկանիշ հանդիսանում են մեզ մոտ կոնցեսիաները։ Այստեղ կապիտալիստական ձեռնարկությունը սկսում է յուր աշխատանքը պրոլետարական պետության հետ կնքված պայմանագրի համաձայն։ Օտարերկրյա կապիտալիստները ստանում են պետությունից անտառներ, հանքեր կամ հողի ընդերք՝ ճշգրիտ սահմանված պայմաններով և վորոշ ժամանակով ոգտագործելու համար։

Հինգերորդ և վերջին ձևը Լենինն անվանում է «ս ո ց ի ա լ ի զ մ»։

Արդյունաբերությունը, տրանսպորտը, հողի ազգայնացումը, արտաքին առևտրի մենաշնորհը, բանկերը, պետառևտուրը և կոոպերացիան, կոլեկտիվ տնտեսությունները և խորհրդային տնտեսությունները գյուղում, — ահա սոցիալիզմի հրամայողական բարձունքները մեր յերկրում։

Պրոլետարական հեղափոխությունը ստեղծել է տնտեսության սոցիալիստական նոր տիպ։ Պետական յուրաքանչյուր ֆաբրիկա, յերկաթուղի, խանութ, — ամրացող սոցիալիզմի կորներն ու մասնիկներն են։ Այստեղ բացակայում է կապիտալիստական ձեռնարկության գլխավոր հատկանիշը, բացակայում է մ ա ս ն ա վ ո ր ս ե փ ա կ ա ն ա տ ե ր-կապիտալիստը, այստեղ չկա մասնավոր սեփականություն՝ արտադրության միջոցների և գործիքների վրա։

Կապիտալիստական ձեռնարկության մեջ հակադրված են միմիանց յերկու թշնամի դասակարգեր՝ սեփականատեր կապիտալիստը և բանվորը։ Մեր ձեռնարկությունների սեփականատերը հանդիսանում է պրոլետարական պետությունը, այսինքն

պետական իշխանության մեջ կազմակերպված ամբողջ պրոլետարիատը։ Խորհրդային արդյունաբերության մեջ կա մ ի ա յ ն մ ի դ ա ս ա կ ա ր գ. ն ա և՛ ա շ խ ա տ ո ւ մ է արդյունաբերության մեջ, և՛ ն ր ա տ ե ր ն է, և՛ ղ ե կ ա վ ա ր ո ւ մ է ն ր ա ն՝ յուր պետության միջոցով։

Մեր ձեռնարկություններում չկա շահագործում։ Կապիտալիստական շահագործման էությունն այն է, վոր բուրժուան, շնորհիվ արտադրության միջոցների վրա յեղած սեփականության, կարող է խլել բազմաթիվ բանվորների աշխատանքով ստեղծված հավելյալ արժեքը։ Մ ի դ ա ս ա կ ա ր գ, սեփականության հիման վրա, յուրացնում է մյուս դ ա ս ա կ ա ր գ ի աշխատանքով արտադրված պրոդուկտը։ Մեզ մոտ պրոդուկտի սեփականատերը հանդիսանում է կազմակերպված պետությունը, այն է՝ բանվոր դասակարգը. մեզ մոտ շահույթը ծախսվում է վոչ թե առանձին կապիտալիստին հարստացնելու համար, այլ սոցիալիստական արդյունաբերությունը լայնացնելու և լավացնելու, բանվոր դասակարգի և պրոլետարական պետության կարիքների համար։

Այդ պատճառով էլ տարբեր են նաև այն նպատակները, վոր ունեն կապիտալիստական և սոցիալիստական ձեռնարկությունները։ Կապիտալիստական ձեռնարկության նպատակը՝ շահույթ ստանալն է։ Սոցիալիստական արդյունաբերությունը, թեև խնդիր է դնում աշխատել շահույթով, նրա համար, վորպեսզի ստեղծի արտադրությունը լայնացնելու հնարավորություն, սակայն նրա նպատակը հանդիսանում է վոչ թե շահույթը, վորպես այդպիսին, այլ արտադրած պրոդուկտների քանակի շատացումը և վորակի լավացումը, արտադրության լայնացումը, այսինքն աշխատավորների կարիքների ամենալավ բավարարումն։

Ճիշտ է այն, վոր մեզ մոտ բանվորը չի ստանում յուր աշխատանքի ամբողջ պրոդուկտը, սակայն դա չի նշանակում, վոր մեզ մոտ շահագործում կա։ Վոչ սոցիալիզմի և վոչ էլ կոմունիզմի ժամանակ յերբեք աշխատողը չի ստանալու յուր աշխատանքի ամբողջ պրոդուկտը, վորովհետև միշտ էլ իր աշխատանքի պրոդուկտի մի մասը գնալու յե արտադրության լայնացման և հասարակական կարիքների բավարարման վրա (յերեխաների դաստիարակությունը, ծերերի, հիվանդների խնամքը և այլն)։

Յեթե ամբողջ բանվոր դասակարգի աշխատանքի մի մասը չհատկացվի ամբողջ արդյունաբերության ծավալման ֆոնդին, չհատկացվի նոր ֆաբրիկաների կառուցման և հների լավացման համար, ապա հասարակական զարգացումը կանգ ե առնելու, հասարակական տնտեսությունը քայքայվելու յե և առաջ չի գնալու։

Մեր ձեռնարկությունները հաճախ վատ են աշխատում, մեզ մոտ առանձին մարդիկ գողություն են անում, չարաշահությամբ են զբաղվում։ Կապիտալիստական շատ ձեռնարկություններ մերիններից ավելի լավ են աշխատում, նրանցից շատերում չարաշահություններն ավելի քիչ են։ Սակայն կապիտալիստական ամենալավ ձեռնարկություններն աշխատում են կապիտալիստի համար, հանդիսանում են բանվորներին շահագործելու գործիք, իսկ մերն՝ առայժմ թեկուզ վատ են աշխատում, բայց աշխատում են բանվորների համար։ Այնտեղ ամեն մի բարելավում, չարաշահությունների ամեն մի պակասում կատարվում ե կապիտալիստի ոգտի համար, իսկ մեզ մոտ՝ բանվոր դասակարգի ոգտի համար։

Մեր ձեռնարկություններն հիմնովին տարբերվում են կապիտալիստական ձեռնարկություններից։ Իզուր չե, վոր Լենինը նրանց անվանում ե «հետևողական սոցիալիստական տիպի (վորովհետև նրանց մեջ և՛ արտադրության միջոցները, և՛ հողը, վորի վրա կանգնած ե ձեռնարկությունը, և ամբողջ ձեռնարկությունն՝ ամբողջովին վերցրած՝ պատկանում են պետության) ձեռնարկություններ»։

Այսպիսով մենք տեսնում ենք, վոր անցողական հասարակակարգում գոյություն ունեն տնտեսության զանազան ձևեր։ Նրանցից գլխավորները հետևյալներն են՝ սոցիալիստական, մանր-գյուղացիական և կապիտալիստական։

Սոցիալիստական տարրերի ղեկավարող դերը յեվ բանվոր դասակարգի անելիքները. — Մեր ժողովրդական տնտեսության մեջ սոցիալիստական և կապիտալիստական ձևերն անընդհատ պայքար են մղում միմյանց դեմ։ Այդ պայքարը միևնույն ժամանակ հանդիսանում ե պայքար մանր գյուղացիական տնտեսության զարգացման ուղիների համար։ Սոցիալիստական տնտեսությունը հաղթելու յե, յեթե մեր տնտեսության սոցիալիստա-

կան տարրերը գյուղը տանեն կոլեկտիվ աշխատանքի սոցիալիստական ուղիով, հակառակ դեպքում կապիտալիստական տարրերը շուռ են տալու գյուղը դեպի կապիտալիզմ։

Սոցիալիզմի խնդիրը, մեր ամբողջ տնտեսությունն առաջ տանող մեր խոշոր արդյունաբերության և պլանային տնտեսական ղեկավարության խնդիրն ե — նեղել և դուրս մղել կապիտալիստական տնտեսությունը և վերակառուցել մանր-գյուղացիական տնտեսությունը՝ միլիոնավոր գյուղական տնտեսությունների ամբողջապես կոոպերացման յենթարկելու, կոլեկտիվ աշխատանքի և արտադրության միջոցներին կոլեկտիվ կերպով տիրելու հիման վրա։

Վոր չափով մնում են տնտեսության զանազան ձևերը, այն չափով ել մնում են դասակարգերը և դասակարգային պայքարը։ Ահա թե ինչ ե ասում Վլադիմիր Իլյիչը անցողական եպոխայում գտնվող դասակարգերի մասին. «Դասակարգերը մնացել են և մնալու յեն պրոլետարական դիկտատուրայի եպոխայի ընթացքում։ Դիկտատուրան պետք չի լինի, յերբ դասակարգերն անհետանան։ Նրանք առանց պրոլետարական դիկտատուրայի չեն անհետանալու։ Դասակարգերը մնացել են, սակայն պրոլետարական դիկտատուրայի եպոխայում նրանցից յուրաքանչյուրը կերպարանափոխվել ե, փոխվել ե նրանց փոխհարաբերությունը։ Պրոլետարական դիկտատուրայի որոք դասակարգային պայքարը չի անհետանում, այլ միայն ընդունում ե նոր ձևեր»։

Բանվոր դասակարգի խնդիրն այն ե, վոր շարունակելով անխոնջ պայքարը, կապիտալիստներին ճնշելը, ուժեղացնելով հարձակումը նեպմանի վրա քաղաքում և կուլակի վրա գյուղում, ամուր պահի բանվոր դասակարգի դաշինքն աշխատավոր գյուղացիության հետ և այդ դաշինքի հիման վրա աշխատավոր գյուղացիության հիմնական մասսային ակտիվ կերպով մասնակից դարձնի սոցիալիզմի կառուցման գործին մեր յերկրում. Նա պետք ե գյուղացիության հիմնական այդ մասսային ներգրավի՝ սեփականատեր-գյուղացու, անհատ-գյուղացու աղքատ տնտեսությունը որինակելի կոլեկտիվ տնտեսություն դարձնելու գործի մեջ, մի տնտեսություն, վորը հիմնված ե ընդհանուր աշխատանքի վրա, արտադրության միջոցներին կոլեկտիվ կերպով տիրելու վրա։

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ.
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍԵԿՑԻԱ

ԼՈՒՅՍ ՏԵՍԱԾ ԳՐՔԵՐԻՑ ՊԱՀԵՍՏՈՒՄ ԿԱՆ ՀԵՏԵՎՅԱԼՆԵՐԸ

Սոցիալիզմի ուղին,—Ն. ԲՈՒԽԱՐԻՆ . . . . 1 ռ. 25 կ.
Ազգային Հարց,—Ի. ՍՏԱԼԻՆ . . . . 1 ռ. 60 »
Գյուղացիական Հարց,—Ի. ՍՏԱԼԻՆ . . . . 50 »
Լենինի պատգամները ժողովրդ. լուսավորության մասին 20 »
Լենինի պատգամները յերիտասարդության . . . . 15 »
Համ. Կոմկուսի (բ) պատմությունը,—Վ. ՎՈԼՍԵՎԻՉ . . 1 ռ. 50 »
Բոլշեվիկների կուսակցությունը 1917 թվին,—
ՅԵՄ. ՅԱՐՈՍԼԱՎՍԻՑ . . . . 85 »
Ինչ տվեց Հոկտեմբերը բանվորներին,—Մ. ՏՈՄՍԿԻՑ . . 20 »
1905 թ. մեր I-ին բանվորա-գյուղացիական հեղափոխությունը,—Ի. ՖԼԵՐՈՎՍԿԻՑ . . . . 70 »
Քաղաքական բառարան,—կազմեց Վ. ԱԲՐԱՄՅԱՆ (656 եջ) 2 ռ. —
Պատմական մատերիալիզմի այբուբենը . . . . 80 »
Պայքարի յեվ շինարարության տասը տարի,—Ի. ՆՈՎԱԿՈՎՍԿԻՑ . . . . 70 »
«Ի. ՍՏԱԼԻՆ» (համառ. կենսագր.) . . . . 7 »
Ինչպես աշխուժացնել գյուղխորհուրդները,—Զ. ԼԱՎՐԵՆՏՅԵՎ 30 »
Պատերազմ չենք ուզում, բայց դիմադրելու պատրաստ ենք,—
ՅԱ. ԱՎԻՆՈՎԻՑԿԻՑ յեվ Վ. ԶԱՐԶԱՐ . . . . 10 »
Ինչով է ուժեղ կարմիր բանակը,—ԶՈՐԻՆ . . . . . . 15 »
Տգիտությունը յեվ սնահավատությունը,—Վ. ԴՄԻՏՐԻԵՎ 15 »
Մեթոդական ձեռնարկ (ուսուցիչների համար) . . . . 70 »
Հասարակագիտությունը I-ին աստիճանի դպրոցում,—
Բ. ԺԱՎՈՐՈՆԿՈՎ . . . . 65 »
Գեղջկուհին յեվ յերեխաները, ... 25 »
Ի՞նչպես է սարքված տիյեզերքը,—Գ. ԳՐԱՎԵ (նկարազ.) 50 »
Արեվը, նրա վորդիները յեվ թոռները,—Բ. ՍԵՄԵՑԿԻՆ (նկ.) 40 »
Ինչպես է առաջացել յեվ զարգացել կյանքը յերկրի վրա,
Մ. ԳՐԵՄՅԱՑԿԻ (նկարազարդ) . . . . 50 »

Մարդու յեվ կենդանիների ծագումը,—Դ. ԱԳՈԼ (նկ.) . 35 »
Մարդ-մեքենա,—Մ. ԳՐԵՄՅԱՑԿԻ (նկարազարդ) . . . . »
Մարդու անտեսանելի թշնամիները ու բարեկամները,—
Լ. ԶԻԼԲԵՐ (նկարազարդ) . . . . 20 »
Վորոտ, կայծակ, ելեկտրականություն,—Մ. ԳՐԵՄՅԱՑԿԻ
(նկարազարդ) . . . . 40 »
Պատանի Պիոներ (ժողովածու, նկարազարդ) . . . . . 60 »
Պիոներ, հետեվիր Լենինի պատգամներին . . . . . . 20 »
Հոկտեմբերը (համառ. պատմ.) . . . . 10 »
Մեր ավագ յեղբայրները—Կոմյերիտականները,—Լ. ԿՈԼԵՄՆԻԿՈՎ . . . . 33 »

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՍԵՐԻԱ

Հակոբ Պարոնյան (ընտիր յերկեր), պրակ I . . . . . 40 »
Հակոբ Պարոնյան » » » II . . . . . 35 »
Հակոբ Պարոնյան » » » III . . . . . 35 »
Պատմվածքներ,—Ա. ՍԵՐԱՖԻՄՈՎԻՉ . . . . 45 »
Մայր, — Ֆ. ԲԵՐԵԶՈՎՍԿԻՑ . . . . 45 »
«Չապայեվ», — Դ. ՖՈՒՐՄԱՆՈՎ . . . . 50 »
Հոկտեմբերյան պատմվածք, — Ա. ՅԱԿՈՎԼԵՎ . . . . . 20 »
Կոմիսարները. — Ալ. ՖԱԴԵՅԵՎ
Ջաղացպան Ոտապայ, — Ա. ՖԼՈՐՈՎ . . . . 20 »
Գայլեր, — Ֆ. ԳԼԱԴԿՈՎ . . . . 25 »
Կանդալների Պատմություն, — Ն. ԼՅԱՇԿՈ . . . . . . 20 »
Զորացող թեվեր,— » . . . . . . 25 »
Արտասովորը, — ՄԱՔՍԻՄ ԳՈՐԿԻՑ . . . . 40 »
Մրրկահավի յերգը, յեվ ուրիշ պատմ. — Մ. ԳՈՐԿԻՑ . . 15 »
Յերիտասարդ գրողը: Մարդը,— » . . . 15 »
Թե ինչպես Սաֆոն կարմիր բանակային դարձավ,—
Ա. ԿՐԱՎՉԵՆԿՈ . . . . 35 »
Յերկրաշարժ (պատմվածք), — Գ. ԿԼԱՅՍՏ . . . . . . 25 »
Ընկեր Վալյա, — Մ. ՅՈՒՐԻՆ . . . . 15 »

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ.
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍԵԿՑԻԱ

ԼՈՒՅՍ ՏԵՍԱԾ ԳՐՔԵՐԻՑ ՊԱՀԵՍՏՈՒՄ ԿԱՆ ՀԵՏԵՎՅԱԼՆԵՐԸ

Սոցիալիզմի ուղին,—Ն. ԲՈՒԽԱՐԻՆ . . . . 1 ռ. 25 կ.
Ազգային Հարց,—Ի. ՍՏԱԼԻՆ . . . . 1 ռ. 60 »
Գյուղացիական Հարց,—Ի. ՍՏԱԼԻՆ . . . . 50 »
Լենինի պատգամները ժողովրդ. լուսավորության մասին 20 »
Լենինի պատգամները յերիտասարդության . . . . 15 »
Համ. Կոմկուսի (բ) պատմությունը,—Վ. ՎՈԼՍԵՎԻՉ . . 1 ռ. 50 »
Բոլշեվիկների կուսակցությունը 1917 թվին,—
ՅԵՄ. ՅԱՐՈՍԼԱՎՍԻՅ . . . . 85 »
Ինչ տվեց Հոկտեմբերը բանվորներին,—Մ. ՏՈՄՍԿԻՅ . . 20 »
1905 թ. մեր I-ին բանվորա-գյուղացիական հեղափոխությունը,—Ի. ՖԼԵՐՈՎՍԿԻՅ . . . . 70 »
Քաղաքական բառարան,—կազմեց Վ. ԱԲՐԱՄՅԱՆ (656 եջ) 2 ռ. —
Պատմական մատերիալիզմի այբուբենը . . . . 80 »
Պայքարի յեվ շինարարության տասը տարի,—Ի. ՆՈՎԱԿՈՎՍԿԻՅ . . . . 70 »
«Ի. ՍՏԱԼԻՆ» (համառ. կենսագր.) . . . . 7 »
Ինչպես աշխուժացնել գյուղխորհուրդները,—Զ. ԼԱՎՐԵՆՏՅԵՎ 30 »
Պատերազմ չենք ուզում, բայց դիմադրելու պատրաստ ենք,—
ՅԱ. ԱՎԻՆՈՎԻՑԿԻՅ յեվ Վ. ՋԱՐՋԱՐ . . . . 10 »
Ինչով է ուժեղ կարմիր բանակը,—ՋՈՐԻՆ . . . . . . 15 »
Տգիտությունը յեվ սնահավատությունը,—Վ. ԴՄԻՏՐԻՅԵՎ 15 »
Մեթոդական ձեռնարկ (ուսուցիչների համար) . . . . 70 »
Հասարակագիտությունը I-ին աստիճանի դպրոցում,—
Բ. ԺԱՎՈՐՈՆԿՈՎ . . . . 65 »
Գեղջկուհին յեվ յերեխաները, ... 25 »
Ինչպես է սարքված տիյեզերքը,—Գ. ԳՐԱՎԵ (նկարազ.) 50 »
Արեվը, նրա վորդիները յեվ թոռները,—Բ. ՍԵՄԵՅԿԻՆ (նկ.) 40 »
Ինչպես է առաջացել յեվ զարգացել կյանքը յերկրի վրա,
Մ. ԳՐԵՄՅԱՑԿԻ (նկարազարդ) . . . . 50 »

Մարդու յեվ կենդանիների ծագումը,—Դ. ԱԴՈԼ (նկ.) . 35 »
Մարդ-մեքենա,—Մ. ԳՐԵՄՅԱՑԿԻ (նկարազարդ) . . . . »
Մարդու անտեսանելի թշնամիներն ու բարեկամները,—
Լ. ՋԻԼԲԵՐ (նկարազարդ) . . . . 20 »
Վորոտ, կայծակ, ելեկտրականություն,—Մ. ԳՐԵՄՅԱՑԿԻ
(նկարազարդ) . . . . 40 »
Պատանի Պիոներ (ժողովածու, նկարազարդ) . . . . . 60 »
Պիոներ, հետեվիր Լենինի պատգամներին . . . . 20 »
Հոկտեմբերը (համառ. պատմ.) . . . . 10 »
Մեր ավագ յեղբայրները—Կոմյերիտականները,—Լ. ԿՈԼԵՍՆԻԿՈՎ . . . . 33 »

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՍԵՐԻԱ

Հակոբ Պարոնյան (ընտիր յերկեր), պրակ I . . . . . 40 »
Հակոբ Պարոնյան » » » II . . . . . 35 »
Հակոբ Պարոնյան » » » III . . . . . 35 »
Պատմվածքներ,—Ա. ՍԵՐԱՖԻՄՈՎԻՉ . . . . 45 »
Մայր,—Ֆ. ԲԵՐԵԶՈՎՍԿԻՅ . . . . 45 »
«Չապայեվ»,—Դ. ՖՈՒՐՄԱՆՈՎ . . . . 50 »
Հոկտեմբերյան պատմվածք,—Ա. ՅԱԿՈՎԼԵՎ . . . . . 20 »
Կոմիսարները.—Ալ. ՖԱԴԵՅԵՎ
Ջաղացպան Ոտապայ,—Ա. ՖԼՈՐՈՎ . . . . 20 »
Գայլեր,—Ֆ. ԳԼԱԴԿՈՎ . . . . 25 »
Կանդալների Պատմություն,—Ն. ԼՅԱՇԿՈ . . . . . . 20 »
Զորացող թեվեր,— » . . . . . . 25 »
Արտասովորը,—ՄԱՔՍԻՄ ԳՈՐԿԻՅ . . . . 40 »
Մրրկահավի յերգը, յեվ ուրիշ պատմ.—Մ. ԳՈՐԿԻՅ . . 15 »
Յերիտասարդ գրողը: Մարդը,— » . . . . 15 »
Թե ինչպես Սաքոն կարմիր բանակային դարձավ,—
Ա. ԿՐԱՎՉԵՆԿՈ . . . . 35 »
Յերկրաշարժ (պատմվածք),—Գ. ԿԼԱՅՍՏ . . . . . . 25 »
Ընկեր Վալյա,—Մ. ՅՈՒՐԻՆ . . . . 15 »

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ ԵՆ ՅԵՎ ՊԱՏՐԱՍՏՎՈՒՄ ԵՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Հեռագիր, հեռախոս, ռադիո (նկարազարդ)
Ջվարճալի պատմվածքներ «Աստվածաշնչից», 84 ծաղրանկարով,
Կրոնների ծագումը (նկ.) (մասսայական):
Ոպպոզիցիոն հոսանքները Համ. Կոմկուսի (բ) մեջ:
Քաղգրագիտության դասագիրք (կոմս. քաղաքային դպր. համար):
Քաղաքական զրույցներ (կոմս. գյուղ. դպր. համար):
(վերջին 2 գրքերը առաջիկա 1928—29 ուսումն. տար. համար են):

ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ՊԱՀԵՍՏԸ
ԳՏՆՎՈՒՄ Ե ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ
(Москва, Никольская 10. Центриздат)
ՊԱՏՎԵՐՆԵՐՈՎ ԿԱՐԵԼԻ ՅԵ ԴԻՄԵԼ ՆԱՅԵՎ՝
ՌՈՍՏՈՎ (Դոնի վրա)—ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔԻՆ,
ՅԵՐԵՎԱՆ—ՊԵՏՀՐԱՏԻՆ,
ԲԱԳՈՒ—ԱԶԳԻԶԻՆ.
ՊԱՀԱՆՋԵՑԵՔ ՄԵՐ ԼՐԻՎ ԳՐԱՑՈՒՑԱԿԸ
ՎՈՐ ՈՒՂԱՐԿՎՈՒՄ Ե ՁՐԻ

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0188459

40 ч.

34034

УЧЕБНИК

для городских комсомольских политшкол вып. I

На армянском языке

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ С. С. С. Р.
Москва, центр, Никольская, 10